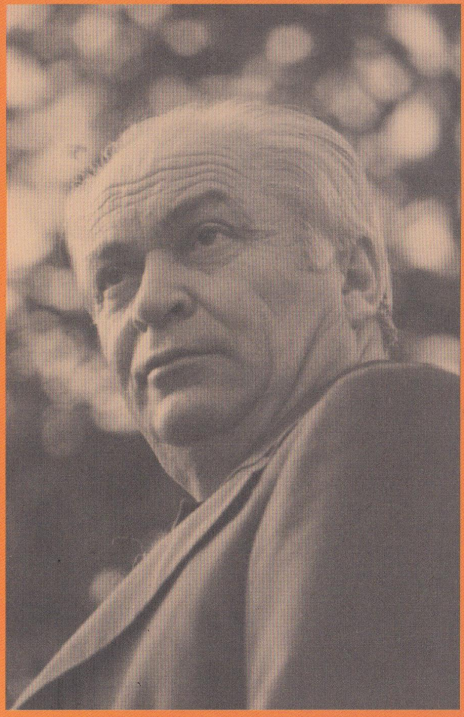
Kerim Korcan

Linç

Bütün Eserleri
Roman

Babil®

Babil Yayınları

LİNÇ

Kerim KORCAN

Babil® Yayınları: 83
Roman: 8

Linç
Kerim Korcan

Yayın Koordinatörü
İsmet Gülseçkin

Yayına Hazırlayan
Özkan Akpınar

Son Okuma
Fatma Mavioğlu

Kapak Tasarımı
Özlem Halıcı

Birinci Basım: Mayıs 2005

© Kerim Korcan
© Babil Yayınları

Teknik Hazırlık
Gülsen Şeker

Baskı ve Cilt
Barış Matbaası

ISBN: 975-6207-24-8

Babil®
Muvakkithane Cad. No: 9, Kadıköy-İstanbul, Tel: 0216 414 12 53-414 73 64

Babil® Yayınları Seyhan Müzik Prodüksiyon San. Tic. Ltd. Şti. tescilli markasıdır.

LİNÇ

Kerim KORCAN

Canım torunum küçük Kerim Korcan'a...

LİNÇ

Loş koridorların öksüz karanlığından, biraz da salına salına, kara yılanlar gibi süzülerek gelirdi... Sevinçliyse eğer yıldız gibi par par yanardı gözleri; kederliyse küflü bir bıçak olur, ok gibi aniden gider saplanırdı bir noktaya.

Düzce bir çizgide olurdu bazan da adımları; her an çekilecek kama gibi dimdik dururdu kınında... Voltasını kimseye kestirmezdi alimallah. Saat rakkası gibi hiç şaşmazdı sınırını. Daima belli bir yerden voltaya geçer bin kere gidip dönse, adım adım gene hep aynı noktaya gelirdi.

Kara bir kuzu gibi uysaldı hasılı. Tilki gibi kurnaz yerine göre, icabında da kurt gibi dalaşkandı.

Mahpushane kayıt defterinde, Kadir Güler diye yazarmış adı. Nüfus kâğıdından böyle çıkarmışlar kara kaplı, kocaman defterlere uygun bir isim...

Ama onun mahpustaki yani içerdeki adı hiç de böyle değildi: Arap Kadir derlerdi ona; bazen da kısaca, Arap... Mütareke İstanbul'una ün salmış, bir yumrukta iki İngiliz'i birden deviren Marmara Hasan gibi kara bir dev değil, ince, filiz gibi, utangaç bir gençti o.

Öldürüldüğünde yirmisini henüz doldurmamıştı. Yani idamlık bir cürmü de olsa, onu katiyen asamazlardı. Rahat bir döşekte göremedi gepegenç hayatının sonunu. Birtakım resmi sıfatlı insanlar onun vücudunu "lüzumsuz" ilan ettiler. Kanunsuz ve nizam dışı oldu bütün bu işler.

Savcı Cihat Bey, bilgili mağrur ve mütebessim, "Hikmet-i hükümet" dedi, olanlar için...Ve hemen, daktilo tıkırtısı gibi, peş peşe ekledi ardından: "Çeşitli formalitelere başvuraraktan, aktar terazisiyle adalet mi tartacağız hep?... Her mücrimin mülevves vücudu salben ifna edilmez. Elbette tevessül edilecek başka yollar da vardır... Ama vicdan-ı amme rencide olurmuş, olsun. Adalet herkesin gönlüne göre, arşınla ölçülen Amerikan bezi değildir ki... Biz, bir de yaptığımız her şeyi mutlaka halka duyurmaya mecbur muyuz a beyim? Ne saçma bir inanıştır bu?"

Öldüğünde henüz yirmisini doldurmamıştı Arap. Kefeni yoktu ki tutup da bir katından açayım. Delik deşik, kanlar içinde, çırılçıplak gömdüler onu. Bir "vah" diyeni bile yoktu ardında. Mahkûmdu, şerirdi, bir de fakirdi ayrıca... Bir şeyler yapmak istiyordu aklınca. Bir şeylere karşı çıkmak istiyordu . Ne var ki, al kanlara boğuldu sonunda. Keyfi adaletin tabanı altında kaldı körpecik gövdesi. Kara, dev silindir önünde kuru, cılız bir dal gibi çıtır çıtır ezilip kırılıverdi.

Onu alelacele, bedava tarafından, üzerine birkaç kürek toprak atarak gömdüler. Arabın, topu topu eski ceket pantolonu, bir de tatlı canı vardı... Nizam, asayiş ve selamet-i amme için istediler canını. O da, göğsünden koparak, bir küçük portakalın tek bir dilimi gibi verdi... Allah değil, ama ona cehennemin yolunu adil insanlar (!) gösterdi.

Ağlayanı yoktu peşinden... Okuyup üfleyeni yok... Bir dua beklediğini zannetmem, bunca yıl bir kere anılmadan toprak altında kaldıktan sonra... İçimde, geçmiş zamanların silip götüremediği bir merhamet... Ağır ağır eğiliyorum Arabın mezarına. Hiç örselemeden, avuç avuç alıyorum, başından toprakları. Perişan, hepimizden davacı, gençliğine doyamayan mustarip yüzü çıkıyor meydana. Yanaklarında, yenice yağan nisan yağmurları damla damla: yıllarca kabirde yapayalnız inlemiş, acı çekmiş, ağlamış gibi...

Nice yıl, zalim bir çatı altında, haftalar, aylar geçirdik kendisiyle. Oturup bir sofrada beraberce yemek yediğimiz, güzel güzel konuştuğumuz anlar da olmuştur. Araptan da birkaç söz etsek şimdi, bilmem kıymetli vakitlerinizi alır, başınızı ağrıtır mıyız?

Hem bu anlatacağım, üzerinde çeşitli münakaşalar yapılan idam cezasından da bin kere beter kitaplara alınmamış, filmlere geçmemiş, feci namussuz bir linç olayıdır.

Günler, haftalar ve aylar, perişan bir ihtiyar gibi, ayağını sürüye sürüye geçer mahkûmun önünden, "Mahpusu deleceğim, yarimi göreceğim.." der zincirli insanlar ağırdan ağırdan... Duvarlar taştandır, elle delinmez...Yar, diyar diyar uzakta, kaçıp da görülmez... Zından hayatı demişler buna! Ateşten bir çember içinden geçeceksin her anında. Üstüne üstüne yürüyerek, parça parça ezeceksin zamanı. Amma... Zaman denilen yedi başlı ejderha, aldırmaz mahkûmun çıldırmasına... Sanki, hep aynı boyda durur. Bir şey kaybetmez, günbegün erimesi lazım gelen saltanatından.

Arap da, önceleri, herhangi bir mahkûmdu mahpushanemizde. Bin kişi arasında, bir kere bile, aylarca, dikkati üzerine çekmedi. Ak koyunlar arasında kara, cılız bir keçi gibi dolaştı durdu. Onu siyah rengi ayırırdı biraz öbür mahkûmlardan, hepsi o kadar. Fakat mahkûmiyeti uzayıp da yeni yeni aylara tırmanmaya başladı. Babasından her ay gelen küçük yardım da artık aksıyordu...

Evden gelen parası büsbütün kesilince, ister istemez, Arap da cezaevleri nizamnamesinin bir maddesine uymak zorunda kalıyordu: "Günde bir adet nân-ü aziz," yani bir kuru tayın yiyecekti... Bir tayın, her şeyine yeter sayılabilir mi bir mahkûmun? Çorba istemez mi aç mideler? Ayda bir portakal istemez mi, çirişli dudaklar ıslansın? Bir baş soğan istemez mi, lokması ağzında büyümesin, katıversin ekmeğine, yüzü sevinçle ışırken acısı damla damla fışkırsın gözlerinden. İşin en kötü yanı, mahkûm, öğün ölçüsünü de mecburen unutan bir mahluktur. Yalnız doymak için değil, gevelemek için de bir şeyler ister. Bazen yemliğe sıkıca bağlanmış beygirlere de benzer mahkûmlar. Yemek, yemek, daima yemektedir gözleri.

Arabı mahpushanede ön plana çıkaran sebeplerin birincisi, muhakkak ki onun açlığıydı. Sonra başka başka sebepler de önden, yandan, arkadan karışır oldu.

Arap orta halli bir ailenin çocuğuydu. Babası büyük vilayetlerimizden birinde aşçılık yapıyordu. Evin tek çocuğuydu Arap. Şıma-

rık büyütüldü bu sebepten. Erken başlayan gençliği, bir avare yıllar zinciridir. Rakı kadehlerini usta bir kavrayışı vardı. Esrar da denedi bir ara, ama sarmadı. Rakı erkek içkisi, aslan sütüydü. Yaşıtı olan ve kendisiyle aynı yollarda gezen birçok da arkadaşı vardı. Bir çember görüyorlardı onlar etraflarında, içlerindeki ateşi onlara rahatça döktürmeyen bir çember... Gençliği bağrında barındıran bir çatı yoktu. Kahve vardı, bol bol meyhane vardı. Koca insan seli içinde, gönülleri insanı insan yapan duygulardan mahrum, kafaları da bu yolda işlenmemiş, hülasa manevi bir yalnızlık içindeydiler. Onlar ateşlerini, belli bir eğitimden geçerek, belli bir memleket meselesine dökemiyorlar, kendi kendine başıboş üreyen hergele sürüleri gibi dolaşıp duruyorlardı. Kim bilir memleketimizi ışıklı yarınlara götürebilecek, ne değerli çocuklar sönüp gidiyordu bu arada...

Başlıca uğraşıları, içmek ve eğlenmekti onların. Eskimiş boş çuvallar gibi sızıp kalırlardı bir köşede. Ama bu bile yetmez olurdu bazen. Azgın koçlar gibi, başlarını sert bir şeyde denemek isterlerdi. Her vurulan, mutlaka kırılır mı bakalım?.. Bazen kırılmak da hesaba katılmalıydı. Ama işin bu tarafı Arabın umrunda değildi. O yolda bulunmuş kucak dolusu bozuk para gibi, hovardaca harcıyordu kendini. Sağa sola, yerli yersiz sataşıyordu. İşin kötüsü, bir marifet yaptığı inancındaydı... Çevresinde ister istemez bir çekingenlik yaratıyordu. Böylece herkesin onunla iştahlı bir koç gibi vuruşması beklenemezdi. Zengin, paralar peşinde, fukara nafakanın esiri. Araba eş olacak kimseyi bulmak güç. O bütün bunları yanlış değerlendiriyor, en kötüsü, beladan kaçınmayı herkesin ondan korktuğu şeklinde yorumlayarak, sataşmalarını artırıyor ve yersiz bir gurura kapılıyordu.

Arap kendince manalı bulduğu hareketlerini pervasızca devam ettirdi. Serkeşlik vazgeçilmez bir işiydi artık. Her gün, onu ebediyen karanlığa gömecek olan adımları rahatça attı. Her adım, önceden kestirilen belli bir hedefe değil, bazen da uçuruma götürür insanı... Arap kalabalıkların çocuğu, doğru. Her gün, sayısı ondan aşağı düşmeyen, kendi kurduğu bir çetenin içinde. İç çevresi on'ların üstünde, dış çevresi ise yüz'leri çoktan aşkın... Ama... Ne gariptir, Arabın ruhu yapayalnız! Şarkılar, türküler, türlü eğlenceler ve kavgalar onu

katiyen doyurmuyor. Bir yeri boştur Arabın. O da, kendisinin dahi bilmediği ve hiç işlenmemiş olan insanlığı. O da dağ kurdu gibi çevresine sebebini bilmeden kızgın, çevresi ise, ona karşı kayıtsızdır. Sebepsiz, uzun uzun ağlayan bir çocuk gibidir o bir bakıma. Cemiyet şefkatli bir ana gibi onu bağrına basamamıştır...

O kendini tanıyamamış henüz, dünyayı nasıl kavrayacak? Nasıl bir değer biçecek insan olarak kendine? Gemisini azgın dalgalarla dövüştüren cesur bir kaptan olabilirdi. Mesela simsiyah bulutları uçağıyla kırlangıç gibi yaran usta bir pilot olabilirdi. Bozkırda kara trenler yarıştıran makinist, zemheride kurtlar kol gezerken korkunç dağlarda, deli uçurumlar kenarından ıslık çalarak geçen yaman bir şoför olabilirdi. Ama... Gelin görün ki değersiz taş parçasıydı o şuursuz kalabalıklarda...

Bazen düşünüyordu: Hayat denilen neydi acaba?

Bulanık, nereden gelip nereye gittiği belli olmayan akar bir su muydu..? Geceler oluyordu, mehtapta şıkır şıkır. Geceler oluyordu, kara atlas üzerinde sedef düğmeli. Geceler, yıldız yıldız. Rüzgârlar gelir uzaklardan, yaprak yaprak uçurur gönülleri. Ay doğar yusyuvarlak, karanlık bir geceye. Hilal olur bir eyyam da, sebebi nedir?... İnsanlar var, boğa gibi, cebi, kasası paralı. İnsanlar, hasta koyunlar gibi, yüreğinden yaralı... Camilerden zalim çıkar, meyhaneden merhamet... Bir acayip dünya ki hasılı, Arap aklına sığdıramaz. O küçücük, dünya dersen kocaman; omuzlar cılız, tutup da kaldırılamaz...

Çaresiz, Arap da, kendinden evvelki avare gençliğin gittiği yoldan gidecektir. Büyük çıkmazlarda, bir pul gibi, yok yere harcayarak kendini... Ve nihayet, kız kaçıran bir arkadaşına yardımcı olacak. Önüne engel çıkınca zora dönecek işi. Adam vuracak. Şansı yaver gidecek, ölmeyecek vurduğu. Fakat katil kastından yapışacak adalet yakasına, zındanı boylayacak...

Mahpushanelerde efelerin, ağaların hükmü ve saltanatı devir devirdir. Tıpkı dışarıdaki gibi. Mehmet Ağa gider; Ahmet Ağa gelir. Veya Hasan Ağa devrilir, yerine Hüseyin Ağa çıkar... Yani mahpushane hiç ağasız kalmaz. Taa Osmanlılar devrinden beri bu böyledir... Ağanın keyfi, parası kendine, neşesi, cümbüşü kendine. Zengin sü-

rüsünün tok çoban köpeği gibi rahat yatar daima. Bol bol güler isteyince. Çoğunca gaddardır çevresine karşı. Vermez, hiç vermez. Daima alır. Ama verir gibi görünür. Gözyaşını kendin sileceksin, eğer mendilin varsa!... Ama tarif ağadandır. Yerine göre fakiri korur gibi görünür, gözleri boyar böylece; aslında bir kuru lokmalarına bile ortaktır...

İşte böyle, ağaların kaybolup yerine yenilerinin çıktığı bir devriydi mahpushanenin: Bir bıçakta hasmını cansız duvara mıhlayan Dursun Atmaca'yı sürmüşlerdi. Dokuz vilayetin mahpushanesinde adı ayet gibi saygıyla anılan Piyadenin Osman'ı sürmüşlerdi. Taa gecelerin yarısı, kapı altının karanlık dehlizlerinde, kendisine "Gavur tohumu" dediler diye on beş candarmaya bıçaksız posta koyan Abaza Şahadettin'i sürmüşlerdi... Meşhur eşkıyalardan Kara Kemal ve arkadaşı Kör Apsun da gelemezlerdi artık içeriye. Kara Kemal çoktan ölmüş, Kör Apsun nikâhsız karısından peydahladığı oğlu tarafından, öz kızına sulandığı için öldürülmüştü. Bir nice zaman sonra, Karagöl'de buldular cesedini...

Ama... Gene da mahpushane ağasız kalmadı. Bayraklılı Feti, azgın kurt gibi çıkıverdi ortaya. Bu da bir ağaydı. Hem de benzeri az bulunur cinsinden. Upuzun boy, kaytan bıyık, bıçkın bir delikanlı idi. Epey de parası vardı idarede. Bilek, yürek, para, bu üç şey bir arada her kula nasip değildi... Feti geçince arkasından gardiyanlar fısıltıyla söyleşiyorlardı: "İşte Bayraklılı Feti Bey... Helal olsun, beş bin kaat para var idarede..." Kitaplı ağaydı Feti, daima yanında okuyacak bir şeyleri bulunurdu. Neşesi yerinde ise arkadaşlarına Karakurt'un "Allahaısmarladık" romanını okurdu. Günler geçip yavaş yavaş eski ağaların namı silindiğinden, Feti Bey'in tutunması pek de zor olmadı. Kan dökmesine hiç de lüzum kalmadan on beş sene hapis yattığını ileri sürerek atılıvermişti orta yere. Sağı ve solu emniyetteydi. Yan bakan çıkmazdı pek... Mangal yürekli Trabzonlu Hasan Çağlar, Kastamonulu İbrahim Çavuş ona dahil oldular. Bu adamlara Feti Bey bir kere "Vurun!" demesin, hedef manda olsa işi tamamdır... Böylece Feti Bey, kısa zamanda, mahpushaneyi hükmü altına aldı. Tek tük direnen çıktıysa da çürük yumurta gibi kısa za-

manda eziliverdi. Feti Bey, piyadece gezen azgın bir çete gibi, hareket halindeydi. Bir taraftan Malatyalı Ali Sırma'nın bıyığını yakalayıp, "Burda kabadayılık yok ulan! Sen daha anlayamadın mı?" diyerek dudağıyla birlikte yolarken, başka birini de bıçak taşıdı diye tokatlıyordu.

Mahpushane müdürüne haber salarak, "Vazifene dikkat et, burası senin taksitle mal alıp dolandırdığın tuhafiye mağazalarına benzemez! Sonra gardiyanları kovup, mahkûmlarımı dikerim kapılara," diyerek ihtarda bulunan oydu. Keyfi istediği zaman Sahibinin Sesi gramofon çalarak mahkûmdan, "dinleme" vergisi toplayan oydu.

Arap Kadir'i mahpushane içi, inzibati suça iten Feti Bey olmuştur. Arap, Feti Bey'e özeniyor, hayranlığını gizleyemiyordu. Kale gibiydi Feti Bey onun gözünde. Çünkü bol parası vardı, rüzgârı vardı, herkes ondan çekiniyordu... En küçük mahkûmdan başlardı bu çekinme, gardiyan, başgardiyan, müdür ve savcıya kadar uzanırdı. Hülasa, krallar gibi yaşıyordu Feti Bey...

Arabın kendisine olan hayranlığını Feti Bey sezmekte gecikmedi. Çevresine karşı, çakmak taşı gibi sert, ateş alır gibi çabuk bir kavrayışı vardı. Arabı kazanmakla, istediği anda, istediği yere, kara tabanca kurşunu gibi atabileceği bir adam elde etmiş oluyordu. İbrahim ve Hasan Çağlar da vardı peşinde, ama onlar Feti Bey'in gizli silahıydı. Onları çetin bir meydan savaşı için saklıyor, olur olmaz şeylere koşturmuyordu.

Feti Bey, zaman zaman, Arabı kendine bağlayan hayranlığı kurnazca işledi ve geliştirdi... Bir gece, geç vakte kadar uzattılar voltalarını. Gelmişten, geçmişten konuştular. R'lere biraz fazlaca basan, cümbüşlü bir anlatması vardı Feti Bey'in. Gittiler geldiler. Gittiler geldiler, havayı dumana, yeri izmarite boğdular. Arabın da sezdiği an gelmişti artık. Evet, bu tatlı ve yakın konuşmanın bağlandığı bir nokta olacaktı. Feti Bey'in boşu boşuna çene patlatmayacağı herkesçe bilinirdi. Bu geceki konuşması için bunun aksi düşünülebilir mi? Vakit ilerleyip herkes ağır ağır çekilmişti koridordan ve ikisinden başka kimse kalmamıştı ayakta. Sessiz bir an oldu aralarında. Arabın aklı, gözleri ışıl ışıl yanan kara bir kedi gibi pusudaydı. Anbean Fe-

ti Bey'i kolluyordu. Feti Bey bu boşluğu doldurmakta gecikmedi. Ağır bir hareketle, manalı bir şekilde durdu. Elini omzuna götürdü Arabın. Parmaklar dostça kavradı tuttuğu yeri. Yüzüne dikkatle baktı genç arkadaşının. Derin derin öğrenmek istediği bir şeyler vardı sanki. Basacağı yerin sağlam olmasını isteyen, işkilli bir adam hali vardı Feti Bey'de. Kara üzüm gözleri buğulu, sesi titrek ve içten, "Seni severim Arap..." dedi... "Seni severim!"

Evet, günlerden beri Arap'ın Feti Bey'den duymak istediği cümle budur. Şurup gibi akar gider içine. Koca Feti Bey'in eli omzunu kartal pençesi gibi kavrar. Arabı ömründe düşünemeyeceği, hayalinden bile geçiremeyeceği alemlere götürür... Gür bir nara vurmak gelir içinden. Sevincinden başı döner. Feti Bey aynı sıcaklıkla devam eder:

"Seni severim Arap! Yüze piyaz anlama bu lafımı. Apaçık söylerim her şeyi... Kimseden pervam olmadığını bilirsin. Bir şey benim çıkarıma dokunsa da açık söylerim. Seni severim, çünkü harbi bir delikanlısın, şerefini hiçbir zaman ayak altına vermezsin..."

Hayatının en büyük müjdesini kulağıyla dinliyor Arap, bu azımsanacak bir şey mi? Evet, dinleyen o, söyleyen de herkesin merakla ağzına baktığı, etrafına korku salan Feti Bey. Bu ne demektir? Arabı bir hiçten alıp adam sırasına koymak demektir! Sevinçten gözleri yaşarır Arabın. Sesi ince ve saygılıdır Feti Bey'e cevap verirken:

"Ben de sizi severim Feti Bey. Ağamızsın, abimizsin. Sen bize yollar açıp erkan gösterdin..."

Feti Bey yelek cebine sokuyor ellerinin ikişer parmağını:

"Burası benim dördüncü mapusanem, Arap!" diyor. "Kan içinde yüzerek geldim dersem inan buralara. Müthiş bir meydan kavgası yaptık son mapusanemde..."

Başını sallayıp doğruladı, "İşittim..." dedi Arap.

Öğüt, hatıra, uyarma, her çeşitten söylüyor, biraz da karışık gidiyordu Feti Bey:

"Mapusanelerde rahat etmek istiyorsan Arap, ineklere katiyen başkaldırtmayacaksın, inekler daima otlayacak..."

Durdu. Derin bir nefes asıldı sigarasından.

"İnek kimdir, Arap bunu bilir misin? İnek kime derler? İnek; Müdür, başgardiyan, gardiyanlar falan. Ama candarmayı daima bu ineklerden ayrı tutacaksın. İkisini katiyen birleştirmeyeceksin... İcabında, 'Bize fena muamele yapıyor bu idare! Yunan gavuru yapmaz bunların yaptığını! Biz böyle idare istemeyiz! Alın şu firavunları başımızdan! Biz candarmayı isteriz!... Bize onlar baksın! Kurban olayım, asker kokuyor elbiselerinde...' diye bağıracaksın. Çenen bir kere açıldı mı, kolaylıkla kapanmak bilemeyecek. Biraz da Türklük, Müslümanlık dalgası katacaksın işe, gerine gerine bir kere Türk dedin mi ister istemez duraklar beylik inekler."

Feti Bey paketi uzattı, sigara tazelediler. Arap saygıyla yetiştirdi kibriti, Feti Bey koyduğu yerden başladı:

"Sen candarmayı istedin diye Arap, mapusanenin iç idaresini onlara vermezler, çünkü onların bağlı olduğu vekalet ayrıdır. Ama candarma hoşlanır senin bu çıkışından. Sen de iki kuvvet arasında kalıp ezilmekten kurtulursun. İşte bunlar, senin henüz bilmediğin çapraz yollar."

Arap gönülden doğrular Feti Bey'i.

"Biraz ben de çakıyorum abi," der. "Candarma sopası yimemek lazım!.. Candarma sopası yiyenin sonu perişanlıktır."

Yürümeye başladılar. Feti Bey kaldığı yerden aldı sözü:

"İdare, iki şeyle yürür, Arap!" dedi. "Bu dediğimi iyi dinle! Bunlardan birincisi çomak, ikincisi ottur. Biraz evvel beylik inek dedik ya, hani müdür, başgardiyan, gardiyanlar falan, sen dokuz sefer çomağı, dokuza karşılık bir de otu kullanacaksın. Onları yıldırmak için bu verdiğim ölçüyü katiyen şaşırmayacaksın. Çünkü sadece otla idare edeyim dersen, ot yetmez bu kadar beylik ineğe."

Feti Bey duraladı. Sayısını çoktan unuttuğu izmaritini attı yere.

"Çomak nedir biliyorsun, Arap" dedi. "Yatak dövdüğümüz sopalar... Nalın ve ranza ayakları... Bunlardan birini 'Ya Allah!' deyip kaldırdın mı kafaya koyacaksın ineğin. İnek bocalayacak, şaşkın ördeğe dönecek, kaçacak delik bulamayacak. Ama kantarlı olacak tabii tarif ettiğim işler. Kantar dedik! Bu alacağın cezanın ölçüsünü ayarlar. Bir çıkışın cezası katiyen altı ayı geçmeyecek. Yoksa, ne bey-

lik inek biter tükenir bu dünyada ne de ceza. Postu, bok yoluna, zindanlara koyarsın. Bekle bakalım sonra yıllar gelir mi? Bir de, çok dara düşmeyince, bıçağa sarılmayacaksın. İş oralara vardı mı, sonunda ölüm olabilir. Sen ölsen iyi, kurtulursun! Ama aksi olursa, dumandır halin. Bütün beylik inekler seni yemeye döner. Kovalayayım derken, kaçma durumuna düşersin. İşi bu kertelere getirmemek gerek."

Feti Bey konuşurken Arap dikkat kesilip dinliyordu. Öğüt değil onun anlattıkları, sanki kafasına çakılan birer çiviydi.

"Zaten," dedi Feti Bey, "Bıçaktan evvel cilet var! İki parmak arasına, usulcacık sıkıştırdın mı, ineğin göz altından yanakları üzerine çekersin (i) harfini, ömrü boyunca 'inek' desin görenler..."

Öksürdü, pervasızca açıkladı kapalı bir sözünü:

"Bir de ne demiştik?" dedi, "ha ne demiştik? Ot demiştik. Ot nedir, paradır, Arap! Baya, bildiğimiz para. Otu az verip çok umduracaksın. Aldıkça mangırı tulum gibi şişer enayiler. Artık ister istemez göz yumarlar yolsuz dalgalarına: Öksürük hapı diye afyon, zemzem diye rakı, Kuran cüzü diye Kaymak Tabağı sok içeriye... Hamama git bir oğlan iste sırtını keseletmek için vallah başgardiyan eliyle getirir. Yeter ki otu bol olsun!"

Feti Bey duraladı bir an. Az ara verdi anlatmasına. Gezintilerini kesmediler ama. Yürüdüler, yürüdüler durdular. İzmaritler ezdiler yarı karanlık koridorlarda. Birbirlerine çeşitli sorular sordular. Ne vardı ki Feti Bey bunca çeneyi boşuna patlatacak adamlardan değildi. Onu garip gevezelere benzetenler aldanır yanılırlar. Böyle akıntıya kürek çekenlerden olmadığını da koydu ortaya. Konuşmalarını, önceden kararlaştırdığı bir noktaya getirip ustaca bağladı. Yüzüne bir gölge düşüverdi o an. Derin derin sorular açıyordu manalı duruşu. Avını parçalamaya hazırlanan kurt gibi kararlıydı.

"Bir diyeceğim var, Arap!" dedi Feti Bey. Bakışlarını kararlı bir manada Arabın gözlerinde topladı. Sesini anlaşılır bir ölçüde kıstı. Şahadet parmağının üstüyle düzen verdi bıyıklarına. Kanlı bir mendil gibi kaldırdı yukarıya sorusunu ve usta bir balyoz gibi indi:

"Arap... Sır mısın?" dedi. "Erkek doğduk erkek öleceğiz!.. Sır mısın?"

Bu yaman bir soruydu. Sesi uzaklarda kalan bir şimşek gibi çaktı Arabın kafasında. Sansar gibi sessizce, içini sarsarak geçti. Çekiç gibi kalkıp indi cevabı. Sesi yeni yeni başlayan, uzak bir fırtınayı andırıyordu.

"Sır'rım" dedi Arap. "Sır'rım, Feti Bey! Ser veririm, sır vermem! Kelle bizim, emir sizin."

Durdu bir an Feti Bey sonra açıkladı:

"Orta dairenin üçüncü koğuşunda bir namussuz var, biliyorsun aslanım be biliyorsun?"

"Biliyorum!" dedi Arap.

"Hangi taşı tutup ta kaldırsam, altından hep o namussuz çıkıyor, kanım tepeme sıçrıyor tabii, idarenin maşasıdır o inek."

"Evet," dedi Arap. "Çakıyorum abi."

"Ha..." diye devam etti Feti Bey. "Oğlum, doğru dur dedik herife, tekerimizin önüne taş koyma dedik, anlatamadık. Neymiş? Vaktiyle, biz gelmeden, bu mapusanede dayı imiş. O günler artık kaldı mı ulan?... Ben bugün mapusaneyi ele almışım. İdareyi ele almışım. Arama yapılacağı zaman, bıçak araması, müdür bana el altından haber gönderiyor: 'Yarın gece bıçak yoklamasına geleceğiz. Feti Bey tabancasını iyi saklasın, sakın savcıya karşı beni mahcup etmesin' diye... Ey, ben şimdi bu durumdayken kalkayım o deyyusun gırtlağından tutayım, vereyim bıçağı! Sen misin arkamdan konuşan! Onun hali ne olur? Ama gene de bana gülerler, 'Bak,' derler 'şu koca Feti Bey'in yaptığı işe!' Onun için. Arap, sen şu deyyusa bir görünüver. Hem de bu senin ilk işindir, dövüşür sövüşür açılırsın."

Arap yürekten kabullendi:

"Sen buyur abi tek ki! Bize yol aç, erkân göster. Yollar aç bize de biz de adam sırasına girelim. Feti abi! Kanımız da aksa, evelallah ıh demeyiz. İstediğin iş yarın, yarın 'sağlam'dır."

Kavga sınırını, usta bir kurmay gibi, titizce çizdi Feti Bey:

"Sağlam dedin, bak Arap" dedi, "'Ölüm!' demektir o, bizim dilimizde. Ben senden 'sağlam' değil, 'reklam' istiyorum. İki cilet at, çiçeğe yatmış hasta gibi hurda et pezevengin yüzünü. Boğuşa girmiş yaralı köpekler gibi ulusun deyyus! Onu bu halde görenler donları-

na sıçmalı. Arap! Böyle gider bu işler. Kredimizi hiçbir zaman kırmayalım. İneklere, onların maşalarına meydan vermeyelim."

Arap, dövüş horozu gibi sıktı pençelerini. Kitaba el basar gibi, verdi kararını.

"Yarın dedim, Feti bey!" dedi. "Yarın tamamdır. Kararım bu! Açık söylüyorum. Yeter ki sen bir el tut bize. Taş odalara kapattıkları zaman arkasız koma bizi. Destek et arkamızdan. Jandarma sopası altına düşürme bizi!"

Arap durdu yutkundu. Kurt ulumasından kuzu melemesine geçti sesi.

"Sonra, yolsuzum, Feti Bey," dedi. "Peder ne zamandır bizi unuttu. Kocakarı aramaz oldu. Günde bir sıcak pide gönder, taş odalara..."

"Ayıp ettin be Arap! Yola çıkardığımı hiçbir zaman yolsuz koymadım ben."

"Pide sıcak olsun abi!"

"Olur Arap, olur!"

"Biraz da tereyağı koydur içine, şöyle ceviz kadar!"

"Olur Arap, olur!"

"Pide sıcak olsun abii, bir de çay gönder. Tereyağını unutma. Ceviz kadar bişey olsa da yeter. Mis gibi koksun. Günde bir paket de sigara gönder. İçeyim, içeyim abi, bol bol o namussuzu. Çekeyim dumanını şurup gibi içime, efkâr dağılsın. Unutayım acı olan her şeyi unutayım."

Durdu, çocukça büktü boynunu:

"Ölüme gitmiyoruz ya, abi," dedi, "elbette gene aydınlığa çıkarız! Biz de bir gün adam sırasına geçeriz."

Sustu Arap, iyiden süzdü Feti Bey'i. Heyecandan gelen belli bir titreme sarmıştı vücudunu.

"Gene görüşeceğiz, abi," dedi. "Meraklanma, seni mahcup etmem. Adını vermem orta yere. Yeter ki destek ol sen bize. Anasız kuzu gibi öksüz kalmayalım taş odalarda. Pide sıcak olsun, abii! Tereyağı da koydur içine. Mis gibi koksun! Bir de çay gönder, sıcak olsun, ama kana benzesin rengi! Aylardan beri yolsuzum. Kan görüyo-

rum rüyalarımda. Çay sıcak olsun abii, ısınsın içim..."

Feti Bey dostça çenesini tuttu Arabın, yanağını sevdi, ölçüyle gülerek:

"Artık bizdensin, Arap," dedi, "bu gece rahat uyu. Cehennem olsa karşına gelen, sakın korkma! İzmirli Feti'yi arkanda bil! Meydan göründü mü bir kere, kaçmayız evelallah! Arkadaşlarımızı sokağa atılmış piç gibi orta yerde yapayalnız koymayız! Pide de gelecek, Arap. Tereyağı da olacak içinde, mis kokulu. Çay da gelecek, tavşan kanı. Berduş değiliz biz köylü sigarası içecek. Bafra sigarası göndereceğim sana! Bu gece rahat uyu! Artık bizdensin. Şerefimizi yerlere düşürme. Haydi bakalım görelim seni!"

Feti Bey'le Arap Kadir yeni bir yangın ateşleyeceklerdi mahpushanede. Yangını isteyen Feti, kundağı koyacak olan Arap'tı. Şansı yaver giderse, çıkardığı yangının alevlerinde Arabın namı parlayacaktı; ya da bir aksilik olursa, sıcak pide ve efelik uğruna ölecekti. Attığı her on sakat adımın ancak birisinden sorumludur Arap Kadir. Geriye kalan dokuz adımı ona mutlak çevresi attırıyordu. Bunun aksini düşünmek, çeşitli kanallardan beslenen ve cemiyete mikroplar üreten yatakları görmemek demektir. Düşünmeli ki, Kadir, kendisini ve başkalarını yakacak adımı atarken bir bardak sıcak çayı düşünmüştür evvela. Soygun ve çapula göre örülmüş bir topluluk ağının içindeydi. Değil narin kılıç balığı, dev bir balina da olsa, tek başına çıkamazdı o ağın içinden. Çelik ağı yırtamazdı...

Arap, Feti Bey'e verdiği sözü tuttu... Uzun uzun konuştukları gecenin sabahında, kara bulutlu bir fırtına gibi esti ortalığa. Kudurmuş bir kurt gibi çarptı Feti Bey'in salık verdiği adama. Yüzünü parça parça doğradı. Neye uğradığını anlayamadı çarpılan. Kara bir kayaya bindirilen hurda kamyon gibi sarsıldı mahpushanenin havası. Böylece Arap Kadir kendini kanlı bir menzile götürecek kanlı yola adımını atmış oldu...

Kanı kurumuş eski salhaneler gibi, Osmanlı'dan kalma köhne yapılardır ekseri mahpushaneler. Müdürü, başkâtibi, başgardiyanı, gardiyanı, yani bir de idaresi vardır. Mahpushane müdürlüğü, Os-

manlı mahalle mektebinin mubassırlığına benzemez. Öyleyken bu işin talibi daima bulunmuştur. Adam şöyle kurar kafasında meseleyi: "Çeşitli suçların mahkûmu olan bu insanlar, yaptıklarına pişman olup, sırtlarına sarılan yılları bitirmeyi sabırla beklemektedirler. İçlerinde üç beş şerir bulunabilirse de, hükümetin eli uzun, jandarması var, eh, yerine göre sopa atılır, gül gibi idare edilir mahkûm dediğin..."

Şevket Erdoğan Bey, mahpushaneye müdür olarak tayini yapıldığı günlerde böyle düşünüyordu. Makamının ona vereceği bütün haşmete rağmen, bir sürü azgın kurt içine düşmüş zebun bir kuzu gibi bocalayacağını hiç düşünmüyor, aklına dahi getirmiyordu. Resmi sıfatın her derde deva olduğu inancındaydı. Sihirli bir değnekti sanki hükümet adamı olmak. Halbuki azgın bir atın sopayla veya kırbaçla yakalandığı hiç görülmemiştir. At, yem torbasına gelir... İçi boş olmamak şartıyla...

Şevket Erdoğan Bey, kendi ifadesine göre, meslek hayatında epeyce başarı göstermiş, çeşitli vilayetlerimizde hizmetleri geçmiş, taa Acem hududuna kadar uzanmış bir başkomiserdi. Emekli olunca, Ordu vilayetini seçmişti oturmak için. Mahpushane müdürlüğüne talip çıkışı, daha evvel tanıdığı, Savcı Kudret Ener Bey'in kendisini salık verişiyle olmuştur.

Şevket Erdoğan Bey, vazifeye başladığında, mahpushaneye dair bazı kulaktan dolma malumatla yüklüydü. İsteseydi daha fazla ve dişe dokunur bir şeyler öğrenebilirdi, ama boşverdi ciddi bir emek ve sabır isteyen bir iş karşısındaydı da ayrıca. Onun ise, yaşı altmış beşi aşmış; avurtları çökük, gözleri cilasını kaybetmiş duruşu tabii bir yorgunluk içinde olduğunu gösteren bir duruştu. Bu haliyle, hakçasını söylemek lazımsa, onun yeri mahpushane müdürlüğü değil, tekaütler kahvesi olabilirdi. Hangi konuda, kiminle konuşursa konuşsun, mutlaka en fazla söylemeyi elde tutmak isterdi. Her başlangıç, mutlaka Şevket Erdoğan Bey'in istediği bir sonuca gelip dayanmalıydı. Bunun da Şevket Erdoğan Bey'in meslek hatıraları olduğunu kestirmek zor değil. Vaktiyle nice vatandaşların canını yakmıştı karakollarda. İcraatının övünülecek tarafları olarak, zevkle anlatırdı

bunları. Böyle durumlarda, şeytanı bile şaşırtan zabıtlar tutmuştu. Birer tahrir şaheseri olarak hatırlardı o kâğıtları. Vatandaş dövülürken hoşafa mı dönmüştü, işte Şevket Erdoğan Bey, şöyle bir zabıt tanzim ederek, kanun yoluna döküyordu işi:

"Mumaileyh... güruhu esafilden olup, ayyaş ve serseridir. Bilinmeyen bir sebepten dolayı başını dükkân kepenklerine vurmakta iken, bekçilerimiz tarafından görülmüş ve teslim edilmek üzere insani gayeyle evi aranırken, gene bilinmeyen bir sebepten dolayı zabıtaya karşı gelmişse de, bizler kanun ve vicdanın emrettiği insani vecibeleri hatırlayarak, tamamen meşru vasıtalarla kendisini zararsız hale getirdik. Atatürk, 'karakollar adalete açılan ilk kapıdır' demiştir..."

Bir de, Acem hududunda geçirdiği yıllar ve "öldürdüğü" kuzular en canlı hatıratı idi. Dünya meselelerini Karagöz ve Köroğlu gazetesinden izler, derin tarihi ve dini malumatla yüklü olduğunu, övünerek söylerdi. Çekerken ustaca şaklattığı kehribar tespihini elinden hiç eksik etmez, beş vakti de katiyen kaçırmadığı söylenirdi. Tamahkâr ve yiyici bir adam olduğunu söylemek isteyenler delilsiz kalırdı. Bir kere yalnız, fakir mahkûmları iskorpite karşı korumak için getirilmiş bir sandık portakal önünde durdu. "Şunların irilerinden bana iki kesekâğıdı doldurun!" dedi. Tabii bunun fukara hakkı yemekle bir alakası olamazdı. Olsa olsa, ileri yaşın verdiği çocuksu bir özenti idi bu...

Şevket Erdoğan Bey, Başgardiyan Rüştü Efendi'ye mahpushanede izlenecek yeni yol için hemen de hiçbir şey söylemedi. Değil mahpushane, belki kendi hattına ait belli bir fikri ve planı yoktu. Zaten mahkûmları defterde sayarak, sepette yumurta gibi teslim almıştı. Kendisinden evvel mahpushanede dönen dolapları, kulak verip ciddiyetle dinlememişti. Uzun memuriyet hayatının kendisinde her şeyi bir bakışta anlayabilme gücü doğurduğuna inanırdı. Hayatı bir masal gibi gördüğünden, karşısına getirilen her konuyu hafife alırdı.

Başgardiyan Rüştü Efendi ile daha yakın görüşmekten, gelecekteki hareketlerini birlikte kararlaştırmaktan kaçınması, mahpushanenin içişlerine hiç ilgi duymamasından değil de, biraz da Rüştü Efen-

di'nin jandarmadan gelmesindendi. Müdür bey ise başkomiserlikten emekli olup, kendisini jandarma çavuşluğundan gelme Rüştü Efendi'ye üstün sayardı. Onu adam yerine koymaması bundandı.

Ama Rüştü Efendi tarafından bakarsak, işler hiç de müdür beyin kestirdiği gibi basit değildi. Ve bu sebeplerle, Rüştü Efendi rahat olamaz, işleri hafife alamazdı. Rüştü Efendi iki senelik başgardiyanlığında korkunç sayılabilecek olaylarla karşılaşmıştı. Canını kurtarıp salimen bugünlere ulaşabildiği için kendisini şanslı sayardı. Bu kadar çapraşık işlerin üstesinden gelip paçayı sıyırdığından, haklı olarak gurur da duyardı. Öyle ama, bu üstün durumunu müdür beye nasıl kabul ettirecekti? Aslında, mesele bir böbürlenme de değildi. Bir ölüm, dirim meselesiydi. İdare adamı yanlış adım atmamalıydı. Atarsa yanlış dua okuyan acemi cincilere dönerdi. Ecinni taifesine hükmetmek için tespihe asılırken, bir yanlış adımla kendini cinlere boğdurturdu. Ve bunun, çok kurnaz, bilgili, cesur davranmaktan başka yolu da yoktu...

Müdür bey onun tecrübesine kıymet vermek şöyle dursun, onu hafife almakla, gururunu da kırıyordu. Bir taraftan da başgardiyan, kendisinin, müdürün emriyle yanlış hareketlere sarılmasından korkuyordu. Gerçi İzmirli Feti, Hasan Çağlar ve İbrahim Çavuş sürülmüşlerdi. Mahpushaneyi tir tir titreten ağır korku havası dağılmıştı. Feti Bey ve arkadaşlarının son planı, bıçaklarını havaya kaldırıp bütün mahkûmu altından geçirmekti: "Hadi ulan!" deyip tekmil mahkûmun hangileri kendilerine karşı durabilecek, bunu anlayacaklardı. Böylece mahpushaneler tarihine, yüzlerce mahkûmu bıçak altından geçiren kişiler olarak geçeceklerdi... Sürgün emri çıkınca, bu arzularını yerine getirememişler, bıçakları ve tabancalarıyla birlikte gerçekleşmeyen planlarını da bırakıp gitmişlerdi.

Onların sürülüşü, mahpushane için, iyi bir devrin başlangıcıdır. Gardiyanlar dahil, birçok mahkûm seviniyordu. Artık "Gel ulan buraya..." deyip yakalarına yapışacak bir Feti Bey yoktu. Mahpushane, kısmen de olsa, bir iç barışa kavuşmuş sayılabilirdi. Ve buna sevinmek lazımdı.

Ama bütün bu güzel belirtilere rağmen, Rüştü Efendi hiç de i-

yimser değildi. Zaptiye kafası ona, "Sakın bu yalancı havaya kanma!" diyordu. Belki de şüphesinde haklıydı. Kim ne derse desin, iç gıcıklayan bir adam vardı. Yaşı gibi, yapacakları da belli olmayan bir mahkûmdu o. Yırtıcı kara bir kurt gibi dolaşıyordu mahpushanede. En büyük, en korkunç soru buydu idare için. Neden, ne için, neye kızacağı belli olmazdı. Kara bir belirsizlik içindeydi. Rüştü Efendi'yi derin derin düşündüren de oydu işte: Arap Kadir. Onun durumu neydi acaba? Feti Bey sürüldü diye sinecek miydi ? Yoksa, daha da saldırgan mı olacaktı? Bin türlü örneği var, her iki ihtimal de dikkatle izlenmeli. Kadir gülerken rahatça vurabilir, saldırma anında birden durup gerisin geri kaçabilirdi. Bir iki çıkışı, Arap Kadir'in bir eşi benzeri bulunmadığı gerçeğini ortaya koymuştu. İşte, Rüştü Efendi'ye diken üstü bir hayat yaşatan, Arabın bu halleriydi.

Üzülecek nokta şu ki, bu çapraşık durumu müdüre anlatamıyordu... Ne zaman böyle bir gayrete geçse, Şevket Erdoğan Bey işi umursamaz, başını öteye çevirir, veyahut da, "Ne kadar büyüttünüz şu kara piçi, ben böylelerini polislerime değil, vallah uyuz bekçilerime dövdürürdüm!.." derdi.

Nitekim Şevket Erdoğan Bey, vazifeyi alışından beri üçüncü seferdir, çekinmeden, korkmadan mahpushaneyi koğuş koğuş dolaşıyordu. Her girdiği koğuşta adeta bir baba gibi karşılanıyordu. Hani nerdeydi Rüştü Efendi'nin adını ettiği umacı? Hiç böyle bir şeylere rastlamadı. Aksine, baya da sevdi yeni işini. Şu çeşitli çullar giymiş, üstü yamalı insanlar onun tab'ai şahanesiydi sanki, o da başlarında şanlı bir padişah.

Gelininin orakla başını uçurup sıcağı sıcağına ırzına geçen kayınbabalar. Öz kardaşının hayalarını sıkıp öldüren kanlı katiller. Bir karış toprak için amca kanına girenler. Müdür bey çeşitli suçlular gördü. Bir bakışta yaptıkları akıl alır iş değil! Peki ama, bu neden böyledir?... Bak işte, Şevket Erdoğan Bey'in okuduğu kitaplarda yazmaz bunlar. Eh... yazmaz diye görmezden mi gelelim? Masal da değil, ama anlı şanlı olmuş işte! Karışır müdürün kafası. Ceviz kabuğu bir sandalcıkla ummanlardadır sanki, bir türlü çözüp içindeki düğümü geniş kıyılara çıkamaz. Derin derin düşünür: "Takdir-i ila-

hi" der içinden. Zaten işlerin bu tarafı müdür beyi, kendi deyişiyle, "entere" etmez. O yalnız asayişin berkemal olmasıyla ilgilidir. Adam burada düzgün dursun, müdüre büyük amirlerden söz gelmesin, sonradan yatsın, yatsın da cehenneme gitsin isterse. Onları idare mi çağırdı sanki buraya? Yapmasalardı, yatmasalardı...

Mamafih, durum pek de fena sayılmaz asayiş bakımından. Mahkûmun umumiyetle sakin bir duruşu var. Başgardiyanın, arada bir idarenin çok zor bir iş olduğunu söylemesi biraz da beceriksizlikten galiba. Müdüre göre, idareci biraz çatkın olacak, yani oldukça ağırdan satacak kendini. Bu askerde de, poliste de, jandarmada da böyledir. Ve mahpushanede de böyle olması lazımdır.

Müdür en iyi bildiğini sandığı noktada, en çok yanılıyordu. Dışardaki insanla, içerdeki insanı aynı ölçüde düşünmek, aynı şartlarda saymak hata idi. Dışarda kanunların vatandaşa dayattığı disiplinin gözden uzak tutulmayacak belli bir dayanağı vardır. Dışardaki insanın iyi kötü bir işi, karısı, kardeşi, arkadaşı vardır. Ve hepsinden önemlisi ve hepsinden daha yalını, bir yarını, bir ümidi vardır iyi kötü. Elindekini korumak, kestirdiğine ulaşmak içgüdüsü tek bağlandığı ana noktadır onun. Yarın ve yarınlar hiç sökmeyecek bir şafak da olsa, dışardaki insan geleceğin ufkundan gözlerini ebediyen ayıramaz. Yarın hesabı, bir tutam ot gibi çeker götürür onu. Otu ebedi yiyemese bile, gözüyle gördüğü için, ağzı sulanır, damağında hisseder lezzetini... Koyun gibi gider gider.

O, zincirsiz olduğu için kendisini hür zanneden insanın karşısına geçer, dayayıverirsin önüne kanun korkusunu: "Aklını başına al! Seni içeri atarım!" dersin ve adam şöyle bir duralar, düşünür, düşünür... İçerdeki insan için ise durum böyle değildir. Kanun korkusu dışarıda oldukça korkutucu bir tesir yaparken, mahpusta, aynı silah, sadece bir kuru gürültüdür. Oyuncak tabancalar gibi eğlendiricidir. Atlar ses yapar; ama katiyen öldürmez. Kıçını döner en tabansız mahkûm bile böyle bir sıkıya. Demek dışardaki kantar içerde iş görmez, o gene Bursa'da kestane tartar tartar.

İçerdeki insan diri diri mezara konulduğuna inanır. Onu bu saplantıdan kimse kurtaramaz. Umut orada bir anlık saman alevidir.

Fecri kazip gibi, mevsimden mevsime bir görünür ve aniden silinip gider. Efkâr basınca, haftaları ay, ayları yıl diye hesap eder mahkûm. Esrara saldırır gam dağıtmak için. Topak topak afyon yutar. Yalnız ilaç fabrikaları değil, mahpushaneler çeker afyonun mühim bir kısmını. Şöyle büyükçe bir mahpushanemizde, iki maddenin günlük satışına bir bakalım: Çeşitli on tane gazete, 250 kuruş. Buna karşılık afyon satışı, gene bir günde, 250 lira!.. Nerede o, yarın asırdır, meclis kürsülerinden "mahkûmu ıslah ediyoruz!" diye bangır bangır bağıran adliye vekilleri?..

İnsanı, "Sana işlediğin cürmün cezasını çektiriyorum!" diye bir çatının altına kapatmak acaba bizlere, şimdiye kadar ne kazandırdı? Bir kocaman HİÇ!

Zaten her cürüm ve suç işleyeni, belli bir cemiyet nizamını bozduğu için, daha hakkında bir karara varılmadan, kendiliğinden, cemiyet dışına atmıştır. Manevi ceza, maddi olandan evvel yapışır insanın yakasına. Kendisine tanınan bu sınırı, çeşitli iç ve dış sebeplerle aşan günahkârlar başkaldırdıkları cemiyetin yol gösterici, kayırıcı ellerine muhtaçtırlar. Bu candan ilgi onlara gösterilmedikçe, mahkûm ettiğimiz her insanı manevi bir uçuruma attığımızı, insaf gösterip kabul etmeliyiz... Biraz hoşgörüye bağlanarak, namusluca düşünerek çözebiliriz bu düğümü. Ve öyle, gösterildiği gibi, çözülmez kör bir düğüm değildir bu. Ne ister mahkûm? Evvela bir sıcak çorba, sonra onu yarınından koparmayan sıcak bir ilgi. Tehdit, nutuk, namından koparmayan sıcak bir ilgi. Tehdit, nutuk, nasihat kokmayan insanca bir ilgi... Ve hepsinin başında, iş, olmazsa ahlakça çürür insan. "Esrarı kim getiriyor? Afyonu kim getiriyor?" diye derin derin düşünmeye ne hacet? Sokarsın içeriye aletleri, çeşitli sanat kollarında çalıştırırsın insanları, o zaman esrar da, afyon da kendiliğinden kaçar. Yüzde doksan dokuz buçuk, maznun, mahkûm kendiliğinden girer mahpushane denilen ıslah tüneline. Zabıtaya bir güçlük çıkarmaz. Ama bir de tünelin çıkış kısmının kapalı olduğunu hissetti mi, ondan sonra, "Haşa... Allah bile çıkamaz önüne!" Korkunç bir sırtlan oluverir. Göğsünü açarak çıkar jandarma silahına karşı: "At... ulan..." der. "Boşa atma, ete at!.."

Sinoplu Derviş Etyemez, yedi buçuk seneyle içeriye düşünce, yaşlı annesi ağlayarak, elinde üç mumla ziyaretine geldi. Derviş şaşırarak sebebini sorunca, "Oğlum! Sizi içerde toprak altında yatırıyorlarmış..." dedi kadın. Anasını aksine inandırmak için akla karayı seçti adam. Haydi o ihtiyar kadının korktuğu kadarı yanlış, ama mahkûmun sonu gelmez karanlığa itildiği bir gerçek değil midir? Eğer suçluyu hapsetmekten beklenen, hakikaten onun ıslahı ise, insanca yaşamanın hiç olmazsa onda biri bir hak olarak ona tanınmalıdır. Suçlu suçunu çok kısa bir zamanda unutur, cürmüne karşı yabancılaşır, mağdur bir adam olarak çıkıverir meydana. Artık ölen değil öldüren, çaldıran değil çalan, ırzına geçilen değil ırza geçen vardır. Buna bir de toprak kavgalarını eklerseniz, bu acı problemin sosyal yönü çırılçıplak çıkar ortaya. Mahkûm içeriye düşüş sebebini hep kendi dışında aramak eğilimindedir. Çıkara göre ayarlanmış bir çözüm bu. Ölmediğine göre, böyle davranmaya da mecburdur. Ölene, öldürenin, kendi anasından fazla ağlaması beklenemez. Cemiyet, insana dayattığı olumsuz şartlarla onu ister istemez suça iter. Ama bu, işin bir yüzüdür. Cürmü yapan da, bilerek veya bilmeyerek olayın içindedir. Ve ona da bir sorumluluk payı düştüğü katı bir gerçektir. Ancak bunu, ceraimi adiyyeden bir tek mahkûma kabul ettiremezsiniz. Bin katili, işledikleri kanlı suçlara karşılık bir gün hapis yatırıp sonra bırakınız, içlerinden biri olsun insafa gelip, "Böyle adalet olur mu? Maktulün de bir hakkı vardır, bunu da göz önünde tutalım," demez... Çünkü işlediği suça yabancıdır; artık onun dışarıya çıkmasına engel, işlediği suç değil, kuvvetleriyle mahkûmiyeti kendisine dayatanlardır...

Şu halde, "Bugün yatacak, yarın çıkacaksın!"diyerek mahkûmu koyun gibi bir tutam otla her zaman çekip götürmek mümkün değildir. Ne için boyun eğsin? Elde taşınan bir tespih kaç gün oyalar, avutur insanı? Bir yıla varmaz, bin kere tekrarlanır hatıra dediğin. Belli bir zaman içinde, belli bir işle uğraşmaması çıldırtır insanı... Kurşun yağmurunun bile ayıramadığı kanlı kavgalar olur mahkûmlar arasında. Zaman olur, en yakın arkadaşlarından bile bıkkınlık gelir insana. Zonguldak mahpushaneside, Mehmet Kara ile arkadaşı

terzi Ahmet dolaşır dolaşırlarmış. Bir ara, Mehmet Kara sorarmış arkadaşına: "Ulan Ahmet!... Bir karartı düşüyor içime yata yata!.. Ha desen çıkıverecek canım, ne yapsak ki?" Hiç düşünmeden cevaplar onu arkadaşı: "Ula Mehmet Kara!.. Düşündüğün şeye bak, yapacak bir şey yok mu ki? Adam vuralım! Hem nam üstüne nam olur, Köroğlu gibi, hem de kaçarken çığırışına çırpınmasına bakarız..."

İşte böylece sığır gibi bir avluya kapatılan insandan da, ne yaptığını ve neden yaptığını düşünemeyen acayip mahluklar çıkar gelir meydana...

Bütün bu kapalı insanın çapraşık durumunu Şevket Erdoğan Bey'in her yanıyla kavramasını bekleyemeyiz. Umamayız. Sadece ihtiyar olduğu için değil, yetişme tarzı da onu kısır ve olumsuz yapmıştı. Sadece ahretle uğraşan bir eğitim sistemiyle hazırlanmıştı hayata. Kafasını öylece yola sokmuştu. Sonra da Binbir Gece Masallarıyla genişletti ufkunu. Yetmişine merdiven dayadığı halde, hâlâ önünde çocuk gibi şaşıp kaldığı cemiyet meseleleri vardı. Evet, bunları göz gerçekten görüyor ve fakat anlaması güç oluyordu. Zira hiçbiri kitaba uymuyor, kaleme gelmiyordu. Şöyle bir derinden düşünülse, belki de her şey bir muammaydı ve sebepleri de katiyen anlaşılamazdı.

Şevket Erdoğan Bey müdür, Rüştü Efendi de başgardiyan. Oldukça farklı düşünmelerine rağmen, ikisi de idare adamı idi. İşleri de yüzlerce mahkûmu idare etmek. Bu işi yaparken hangi metoda göre hareket edeceklerdi? Rüştü Efendi'ye sorulursa, onun mahpushane içinde tecrübeden geçirdiği birtakım fikirleri vardı. Müdüre gelince, o, Allah'a emanet! Bu hususta ciddi bir çalışması yoktu. Yalnız, zamanla hiç de küçümsenmeyecek pürüzlerin çıkabileceğini o da kestiriyordu. En uygun hareket, bugünden düşünüp kendini üzmektense, her olayı meydana çıktığında bir çözüme bağlamaktı.

Zaman, en iyi hocadır anlayan için. Gerçi not vermez, ama acı acı öğretir. Döve döve öğretir, seve seve öğretir. Kafası yatmayana az, cin fikirliye çok öğretir. Hiç kimseyi boş koymaz hasılı, herkese bir şeyler öğretir... Şevket Erdoğan Bey de, az zamanda çok şeyler öğrendi: Tütünü çok meşhurdu geldiği vilayetin. Hamsi dumanı deni-

len sislerden sonra, küçük balıkların fıçı fıçı tuzlandığını öğrendi. Seyit Bilal Hazretleri yatıyordu en yüksek bir tepede. Çeşitli camileri, meşhur hafızları öğrendi. Yol etti kendisine ihtiyarlar kahvesini; çok çok konuştu gelmişten gelecekten, hayran etti dinleyenleri, kendi de bu arada yepyeni şeyler öğrendi. Mülk-ü Acem'de yıllarca dillere destan idi, Nûşirevan İmamı Âzam Ebû Hanefi'den yeni hikmetler öğrendi...

Bu ara Başgardiyan Rüştü Efendi'ye de hak vermek gerek, müdür bey mahpushaneden de epey bir şeyler öğrendi: Ceraimi adiyyeden 990 kişi, "kısmı siyasi"de 9 mahkûm olduğunu öğrendi... Bir fırlayışta üç bıldırcını birden haklıyordu savcının atmacası; onun namına mahpushanede cins tavuklar beslendiğini öğrendi. Küflü bulguru pirinç fiyatına dayıyordu mahkûma bakkal Cemal, katır yüküyle de, savcının sebzesini taşıdığını öğrendi...

Ve mahkûmla haşır neşir olmaya başladıkça Şevket Erdoğan Bey, içten içe Rüştü Efendi'yi takdir etmeye başlamıştı. Ne de olsa tecrübedir, demek bu adam pek de boş konuşmuyordu. Onun varlığını görmezden gelmek doğru değildi. Ondan yararlanmak gerekti. Mahpushane idare etmek, mıntıka karakolunda komiserlik yapmaya benzemiyordu. Bunu, efendi efendi kabul etmek gerek. Ve buna biraz da mecburdu müdür bey...

Zaten, karşılaştığı bir iki olay ona az da olsa, bazı kestirmelerinde aldandığını gösteriyordu. İlk bakışta, mazlum, mütevekkil, geleceği sabırla bekleyen, kanuna nizama saygılı, birer koyun yüzü görmüştü mahkûmlarda. Meğer ne anasının gözü, hin oğlu hinler varmış içlerinde! Hani o, büyüğe saygı için birbiriyle yarış eden insanlar? Hani o, "Babamızsın, sen bilirsin!" diyenler? Hani o, daha müdürün ayak sesini duyarken güldür güldür ayağa kalkanlar? Demek o yapılanların hepsi bir gösterişti. Müdürün derviş tabiatlı olduğunu öğrenince, teker teker pusudan çıkmaya başladılar. Demek burası mahpushane! Gaipten başka bir alem demek? Anlaşılan, burada her kişi ayrı bir muamma demek!...

Şimdi iyice anlaşılıyor ki, bunların başında daima tokmak gerek. Feti Bey gibi adam gerek. Birinin bıyığından tutsun, dudağıyla be-

raber koparsın, öbürüne versin tokadı. Rüştü Efendi yerden göğe kadar haklı şu halde. Bu işin üzerine olanca dikkatle eğilmek lazım. Hele şu Arap Kadir'in, yüzünü jiletle doğradığı adama ne denir? O bile, sağa sola hart hurt etmeye başlamış. Yüzü doğrandığı gün, Feti Bey'in korkusundan başgardiyanın ellerine sarılmış ve evlat hürmetiyle öpmüş, "İdare adamısın, hökümet taraflısın, kabul ettim eyvallah. Sözünden çıkmamak gerek, babamızsın!" demişti. Şimdi onda bile bir palazlanma var asayişi bozmak için. Şu halde, mahpushane işlerinin daha ciddi bir şekilde idaresi apaydın çıkıyordu ortaya.

Müdür bey yeni yeni fark etmeye başladığı şartların itişiyle kendine biraz hız verdi. Gündüzki çalışmasından başka, gece de görünmeye başladı mahpushanede. Anlaşılıyor ki, bu adamlar başları biraz boş bırakılınca kendilerini dağ başında zannediyorlar. Onlara hükümet gücünü göstermek gerek. Anlasınlar, hükümet hiçbir zaman uykuda değildir ve uykuda olmayacaktır. Bunun aksini umanlar aldanacaktır, hüsrana uğrayacaktır...

Müdür bey, üçüncü dairenin alt katındaki siyasiler koğuşundan başladı bu geceki teftişine. Siyasiler, daire merdivenini çıkınca, geniş koridorun taa dip kısmında, soldaki odada idiler. Açık koğuşta yatıyorlardı; yani istedikleri zaman koridora çıkabilirlerdi. Saat gecenin on biri idi. Müdür bey yanında daire gardiyanı Ali Dayı ve Rüştü Efendi'yle girdi koğuşa. Bu kocaman odanın öbür koğuşlara hiç de uymayan bambaşka bir havası vardı. Temizdi evvela. Açıktan bir aferin çekmedi, ama müdür bunu beğendi. Bir de kitaplık vardı karşı duvarda, işte bu tuhaf! Burası mahpushane koğuşu mu, yoksa okuma odası mı?... Müdür yadırgadı. Herkes lüzumu olan şeylere sahip olmalıydı. Bak Şevket Erdoğan Bey evinde, bunca yaşın sahibi olduğu halde bir kitap bulundurur mu? Çünkü lüzumsuz. Herkes bildiğini bilmeli, kimse de bilgide kendi sınırını aşmamalı. Birisi dirseklerini masaya dayamış okuyor siyasi mahkûmun, öbürleri uykuda. Genç bir mahkûmdu okuyan. Müdürü görünce ayağa kalktı ve başıyla selamladı gelenleri. Müdür selamı görmezden geldi. Siyasinin önündeki masaya göz attı. Açık olan kitap neydi anlayamadı. Ötekiler, Bereketzade'nin "Namık Kemal" i, bir de Türk Ceza Kanu-

nu. Bir açıklamada bulunmadığı için müdür beyin bu kitaplar hakkında ne düşündüğünü bilemeyiz. Ama bir mahkûmun bu saatte uykuda yatmaması disipline aykırı idi. Genç siyasiye biraz da kızarak baktı müdür, sertçe:

"Saat kaç?" dedi.

Soruyu anlamazdan geldi siyasi:

"Kolunuzda, bakabilirsiniz müdür bey!"

"Bu saatte çoktan yatmış olmanız lazımdı, mahpushanelerin bir disiplini vardır. Herhalde kimseyi kendi keyfine harekette serbest bırakmazlar!.."

Siyasi cevap vermedi. Halinden lafı uzatmak istemediği anlaşılıyordu. Müdür, "Bu bir disiplin meselesidir!" diye ekledi. Siyasi biraz yükseltti sesini cevabında:

"İnsanın okuması disiplini bozmaz, müdür bey," dedi, "ama okumaması bozar. Siz yeni başladınız zannımca bu işe. Biraz da geç başlamışsınız. Bu mahpushanede kitap okumayı önlemekten daha önemli işleriniz olabileceğini zannederim."

Müdür kızarıp döndü kapıya. Lafı uzatmayı uygun bulmadı. Eh... Bir bakıma da haklıydı şu siyasi. Kavga yok gürültü yok. Sessiz sessiz okuyor, okusun bakalım! Müdür içinden, "Ateşli, akıllı bir şeye benzer," dedi siyasi için. "Bir noktayı akıl almaz yalnız, o da şu: Madem bu kadar okumaya meraklı, buralarda işi ne?"

Müdür siyasiye ihtarda bulunurken gardiyanlarını da süzmüştü yan gözle. Onlarda bir hareket yoktu. Belli ki müdürü bu çıkışında tutmuyorlardı. Onların nerelerde çekimser olduklarını müdür davranışlarından anlıyordu. Eğer müdürün onlara göre akla yatkın bir iş yaptığına inanırlarsa, kendiliklerinden fino gibi, mahkûma saldırır, "Süs len, gonuşma! Maradan gelmiş ayu! Sen müdür gadar mı bilicen?" diyerek çıkışır, keyfe gelmiş eşek şeyi gibi sopalarını sallarlardı... Müdür üçüncü daire merdivenlerini düşünerek inerken Rüştü Efendi'yi şöyle bir yokladı. Çekimser kalışlarına dokunarak:

"Siz bir şey söylemediniz, Rüştü Efendi!" dedi. "Sonra bu adamlar cesaret bulmazlar mı? İdarenin yekvücut davranması lazım, öyle değil mi?"

"Evet müdür bey, haklısınız," dedi Rüştü Efendi.

"Suç bendedir. Ancak koğuşa girmeden önce, size bazı hususları hatırlatmam lazımdı. Unutuverdim."

"Neymiş bu hatırlatacaklarınız?"

"Efendim... Bu siyasiler için... Zannımca kendileri pek uzun zamandır burada yatarlar. Ve ayrı bir muamele görürler."

"Ne o, onlar için ayrı bir nizamname mi var?"

"Hayır, ama bu eskiden beri böyledir. Bir imtiyaz değil, bu şüphesiz. Durup dururken de onlarla bir itişme mevzuu da yaratmak istemeyiz. Kaldı ki bu hususta sayın savcının da sarih şifahi emirleri vardır bendenize."

"Bana bir şey söylemedi!"

"Olabilir. Ben defalarca bu hususu bize tembih ettiğini hatırlarım. Savcının da bir bildiği olması gerek. Ayrıca biz bu adamlara baskı da yapamayız. Yaptırmazlar. Zaten buna bir sebep de yok. Okur, yazar ve çalışırlar."

"Hayır," dedi müdür, "ben okumalarına bir şey demedim. Geç vakit ayakta olmaları disiplini bozar, emsal teşkil eder."

Orta daireye geldiler. Dört köşe kapı deliklerinden mahkûmu kontrol ettiler. Herkes uykudaydı. Üçüncü koğuş sakinlerinden Arap Kadir ayaktaydı yalnız. Müdür koğuş kapısının dört köşe deliğinden bir müddet seyretti onu. Arabı küçümser şekilde, Rüştü Efendi'ye söylediklerini hatırladı. Arap, görünüşe bakılırsa Rüştü Efendi'nin büyüttüğü kadar bir tehlike olmazsa da, kendisinin uyuz bekçilerine dövdürdüğü zavallı vatandaşlardan da değildi. Efe efe bir yürüyüşü vardı. Biraz dikkatlice bakana bir şey söylerdi dış görünüşü. Düşündürücü bir adamdı açıkçası...

Müdür kapıyı açtırıp, koğuşu şöyle bir dolaştı. Çoğu perişan bir yorganla örtmüş üstünü bir yığın insan hurdası, derin uykularda. Ayak uçlarından karşılıklı bıraktıkları koridorda Arap gece voltası yapıyor. İçine sığdıramadığı bir şey var besbelli. İlk kaçışını ne güzel hazırlamış, taa Aydın iline kadar uzanıp, yakayı orada ele vermişti. Kıyı köşe saklanmadı zaten. Ora mahpushanesine sürgün gelen arkadaşlarını dolaşmaya gitti. Sepet sepet yemiş gönderdi içeriye, pa-

ket paket sigara. "Yolunuz var mı? Keyif ister misiniz? Bıçak ister misiniz?" diye sordu. Belki de o tehlikeli yolculuğunu düşünüyordu şu anda.

Müdür siyasiler koğuşunda geriye tepen sorusunu Arabın önünde tekrarlamadı. Arif olmaya lüzum yok, nasıl bir cevap alacağı belliydi: "Efkâr bastı, geziyorum. Ben inek değilim akşamdan yatacak!" diyecekti. Ne demişler adına? İdare. Bazen hakikaten birçok şeyleri idare etmek icap ediyordu. Aksine davranmak bir şey sağlamaz esasen. İşte şu Arap! Bu saatte ayakta olması mahpushane nizamına aykırı. Ama ne yapabilir? Çocuk değil ki, ağzına iki şaplak vurasın. Adam koğuşun cansız aydınlığında kömür gibi dikilmiş karşısına, "Ben her belaya hazırım. İşte canım da ortada, kanım da!" diyor. İyi. Lakin bunlara göz yummak da bir sonuç vermiyor. Ona göz yum, buna göz yum, bu sefer işler nizam çizgisinden dışarıya çıkıyor, gel de topla bakalım! İşte müdür beyi derin derin düşündüren bu.

Feti Bey'in sürülüşü mahpushanede birçok boşluklar yaratmıştı. O giderken, dediğini tutturan bir kâhin edasıyla, "Beni sürdürüyorsun, ama müdür bey," demişti Münir Arıtürk'e, "şunu iyi bil ki, mahpushane kabak tarlası değildir! Aradığın rahatı hiçbir zaman bulamayacaksın! Yaz bir kenara, İzmirli Feti böyle söylediydi diye, beni hatırlarsın!" Hakikaten zaman Feti Bey'i doğruluyordu. Dedikleri yavaş yavaş gösteriyordu kendini. Her ne kadar idare üzerine mahkûm tarafından yaygın bir direniş görülmemişse de, durum pek de iç açıcı değildi. Gardiyanlar bayat simit satan sümüklü çocuklara dönmüşlerdi. En cılız mahkûm bile onlara rahatça karşı geliyordu. Buna karşılık, Feti Bey'in gidişinden faydalanarak idare tarafından mahkûm üzerine bir baskı da yapılmamıştı. Yalnız Münir Arıtürk'ün kurmuş olduğu sıkı idareyi yeni gelen müdür, yani Şevket Erdoğan Bey devam ettirebilseydi, bir zaman için bile olsa idare rahat edebilirdi. Fakat yeni gelen müdürün acemi olması, Rüştü Efendi'nin de kendi kıymetini belirtebilmek için kasten yanlış işler yapması, pusuda bekleyen mahpushane kurtlarının ekmeğine yağ sürmüştü. Kumar postaları, cer hocalarının sadaka topladığı kilimler gibi, açıktan serilmeye başlanmıştı.

Eğer Şevket Erdoğan Bey isteseydi, daha doğrusu becerebilseydi, mahpushaneye ilk geldiği günlerde, Münir Arıtürk'ün yarattığı baskıdan faydalanır, mahkûmları bıçak toplama bahanesiyle grup grup çağırıp jandarma sopasına yatırabilirdi. Fakat bu pek basit görünen iş bile uzun bir mahpushane tecrübesi isterdi... Ayrıca da pervasızca kanun çiğneyebilecek cesaret isterdi. Gerçi Şevket Erdoğan Bey komiserliği zamanında vatandaşları karakollarda epeyce hırpalamıştı; ama bu mahpushanedeki vatandaş dışarıdaki insanlara benzemezdi. Mahkûm edilen insanın sırtı taş bir duvara dayalıdır. Artık oradan geriye çekilemez! Ya ölür, ya da kükreyerek adamın üstüne gelir. Başka da bir gidecek yeri yoktur zaten. Artık hiçbir değeri kalmayan canını bozuk para gibi atıverir ortaya, falakadan yenice bırakılmış kanlı ayaklarıyla yürür jandarmanın üstüne. Her şeylere karşı gelir: "Madem dövdürdün beni, müdür bey," der, "madem candırmayı hasta ihtiyar anama sövdürdün, işte ben de ganunu tanımıyorum! Söyle vursunlar beni! Söyle öldürsünler! Ben böyle ganunu tanımıyorum! Allahsızlar gidi!.."

Kaynar bir kazan gibidir mahpusta insan kaderi. Acemice el sokamazsın içine, insan cayır cayır yanıverir. Müdür beyin yaşı da biraz daha atılgan olmasına engeldir. Artık bu yaştan sonra da kendisine candan benimseyebileceği yeni bir meslek seçmesini bekleyemeyiz. Aslına bakılırsa, bütün bu pürüzlü işleri onun başına emeklilik maaşının az olması açmıştı. Yoksa hakikaten onun bundan sonra yapabileceği, kahvelerde İmamı Malik ve İmamı Hambel hakkında konuşmalardan ibaret olmalıydı.

Başgardiyan Rüştü Efendi'ye gelince, o mahpushanedeki ahvali usta bir romancı gibi en ince noktasına varıncaya kadar didikler, çıkardığı sonuçları sinsi ve şüpheci bakışlarla anlatır; vahim ve korkunç sonuçlara varır. Ancak önleyici bir tedbirin nasıl alınabileceği ortaya çıkınca, nedense hep müdür beyi öne sürer. Halbuki kendisinin de müdüre danışmadan kullanabileceği birtakım yetkileri vardır. Ayrıca da elinde sekiz on gardiyanı vardır ki, bunlar dişlerine kestirdikleri mahkûma, adamın iflahını kesinceye kadar gaddarca saldırırlar. Hal böyle iken Rüştü Efendi daima işlerin gerisinde durur, giriş-

kenliği müdürden bekler. Usulca becerdiği kışkırtmaları hakikaten ustacadır. Hilekâr gözlerini manalıca süzer konuşurken. Kuru ot yığınından geçen yılan gibi, sessizce kaydırır cümlelerini... Aralarındaki derece farkına rağmen Rüştü Efendi müdür beyle yan yana koyulsa, polis karakollarındaki tecrübeleri de dahil, Şevket Erdoğan Bey onun yanında bir eski zaman evliyası gibi masum kalırdı.

Aslına bakılırsa mahpushanede ne Münir Arıtürk gibi diktatör bir müdür, ne de Feti Bey gibi her gün meseleler çıkaran kurt bir mahkûm vardı. Arap Kadir'e gelince, o, güvercin kollayan kara bir kedi gibi pusudaydı. Böyle de olmasa, Feti Bey gibi her telden söyleyen insanlardan değildi. Bu bir cesaret meselesi değil, geniş bir bilgi işiydi. Feti Bey'in tutumu başkaydı. Onda kendi eliyle teşkil ettiği insan gruplarını belli bir hedefe gönderebilecek kudret vardı. Arap bu hususlarda yayaydı. Yalnız kendine güvenirdi o. Daima başı dik olacak, idare dahil, kimseye boyun eğmeyecek. Saz da çalacak arada, gönül avutacak ve mahpushaneden geçinecek. Şaka da yapardı yerine göre. Hemşerisi Hüseyin Yıldız'a takılırdı boyuna: "Üle Hüseyin, sizin Talas'ın kızları çok güzel olurmuş, şu Kadir de agamızdır deyip, elinle bir tanesini getirmedin bize!.." Hüseyin'e aleni pezevenklik teklif etmekti bu. Böyle uluorta Hüseyin'e sataşabilmesi, çocuğu deli ederdi: "Ulan Arap," derdi o da, "sanki böyle boş konuşmalarla ne geçer eline? Bize biçim yapma arkadaş! Senden zerre kadar korkanın kendi payıma avradını s..m. Kendini bir bok mu belliyorsun sanki?" Arap böyle ihtarlara içten fıkır fıkır güler ve takılmaları devam ederdi. Bunlar mahpushanede her an olan şeylerdi. Dert giderir, gam hafifletirdi...

O günlerin en sivri olayını Boyabatlı Topal Recep yarattı. Bütün hayatında görmediği bir çirkef attı müdürün üzerine:

"Bana bak be, tembelhane kaçkını uğursuz herif! Müdürlüğün hariç, senin şahsının avradını s..m! Bizim istida ne oldu?" dedi.

Kaynar sulara daldı sanki müdür. Kendini zor toparladı. Tokmak gibi birden inivermişti elin oğlu. Çelimsiz bir sesle cevapladı Recep'i:

"Biz dilekçeni savcılığa gönderdik, Recep. Tabii vekalete gide-

cek. Sıhhi kuruldan geçecek. Sana bir cevap verecekler, biraz sabredeceksin."

Recep yatışmadı:

"Al sana bir kurt masalı daha!" dedi. "Ya ben Türkçe bilmiyorum, ya da adamlar laf anlamıyor! Ölüyoruz yahu lailahe illallah! Koparacam şu dalağı, atacam yere, o zaman mı hasta olduğuma inanacaklar?"

Recep'i yatıştırmak kolay olmadı. Şevket Erdoğan zor kurtardı yakasını. İki paralık olmuştu mahkûm önünde. Bak şu dünyanın garip garip işlerine! Müdür fırtınadan kurtulup geniş mahpushane avlusunun ortasında yapayalnız kalmıştı adeta. Derdini söyleyecek bir insan arıyordu. Genç siyasiye ilişti gözü. Onunla şu müthiş bozgunun sebeplerini konuşabilirdi. Ne gibi bir fayda beklenir bundan? Hiç. Ama bir rahat içini döker ya! Ne de olsa dilinden en iyi anlayanlar gene onlar olabilir. Efendim, okumuş olsun da, isterse odundan olsun. O adam gelsin insanın canını yesin.

Müdür bey dış kapıya yönelirken kızarmış yüzünü biraz da mahçup çevirdi siyasiye:

"Gördünüz mü bey," dedi, "Peygamber olsak yaranılmaz bu heriflere!"

"Evet," dedi siyasi, "cidden çirkin oldu. Ama siz böyle şeyleri buraya gelirken düşünmüş olacaksınız. Onun için biraz acı da olsa katlanacaksınız!"

Müdür az düşündü:

"Hayır," dedi, "dış görünüşüm sizde nasıl bir intiba yaratıyor, bilmem. Ben mutekit ve kimse için kötülük düşünmeyen bir adamım. Ama ne çare ki bunu mahkûma anlatmak mümkün değil. Gardiyanlara daima mahkûmeyne baridane muamele yapılmamasını söylemişimdir."

"Bunlar sizin içten duyduklarınız, müdür bey. Ama meselelerin aslıyla hiç alakası yok. Siz mahkûm deyince köşede uslu uslu oturan çocuklar mı bulacağınızı zannettiniz burada?"

"Hayır, öyle değil. Mesleğim icabı, adliye işlerine pek de yabancı sayılmam."

"Ben de tamâmen bu söylediğinizin aksini düşünüyorum sizin için. Sebebi şu: Bir kere çıkış noktanız yanlış! Mahkûmun meselesi hiçbir zaman geniş cemiyet meselelerinden ayrılamaz. Onun bir küçük parçasıdır. Böyle olunca, burada gördünüz, her çatışmanın öbür cemiyet meseleleriyle görünmez fakat mevcut bağlantıları vardır. Siz mücerret bir kanun ve nizam tutturmuşsunuz ve öylece de yürüyorsunuz!"

Hafifçe gülümsedi müdür:

"Ne yapabiliriz? Tutup kollarından bırakamayız ya? Herkes ettiğini çekecek!"

Alnını sildi genç siyasi, biraz düşündü:

"Öyle demek istemedim. Daha ziyade şöyle anlatabilmek istemiştim: Kanun ama, biraz da insanı insana sayma. Nizam ama, evvela iş ve ekmek. Biz insanlarımızı sefalet çizgisinin biraz olsun üstüne çıkaramadıkça, her şeyi olağan saymak zorundayız."

Müdür çaresizlik içinde salladı başını:

"Elden ne gelir? Herkese bir seviye müsavatı istemek belki de güzel bir şeydir. Fakat imkânsızdır. Mehmet Akif'in buyurduğu gibi, 'Hılkaten beşer mazlum'"

Siyasi kabul etmedi:

"Bizde, müdür bey," dedi, "konuşmalar daima bir kader noktasına getirilip bağlanır. Tabii bu işin kolay tarafı, insan biraz da rahatlar böyle yapınca. Ama hayat durur mu? O yürür. Karanlık gecelerde bir azgın kurt gibi yürür. Arada uzaktan gelen şimşek olur çakar gözleri. Ne var ki herkes göremiyor bu çakışları. Yapyalın gerçekler içinde bile çoğu kendini masal aleminde sanıyor."

Müdür ve genç siyasi, ikisi de konuya ayrı açılardan girdiler. Ve tabii doğrultuları da ayrı oldu, bir sonuç alamadılar. Ne var ki konuşma uzadıkça, müdür, bir an için bile olsa, şaşkınlığını unuttu. Ayrılırken sesi kırık ve kederliydi.

"Şimdi ben ne yapayım?" dedi, Recep'in küfrünü kastederek: "Hadi bunu tutup mahkemeye vereyim... Böylesi hakimden mi utanacak? Tutar orda da söverse ne yaparım? Koca vilayete destan oluruz!" Boynunu büktü: "Ne yapalım," dedi, "bir iştir tutulmuşuz bir

kere, Allah ıslah etsin! Rabbim doğru yollar göstersin..."

Siyasi hürmetle selamladı müdürü, ayrıldılar.

Şevket Erdoğan Bey yanından uzaklaşınca, öbür mahkûm arkadaşları yanaştı siyasiye. Müdürle konuşmasından haberler bekliyorlardı. Onları fazla merak ettirmedi genç siyasi:

"Vallahi insan deli olur," dedi, "bu herifleri dinleyince! Adam kağnıyla tavşan avına çıkmış. Kemali ciddiyetle müdafaaya kalkışıyor durumunu. Yahu, senin elindeki o acayip kantar, olsa olsa Bursa'da kestane tartar! Kabul! Ama sen, Kanuni Sultan Süleyman'dan kalma o acayip kantarla, bir buğday danesini tartmaya kalktın mı, böyle piç gibi bozulursun işte! Anla bunu! Anlamaz. Biz de boşuna çene patlatıyoruz. Adam bir kere karşısındakini insan yerine koymuyor. Onca, mesele dupduru: Mahkûmdur alt tarafı diye düşünüyor. Tut kolundan, sığır gibi bağla yemliğe. Dök önüne samanı!"

Evet, insanı evvela insan yerine koymak gerekti. Böyle yapmadan, onun hangi meselesi ele alınsa, mutlaka şaşılacak şeyler çıkacaktı ortaya. Bunda apışacak ne var? Bir tek taşı ayıklanmamış çorak bir tarla bu, ne ekersen onu biçersin...

"Bakın!" dedi siyasi. "Şu topal Recep, müdüre çıkıştı, kötü kötü konuştu. Tabii çok ayıp oldu. Sözlerini, istediğini daha medeni anlatabilirdi. Anlatabilir ya, siz de üşenmeyin, bir araştırın bakalım, hiç Şevket Erdoğan Bey bu mahkûmun derdiyle bir an ilgilenmiş mi? Hiç üzmeyin kendinizi, müdür bugün kendisine sövdüğü için Recep'le ilgilenmiş, bu arada mecburen ismini öğrenmiştir. Biraz da işin hakkını konuşalım. Peki kim bakacak hasta, yatamaz hale gelen bir mahkûmun derdine? Adam serbest değil ki, iyi kötü bir doktora gitsin. Demek ki insanları sığır gibi bir binaya getirip kapatmakla adalet, infaz olmuyor. Şimdi siz seyredin bunun arkasından gelecek cümbüşleri. İdare, freni patlamış eski bir kamyon gibi yokuş aşağı gidiyor. Kim bilir bu günlerde ne filmler seyredeceğiz!"

Dinleyenler hak verdi siyasiye. Bu kafa ile idarenin işlere bir düzen veremeyeceği belliydi. Evet, bu eski kamyon Allah'a emanetti. Tekerin önüne bir taş koyuverince bakalım ne olacaktı?

Boyabatlı Topal Recep'i teskin etmek epeyce zaman aldı. Müdür

mahkûm önünde çok güç bir duruma düşmüş, bir idare adamı olarak itibarı sarsılmıştı. Mesele biraz serinkanlı düşünülürse, pek fazla büyütmeye de değmezdi. Burası mahpushane, şehrin orta camii değil şüphesiz. Bu kadar itişme mahpushanede değil, Kuran kursuna devam eden tüysüz hafızlar arasında da olabilirdi. Sonuç şu ki, Şevket Erdoğan Bey'in uğradığı hakareti pek de şişirmemek gerek. İşte böyle ölçülü bir açıdan bakınca, mahpushanede gidişat iyi sayılır...

Müdür gene aptesinde namazında, Allah kabul etsin... Gene emekliler kahvesindeki tatlı sohbetleri kaçırmıyor. İmamı Malik... İmamı Hambel... Acem hududu... Anlatır durur, savcı da atmacasını gezdiriyor arada. Bu ayağı zilli kuşa çeşitli talimler yaptırıyor. Gezdirilmezse hayvana bir tutukluk gelmesinden korkuyor. Öz çocuğundan ayırmaz savcı atmacasını, belki de ondan fazla sever.

Başgardiyan Rüştü Efendi de insandan uzak değildir. O da kendine münasip, ekseriya esnafın gittiği bir kahveyi seçmiştir. Aylak zamanlarını orada geçirir. Pireyi deve yapan acayip bir anlatması vardır. İçleri boş da olsa, hilekâr gözlerini süze süze daima alt perdeden, tane tane konuşur. On sekiz sene jandarmalık hizmeti olmuş, tabii ki dişe dokunur birtakım hikâyeleri var. En çok anlattığı ve hemen de tekmil kahvenin ezberlediği bir eşkıya hikâyesi vardır ki, dilinden hiç düşmez: Dağdır, vadidir, ormandır, ara babam ara, nihayet eşkıyayla bir temas kurmuş Rüştü Efendi. Adamın ağzından girmiş, burnundan çıkmış: "Hükümet tarafından geldim. Büyüklerimiz hep seni taktir ediyorlar. Bu adamın tahsili olsaydı, kim bilir namı nerelere kadar yayılırdı, diyorlar. Şimdi sen beni dinler de düze inersen itibar göreceksin ve hükümetten arka bulacaksın!"

Ve eşkıya, Rüştü Efendi'ye kanaraktan inmiş düze. Eline kelepçe bile vurulmamış. Cıgaralar sararaktan, güzel güzel konuşaraktan gelmişler karakola. Daha içeriye ayak basarken Rüştü Efendi, birden adama arkadan sarılıvermiş, jandarmalar da bileklerine takıvermişler kelepçeyi. Eşkıya hiç umursamadan yüzünü çevirmiş Rüştü Efendi'ye. Kül kesen yüzünde acı bir gülümseme varmış. Hırsını yüreğinde saklayan derin bir mana belirmiş bu süzüşte. "Sana küfretsem küfür rezil olmaz mı?" diye sorarmış gözleri. Rüştü Efendi ezil-

memiş onun karşısında. Kısadan giderivermiş vaatle düze indirdiği adamın merakını: "Eee, ne yapalım kardeşim," demiş, "bilmiyorsan öğren, candarmanın zanaatı budur!"

Zelzele korkunçtur insanlar için. Ne gelirse önüne siler süpürür. Şiddeti az ise kurtuluş çarelerine hemen başvurulur; gece ise evden dışarı fırlayarak, gündüz ise oraya buraya koşuşarak. Durum umutsuz da olsa can kaygusu çeşitli hareketler yaptırır insana. Bir de mahpushane için düşünelim bu durumu, korkunç bir mesele çıkar ortaya. Gardiyan duruma muttali olacak; gidip başgardiyana haber verecek; başgardiyan müdürü uyandıracak. Mahkûmu heyecan ve korkudan kurtaracak olan nedir? Kapıların açılıp mahkûmun bahçeye bırakılması. Ama müdürün böyle bir yetkisi yoktur; savcıya haber vermek gerek. Ancak o kapıları açtırabilir ve mahkûmu heyecandan, can kaygusundan kurtarabilir, tutup çürük bir ağaç gibi yapıları sallayan, "Goca Allah!" müsaade ederse tabii. Açıkçası bir zelzele olduğunda mahkûmun yaşayıp yaşamaması, hem adli hem de ilahi müsaadeye tâbidir...

İşte Bolu zelzelesi de böyle meseleler yarattı mahpushanesi için. Bina birkaç yerinden çatladı. Mahkûmun dersen yüreği parçalandı korkudan. Zelzelenin tekrarlayabilmesi hesaplanarak civar vilayet mahpushanelerine nakiller yapıldı. İşbu hareketten Şevket Erdoğan Bey'in mahpushanesine de elli beş mahkûm düştü. Buna bir o kadar da İstanbul sürgünü eklenince, sayı epeyce kabardı. Bu pek o kadar önemsenecek bir şey değil, nihayet devlet tayını yiyecekler ve boy boy gezecekler. Ama asayiş bakımından mesele pek de yabana atılamaz...

Nitekim İstanbullu sürgünlerden Çoban Sait kendisinden bahsettirmeye başladı hemen. Bu, eski külhanbeyi biçiminde yürüyen kalıplı bir katildi. Bolu'dan gelenlerden de Düzceli Nazır Yıldırım gösterişli yapısıyla kendini koydu meydana. Kendi çiftliğinde gezermiş gibi serbestti hareketlerinde. Hiçbir resmi kayıtla bağlı görünmüyordu. Bu pervasızlığı kısa zamanda idare tarafından sezildi. Köroğlu'ndan bir şeyler almış olacaktı muhakkak. Bolu, Çamlıbel çocuğu idi. Saklı gizlisi de yok. Sazının üzerinde "Dosta şeker, düşma-

na hançer!.. Düzceli Nazır Yıldırım" diye yazıyordu. Bela arayan bir hali vardı gezerken. Kuru kemikli yüzü solgun, duruşu ciddi, kara gözleri kindardı.

Karantinası bitince, kendiliğinden serdi postunu siyasiler koğuşuna Nazır. Siyasilerden biri onun hemşerisi idi. Ne var ki siyasilerle böyle yakın münasebet kurulamazdı. Onlar, idarece yüzlerine gülünen, fakat arkalarından da "tehlikeli" ilan edilen kişilerdi. Fukaradan garip bir mahkûm onlarla ahbaplıkta direnirse iş kolaydı; kapı altına çekilir, güzel bir sıkıdan geçirilir ve, "Ulan sen komünist misin?" diye sorulurdu. İyi ama, Nazır gibi birisi çıkar da yıkıverirse bu saçma yasağı, o zaman ne yapılacak? İşte çetrefil bir mesele. Bugüne kadar devam eden ve böylece uygulanan bir tedbiri Nazır temelden yıkıyordu. Eğer Nazır sıradan bir adam olsa idi, mesele basitti: Biraz evvel söylediğimiz gibi, "Gel ulan buraya, yoksa sen de mi onlardansın?" denilebilir ve bir sıkıştırma yapılabilirdi. Ama karşısına böyle bir adam çıkınca, gel bakalım çık işin içinden.

Başgardiyan meseleyi müdüre bütün ayrıntılarıyla anlattı. Nazır'ın sivri bir adam olduğu da göz önüne alınarak, uygun bir çözüme gitmeliydi. Müdür lahavle çekip Nazır'ın ayağına kadar geldi. Onu henüz görmeden biraz da gururluydu; ahir ömründe ilk defa siyasi bir mesele çözüyordu. Nazır'a uzun boylu açıklamalarda bulundu. Hükümet, millet ayrı ayrı şeylerdi. Ekseriya bunların karışmasından siyaset doğardı. Ama millet siyasete karışamazdı. Bu, hükümete karşı gelmek olurdu. Müdür, medrese mantığı ile sözünü siyasi mahkûmlar üzerine bağladı:

"Bu vatandaşlar da belki siyasete karışmamışlardır, ama işte görün, siyaset onlara karışmış. Belki de bu sebepten yıllardır ıstırap içinde yatıyorlar."

Müdür uzun uzun bu mühim davayı anlattı Nazır'a. Fakat boşuna çene patlatıyordu belki de. Öğütleri, bulanık sudan çıkmış ördeğin üzerinden kayan damlacıklar gibi, süzülüp akıvermişti. Nazır'ın bir kulağından girip öbür kulağından çıkmıştı. Ve bir mana da veremedi müdürün anlattıklarına.

"Müdür bey, ben büyüklerimi sayarım!" dedi Nazır. "Korkum-

dan değil. Ananevi bir âdettir bu bizde. Ama biz hakkımızı da kimseye çiğnetmeyiz. Eh biz ne yapmışız şurada?" Siyasileri gösterdi müdüre, "Bunlardan birisi benim hemşerim, onunla canımı paylaşırım! Ötekiler de efendi adamlar. Konuşurum, bir şeyler öğrenirim. Kabahat mı insanların birinden bir şeyler öğrenmesi? Ben sizin tutumunuzu çok tuhaf buldum doğrusu! Şimdi biz ne yapalım yani? Oturup da ille kumar mı oynayalım? Yazık, vallaha yazık, ben sizin yerinizde olsam mahpushanenin iç idaresini bu beylere verirdim."

Müdür, biraz da kızararak aldı Nazır'dan sözü:

"Şimdi bak, oğlum Nazır," dedi, "bizim burada tatbik ettiğimiz bir hükümet emridir. Bu emir eğri midir, bu emir doğru mudur, orasını biz araştıramayız aslında. Bize bunu bırakmazlar ki araştıralım. Elbette hükümetin de bir bildiği vardır."

Nazır tamamlatmadı sözünü, sertçe karşılık verdi:

"Öyle bir büyüttünüz ki müdür bey," dedi, "insan kanıp da ortada hakikaten bir şey var zannedecek. Ben size, beni cezam bitmeden salıverin demiyorum ki! Burası mahpushane, ben istediğim koğuşta yatarım. Kırgınlık olmasın sonra! Beni aksine zorlayamayacağınızı da anladınız herhalde?"

Müdür babacan bir edayla güldü:

"Senin istediğin koğuş olsun be oğlum!.. İstediğin yerde yat. Mahpushanemiz geniş şükür. Ben sizden bir baba gibi rica ediyorum. Ben sonra mesul olurum. Yalnız bizim müşkülümüzü de anlayın."

"Mesuliyet mesuliyet der dursunuz, müdür bey, neymiş bunun korkulacak tarafı? Demek ben bu koğuşta oturunca siyasi oluyorum! Eh madem bu kadar kolay bir iştir bu, ben de oldum gitti! Beni de siyasiler defterine yazın. Yok eğer böyle olmuyorsa, mahkemeye verin, oradan bir karar alalım, olsun bitsin!"

Araya bu sefer genç siyasi girdi.

"Bize gösterdiğin sevgiye müteşekkiriz Nazır," dedi. "Ancak müdürün de müşkülünü anlamalıyız. Nihayet kendisi bir memurdur. Tabii mesul bir duruma düşmek istemez. Ona hak vermek de bir yiğitliktir. Biz hiçbir mahkûmla temastan kaçınmayız. Yalnız idarenin

inzibâti yetkilerini de kollamaya mecburuz. Sen buradan gitmekle memleket değiştirmiyorsun ki, gene aynı mahpushanedeyiz. Daire kapımız sana daima açıktır."

Müdüre yol açıldı.

"Tabii oğlum," dedi Nazır'a. "İstediğin zaman buraya gel. Otur konuş, yemeğini ye. Ne var ki, aynı yerde yatar görünme, işler kitabına uygun olsun."

Güldü, elini şöyle savurdu havada.

"Bize de vekaletten bu husus sorulunca, 'siyasi mahkûmlar, öbür mahkûmlarla katiyen temas ettirilmemekte ve böylece asayiş berkemaldir!' diye veririz cevabı."

Nazır'ın yatağını orta daireye taşıdılar. Müdür, korkusundan kurtuldu. Namık Kemal'in hayatını okuyor diye kızdığı siyasi mahkûm, sıkışık anında imdadına yetişmişti.

Şevket Erdoğan Bey, bu vartayı kazasız belasız atlattığı için memnundu. Ama bulanık suda dönen anafor gibi gizliden gizliye bir şeyler oluyor mahpushanede ve onun derme çatma otoritesini sıfıra doğru götürüyordu. Nitekim, Nazır'ın siyasiler kısmında kalmak isteyişi bir art düşüncenin mahsulü idi. Bunda derin manalar vardı. Müdürün kısa tecrübesiyle bunu sezmesi umulamaz.

Nazır, siyasi mahkûmlarla kurduğu dostluğu, müdüre sezdirmeden idare aleyhine kurnazca kullanmıştı. Nazır ağını öyle kurnazca hazırlamış, çekişmeyi öyle bir mesele üstünde yapmıştı ki, müdür düştüğü tuzağı katiyen fark edememişti. Nazır esasında müdürle siyasiler kısmında kalmak için çatışmamış, bir otorite çekişmesi yapmıştı. Böyle bir meseleyi basamak yaparak, müdürün ilerideki çatışmalarında nerelere kadar gidebileceğini anlamak ve bugünkü işlerinde de ne dereceye kadar serbest olabileceğini bilmek istiyordu. Yani, orta daire bir nimetti onun için. Bıçağı belinde, "Dosta şeker, düşmana hançer!" yazılı sazı elinde, cüzdanı besili bir kedi gibi cebindeydi. Nazır, yeri gelince merhametsizce kullanır bıçağını, sazı şurup gibi akıtır gönüllerde, domuzuna oynardı kumarı.

Gazhaneli Çoban Sait de o yolların yolcusu idi. Tez zamanda Nazır'la anlaştılar. Beraber voltalara çıktılar. Dikkatleri üstlerine çekti-

ler. Müdür bey Nazır siyasilere karışır diye korkarken, orta dairede belirecek tehlikeyi kestiremedi. Nazır, pek o dereceye çıkmamakla beraber, aynen Feti Bey'in metodunu kullanıyordu. Peki, ne lüzum vardı öyleyse Feti Bey'i sürmeye? Vekaletle bunca yazışmalar oldu. Hususi, Feti Bey ve avanesini bastırmak için taa Isparta'dan "dirayetli" müdür geldi. Vekaletçe bunca masraflar yapıldı. Günlerce adamlar dövüldü. Ondan sonra hakikat kısa bir devre için bile olsa, sessiz bir hayat yaşandı. Şimdi ne oluyordu? Dönülüp dolaşılıp aynı çıkmaz yola geliniyordu.

Hakikaten orta dairede hızlı kumar başlamıştı. Gardiyanlar bir süre karşı koymak istediler, ama kısa bir direnişten sonra onlar da çözüldüler. Kimi dövüldü, kimi de rüşvetle hizaya getirildi. Hızlı kumar: Efelerin bayramı demişler buna. Para döner döner, manoyu toplayanın cebinde birikir. Yalnız efeler değil, sıfırda olanlar da sever kumarı. O yana döner, bu yana döner paralar, bir gün olur onların cebine de bir şeyler düşer. Peki, hiç kumar olmazsa ne yapacaklar? Kumar berduş için de bayramdır.

Pantolonlar mezada çıkmıştır artık. Büyük siyasiler ismine bile zar atılır. Tersi çıkarsa küfredilir. Birbirini yemeğe başlar çoğu; bir kumardan, bin bir mesele doğar bir günde. Donsuz kalan her insan bir asi olur çıkar meydana ve müdür mahalle bekçisi derecesine düşer...

Bu hava içinde, pek de şaşılacak bir şey değil, orta dairede yeni yeni çıban başları uç vermeye başlamıştı. Kumardan, türlü dalaverelerden cebine parayı toplayan memnun, voliden payını alamayanlar da şikayetçiydi.

Arap da giriyordu ara sıra kumara. Başka dairelerden de gelenler oluyordu. Arap nedense hâlâ en göze batan adamdı. Yüzüne gülüyorlar, fakat içten içe ona diş biliyorlardı. Yeni türeyen efelerden geliyordu bu kuşku. Müdür beyin onların dümenini bozabilecek bir kudreti olmadığı belliydi. Böyle bir tehlike, olsa olsa Arap Kadir'den gelebilirdi. Demek ki onu daima göz önünde bulundurmak lazımdı. Bir atakla her şeyi altüst edebilir, yeni efelerin tekerine taş koyabilirdi.

Ve öyle görünüyordu ki, Araba yüzden gidilemezdi. Ok yılanı gibi korkunç bir görünüşü vardı bu adamın, gelip ansızın hasmının kalbine saplanabilirdi. Şu halde onu arkadan vurmak gerekti. Düzceli Nazır bu hususta tek kelime söylemiyor, fakat Gazhaneli Çoban Sait arkadan vurma niyetlerini ufak ufak açıklamaktan çekinmiyordu. O, mahpushanelerin bir dirhem kan akıtmamış süslü efelerindendi. Dişine göre adamlar bulursa yapardı numarasını. Ama Arap Kadir gibi bir kara zehire rastlayınca, işlerin kuru gürültü ile yürümeyeceğini Çoban Sait de iyice biliyordu. Zaten bunu anlamak için pek fazla arif olmaya lüzum da yoktu. Herkes onu, "Efe, Ağa!" diye çağırırken, Arap Kadir alaylı bir tonla, "Ne haber, Gazaneli, çürüğe çıkarılmış ordu kadanalarına benziyorsun!.." diyordu. Eh, bir sürü insanın önünde böyle, "Kadana!" diye çağrılırsa, Çoban'ın kredisi mi kalırdı? Bir kere kendisini toparlayıp, "Sus ulan!" da diyememişti Araba. Her gün iki paralık olup duruyordu. İşi şakaya alıp kurtarıyordu kendini ucuzdan. Ama dalgayı çakanlar bıyık altından gülüyorlardı Çoban'ın haline. Hülasa, efelik ve biçim Çoban'da, lakin kuvvet ve kudret Arap'taydı. Herkes onu sayıyordu. Çoban Sait bir garibin kumarda ceketini yürütür, onu sırtına takıp rahatça gezebilirdi. Arap'ta bu yoktu işte...

Düzceli Nazır'a gelince, o ağırdan ve ölçülü gösteriyordu kendini. Kumar başlıca işiydi. Çoban Sait'i de idare eden oydu. Kendini adileştirmeden geçinebiliyordu. Esasen tek geliri içerden toplayacağı para da değildi. İdare kasasında parası vardı. Araba karşı daha bir erkekçe davranabiliyordu. Tabii Arabı sevdiği söylenemez, ama gerek açık, gerekse kapalı yollardan onu kötülediği de görülmüyordu.

İster açıktan olsun, ister gizliden gizliye, kapalı hayat birtakım davranışlarla günden güne bozuluyordu. Feti Bey'in sürülüşünden sonra görülen durgunluk çok gerilerde kalmıştı. Artık herkesin birbirine diş bileyeceği, kötü şartlar doğmuştu. İş bir kere bu şekle döküldü mü, en sıkı idare tarafından bile önlenmesi güç, karışık meseleler doğar. Her gün muhakkak çeşitli sebeplerle bir iki kavga olur, onu yatıştırmak isterken zamanla kanlı darbeler çıkar...

Kavgaların ana sebeplerini yakalamak isterseniz, doruktan teme-

le doğru ininiz, mutlaka kaynayan bir tencere hasreti bulacaksınız orada. Bin mahkûmdan ancak yüzü tencere kaynatabilir, dokuz yüzü kuru tayına mum olmaya mecburdur. Yani, kaynaşmalar içeriye has, kapalılığın verdiği bir sıkıntıdan doğmamaktadır sadece; dışardan içeriye gelen, bir sıcak çorba hasretinin yarattığı didişmelerdir: "Rabbim! Hikmetinden sival olunmaz, kimine az, kimine de çok verdi, adalette onları zincirlere bağlayıp mapislere gönderdi!" Kimi uydurmuş dalgasını, çok kolay doyuyordu. Öteki, bir lokma için hiç acımadan göz oyuyordu. Eski mektep usulünce durumu incelersek, "Hal ve gidiş böyle böyle..."

Şu müdür beyin, emin olalım ki, canu gönülden arzuladığı dirlik ve düzenlik bir türlü kurulamadı vesselam. Grup grup şikayetler başladı idareye: Parası zorla alınan, dövülen, kumara zorlanan bir sürü insan her gün şikayet kapısındaydı. Eski oto lastiği tamirine dönmüştü idarenin işi; onlar bir yerden yamarken, başka bir yerden patlak veriyordu.

Nihayet idare, ayaküstü çıkarılan emirlerle mahpusun yaşayışına bir düzen verilemeyeceğini anladı. Şikayetler herhalde yalnız müdüriyet katında kalmaz, daha ilerilere savcıya, vekaletlere kadar uzayabilirdi. Çobana bile bugüne bugün teslim edilen koyunların hesabını sorar ağası, hiç vekalet bunca mahkûmun hesabını sormaz mı?

Bütün bu çapraşık noktaları bir bir gözden geçirdi müdür. Bu anormal gidiş bir yerden patlak verirse, herhalde ona da "Hoş geldin!" demezlerdi. Ve ahir ömründe ekmeğinden de olabilirdi. Şu elle tutulan, gözle görülen tecrübeler ispatlamıştı ki, bu işler Şevket Erdoğan Bey'in, "ne şiş yansın ne kebap" zihniyetiyle yürütülemez.. Şevket Erdoğan Bey'in dervişliği boşlaması lazım. Hışım gibi yürüdüğü o eski komiserlik günlerini yeniden yaşaması lazım. Elin oğlu gözünün yaşına bakmıyor adamın. Müdürün de bir şerefi var, ama onu amirlerine karşı küçük düşürmeyecek şekilde davranalım diyen yok ortada.

Geçmişte bin kere denenmiş usuller görüşülerek müdüriyette yapılan gizli bir toplantıda bazı mühim neticelere varıldı. İdare artık kuvvetini belli etmeliydi. Hürmet, saygı istenmiyordu mahkûmdan.

Çok beklenmiş, şimdiye kadar böyle bir anlayış görülmemişti. Bunlar ne zannediyorlardı hükümet kuvvetini? Herkesin keyfine göre bir oyuncak mı? Korkmalı idi, artık herkes korkmalı idi. Tabi-i şiddet hareketine başvurulurken kanunların amir hükümleri de zedelenmemeliydi. Mesela, yerli yersiz adam dövmekle de olmazdı bu işler. Bakarsın sopanın dozu fazla kaçar, adamın bir yerleri sakat olur; onun da dışardan bir arayanı çıkar, sonra, sürün mahkeme kapılarında...

Bunun için müdür, başgardiyanla da mutabık kalarak, tecritle işe girişecekti. Öyle bodrumlar vardı ki mahpushanede, kuduz köpeği on gün bağlasan, hiç direnmez hemen kuzu oluverirdi. Demek ki, o kadar uzun boylu düşünmeye lüzum yoktu. Maşayla ateş tutar gibi yakalayıverecektin gözüne keseni ve basacaktın kör kuyunun dibine; adam bir anda sönecek, eriyecekti.

Mahkûmlar içinde, idareye karşı direnişi örnek olaraktan sürdüren, birkaç kişiden ibaretti: Bunlar da Arap Kadir, Düzceli Nazır, Çoban Sait, Antalyalı Ali, Hüseyin Yıldız ve İnce Meydanlı İrfan'dı. Bunlardan şüphesiz en göze batanı Arap'tı. Bunun da sebebi öbürlerinden ayrı olarak Arabın idare işlerine fazlaca karışmasıydı. Mesela onun yanında bir gardiyan tutup da bir mahkûma, "Nedir bu yaptığın?" deyip iki tokat atamazdı. İki tokat nedir mesela? Babası bile icabında eşek sudan gelene kadar döver adamı; eh, gardiyan da iki tokat atmış ne çıkar? Ama Arap Kadir'e gel de anlat bunu! Hemencecik gardiyana parlayıverir: "Dayı," der "garibanı bulunca amma da erkekliğin kabarıyor haa! Madem adam dövmeye o kadar meraklısın, gel beni döv..! Kuzu gibi adamları itelemekten ne çıkar?"

Birden kırılıverir gardiyanın şevki, çakar almaz küflü tabanca gibi kalakalır. Ee... Tabii böyle de hüküm yürütmek zordur; biri yapar, öbürü bozar. Şimdi Arabın bir ihtarı ile yolundan dönen gardiyan, gelip de artık mahkûma bir söz söyleyemez. Dili vardır adamın çünkü, "Bana mı gücün yetiyor? Git de Arap Kadir'e çat bakalım, görelim dirayetini!" deyiverir. Böylece hüküm yürümez olur. Sebep kim? Arap. Yoksa kimden yüz bulacak mahkûm? Böyle bir sivri akıllı bulaşık biri çıkar ortaya, dirliği düzeni berbat eder...

Gerçi, Düzceli Nazır, Çoban Sait ve benzerleri var, ama onlar pek idare işine karışmaz. Onların işleri para, kumar. Bu da aslını söylemek lazım gelirse, idareyi kuşkuda koymamalı, çünkü paraAhmedin cebindeymiş de, Mehmedin cebine geçmiş! Oynamasınlar da geçmesin! Elin parası gidiyor diye gardiyanlar oturup ağlasın mı? Amaa... Asayiş ve düzen "hepiciğinden möhüm"dür.

Güvenliği yeniden kurmak için müdüriyette yapılan toplantıda en uzun konuşmayı başgardiyan yaptı. Geniş bilgiler koydu ortaya. Ancak açıkça bir çıkış yolu gösteremedi. Bundan da, alınacak kararların mesuliyetini yüklenmekten kaçındığı anlaşılıyor, kılı koparılsa, hiç düşünmeden, adamın hayatı ile oynayabilecek mahkûmlar olabileceğini biliyordu. Demek ki kurşun başgardiyanın istediği hedefi vuracak, ama tetiği müdür bey çekecekti. Ve tabii başgardiyanın evirip çevirip müdüre gösterdiği hedef de Arap Kadir'di. O düşürülüp zebun edilince ötekiler haliyle sinecekti. Arabın seçilişinin bir başka faydası da, arayanı soranı olmazdı. Feti bey gibi "ot" u da yoktu. Kalıyordu bir "çomak." Ama gene Feti Bey söylemişti. "İnekler" daima "çomak"la yürümez! Arada "ot" da olacaktı. O da, Arap'ta hem bulunmazdı meret, bulunsa da Arap "ot" vermezdi "inekler"e.

Müdüriyetteki toplantının sonunu müdür bağladı. Görünüşe göre tedbirler, Şevket Erdoğan Bey'in verdiği emir üzerine işleyecekti. Hakikatte ise başgardiyan, çaktırmadan, müdür eliyle, işlere istediği yönü verecekti. Rüştü Efendi mahpushane üzerinde kimseye açıklamadığı birtakım gizli emeller besliyordu. Bir türlü yenemediği bir hırsın zebunu idi. Mahpushane iç idaresinin mutlaka kendi çizdiği plan üzerine yürümesini, buna mukabil sırtında bir dirhem mesuliyetin bulunmamasını isterdi.

Müdüriyetteki tedbirler toplantısı, Rüştü Efendi'nin istediği gibi, müdür beyin kati emirleriyle son buldu. İdare merhamet kapılarını kapatıyor, bir ihtar atışıyla meydana çıkıyordu. Artık herkes korkacaktı. Bir gardiyan baya bir paşa gibi hürmet görecekti. Neydi bu canım? İdare miydi, yoksa salaş tiyatrosu mu? Herkes bildiğini okuyordu. Hükümetin ne kıymeti kalıyordu o zaman?

İdare bu hamlesine numune olmak üzere Arap Kadir'i seçmişti. Belki bunda yalnız kumar ve parayı düşünen, idareyle hırlaşmayı isteyen yeni türeme efelerin de rolü olmuştu. İşin bu tarafı pek bilinmiyorsa da, Arabın harcanmasına ses çıkarmamaları şüphe uyandırıyordu.

Gardiyanlar ağızlarında bir sürü sözü daima sakız gibi çiğnerler: "İdarenin temeli disiplin!" Peki, disiplinin temeli nedir? Onu açıkça söylemezler. Ama en basit insan bunu hiç düşünmeden buluverir. Disiplinin temeli, "Sopa"dır.

Arap Kadir'i koğuşundan almaya gelen gardiyanlar sopalarını çalımla sallıyorlardı. İşte idare durmuş durmuş, fakat sonunda şerefine sahip çıkmıştı. Hükümet kuvvetini, nihayet kendini belli ediyordu. Deniz gibi kabarıyordu gardiyanların göğüsleri: "Disiplin efendim, disiplin...! Evveli disiplin, ahiri disiplin..! Bu mahkûm kısmını sırnaşuk zağara benzer, gatiyyen yüz vermeycen. Verdin mi adamın yüzüne sırtarır vallah!"

Sopalar çalımlı sallanıyordu. Çok keyifli bir gidişti bu. İdare, "Vur!" demiş, büyük amir emri vermiş; gardiyanlar bir mahkûmu öldürseler ne çıkarmış sanki? Zaten çok büyük amirlerin üç kişiye kadar adam "öldürme" salahiyetleri varmış. Eh onlar üç kişiyi gerine gerine vurursa! Neden gardiyanlar da bir kişiyi vurmasınlar? İşte her gardiyanın içinde yatan aslan değil, kuduz köpek budur. Yalnız... Arabın koğuşuna yanaştıkça; gardiyanların içindeki iyimser hava tersine esmeye başlamıştı. Araba, emri üçüncü daire gardiyanı Ali Dayı bildirdi. Koruculuklu Kazım, Ali Çavdar arkasında sessizce durdular. İhtiyar Ali Dayı bu işin sonunda kötü kötü şeyler sezinlediği için içten korkuluydu. Koruculuklu Kazım'ın kısacık, aptalsı bir gurur oturmuş yüzüne. Ali Çavdar lanet bir şey, kiremit kırmızısı saçlarıyla gardiyanların en gaddarı. Köylü, bir gecede bin mahkûmun ipini çekse, gene de "yoruldum!" demez. Gardiyanların üçü de Arabın karşısında durdular. Emri duyan Arap acı acı, biraz da manalı güldü. Ama şaşırmadı. Hep böyle yapardı zaten; çevresinden iyilik değil, hep kötülük beklerdi. Zehir içmeye kendisini hazırlamış bir ruh hastası gibiydi.

Sorusunu belki de en yaşlıları olduğu için Ali Dayı'ya yöneltti Arap:

"Neden icap etti bu, Ali Dayı?"

Ali Dayı suçlu suçlu yere baktı:

"Müdür beyin emri," dedi. "Bizce bir şey yok."

Koğuş hizmetçisi yatakları hazırlıyordu. Arap, "Ama Ali Dayı" dedi, "gene rezil olacaksınız! Gene, 'Yapma Arap!" diye yalvaracaksınız. Bunu hiç düşündünüz mü?"

Ali Dayı sustu. Halinden çok üzgün olduğu anlaşılıyordu. Tuhaf bir adamdı hakikaten; şu Arap Kadir'e acıdığı da pekâlâ düşünülebilirdi. Daha doğrusu, şeytanla melek tahteravalli oynardı bu adamın içinde. Bazen şeytan, bazen da melek ağır basardı...

Ali Dayı vicdan azabıyla, biraz da kızararak cevapladı Arabı:

"Emir kuluyuz, Arap! Sen yatkın mahkûmsun, her şeyleri bilirsin. Ekmeğimiz buradan çıkıyor. Bir şeyi yap deyince uymaya mecburuz, bizim sana ne kastimiz olabilir ki?"

Arap kızdı:

"Sen kimi okutuyorsun, Dayı?" dedi. "Hepiniz bu filmin içindesiniz.." Bak, ihtiyarsın, seninle uğraşmam Dayı! Sana sonra sıra gelecek. Bu yaşında seni buradan kaçırtıp köpek çobanlığı yaptırırsam kusuruma bakmazsın. Feti Bey'in götünü yaladığınızı ne çabuk unuttunuz!"

Arap önde, gardiyanlar arkada, gardiyanlar suçlu suçlu, Arap Kadir efe efe yürüdüler. Üçüncü dairenin bodrum katına getirip kapadılar Arabı. Kalın ağaç kapı gıcırdayarak üzerine kapandı. Bir penceresi vardı bu yerin, bahçeye bakan, Arabı hayata bağlayan tek pencere. Gündüzleri buradan şeytan alacası, namussuz bir ışık girecekti ve Arap bu sayede hayatla bağını koparmamış olacaktı. Ama sırtını pencereye dönünce manzara karanlık ve korkunçtu. Taa Abdülhamit'e uzanan kanlı bir geçmişi vardı bu bodrum katın, "KARADAĞ" diyorlardı buraya. Zamanın padişahı ayağına zincirler vurup Karadağlıları kapatmış. İki ismi vardır bu kısmın: İdare dilinde "Üçüncü Daire," mahkûm dilinde de "Karadağ." Zemini pis kokulu ve asır görmüş kanlı bir topraktı. Kim bilir kaç insan zincir sürüdü bu

zındanda ve kaç insan, kanla kokuşmuş bu toprağa kapanarak ağladı. Tarih okumuş olsaydı, belki de Arap bunları bilecekti. Belki de daha rahat olacaktı o zaman. Evet, Abdülhamit Karadağlıları atmıştı buraya fermanları okunduğu zamanda. Yapı eski, bodrumun çığlık çığlık, yapışkan karanlığı korkunçtu...

Şevket Erdoğan Bey artık kararlıydı. Bir karış önünü görmeyen serkeş Osmanlı zaptiyesi gibi davranıyordu mahkûma. İdare amiri mahkûma kanundışı muamele yapamazdı. Buna hiçbir şekilde hakkı yoktu. Peki ama, bu incelikleri kim düşünecekti? Hemen hemen birbirine bitişik çatılar altındadır mahpushanede idare edenlerle edilenler. Bir kere kanun çizgisi aşıldı mıydı, ondan sonra gelecek bulanık sesleri durdurmak zordur. İdare adamı kendisinin bir şefkat çizgisinde durması lazım geldiğini her zaman aklında tutacaktır. Bu şefkat sınırı bir kere aşıldı mı, mahkûm karşısında bir müdür değil, bir idare adamı değil, bir düşman görmeye başlar. İşte o zamandır ki, işler arapsaçına döner ve doğacak arbedeleri de katiyen önlemenin çaresi bulunamaz. Her baskı muhakkak yeni bir direnme doğurur. Müdür bey, Kızılay'dan fakir mahkûmlara gönderilen bir sandık portakalın irilerini kendisine seçerse, herhalde bu akılla değil mahkûm idare etmek, koyun bile güdülemez. Bir insan da yılanların, akreplerin rahatça dolaşabildiği bir yere atılırsa onun da, oradan dünyayı bambaşka göreceği düşünülmelidir.

Arabın bir haftası bir yıl uzadı zındanda. Gündüzleri geleni geçeni, penceresine iki büklüm oturarak seyrediyor, biraz ileride oturan gardiyan onu kimseyle konuşturmuyordu. Böylece her an yalnız olacak, büyüklere karşı itaati sağlanacaktı.

Akşam olup bahçeden vuran aydınlık kesilince, gidip bir zift, bir katran kuyusuna dalıyordu sanki. Her şey kapkara, karanlık oluyordu. Toprak üzerine serili yatağına uzanınca kötü şeyler düşünüyordu çaresiz. Boynuna ip takıp köpek ölüsü gibi yerlerde sürüklüyorlardı onu, sanki bir ara toparlıyor, içindeki umutsuzluğu yenmeye çalışıyor, "Durun ulan!" diyordu. "Allah Allah, biz de insanız! Bizi de bekleyenler var, garip anamızın yaşlı gözlerini yollarda koymayalım. Ne gördük, ne ettik şu dünyada? Adam mı vurduk? İyi. Bizden

başka adam vuran yok mu? Kumar mı oynadık? Bizden başka kumar oynayan yok mu? Gardiyanlara sert mi davrandık? İşte bunu yaparım! Daim yaparım! Önüme hiç kimse duramaz bunun için! Ciğeri on para etmez adamlar onlar."

Susuyor sonra bir an. Dikkat kesilip kendi dinliyor kendisini. Yarasa gibi kanat çırparak dolaşıyor havada kelimeleri. Biçimden biçime giriyor. Ecinniler yapıyor belki de bunu. Acayip acayip şekiller, nereden gelip, nereye gider? Her şey ufacıktan başlar karanlığa dikilen gözlerde. Sonra duygu olur çöreklenir yüreğe. Sonra içten içe bir şey kabarmaya başlar, kara ekmek mayası gibi. Sonra gırtlakta bir düğümlenme olur ham ahlat gibi, olmamış ayva gibi. Gözlerde bir yanma başlar gitgide. Yaşlar damla damla akar yanaklardan. En acı şeydi dünyada bu, pek de bilinmez mahkûmun karanlıkta için için ağlaması. Ağlar, ağlar, fakir tarlasına yağmayan içli yağmurlarca. Yumruklarını gözlerine götürür mahkûm, acı çeken etine siler gözyaşlarını.

Kafa durmaz çalışır, kulaklarda dinmeyen bir uğultu vardır. Bir adam belirir sonra görünmeyen köşeden. Kara bir cüppesi vardır muhakkak bu adamın. Arap göremez bütün dikkatine rağmen onu. Ama adaletle uğraşan adamlardan olsa gerek, avukat gibi, hakim gibi; laflarından böyle anlaşılır:

"Sen de insansın, Arap!" der. Eski bir çeşme haznesinden duyurur sanki sesini. Garip maznun çağıran mübaşir gibidir, bağırır bağırır feryada getirir adaleti. Gelen olmaz, giden olmaz, bir suçlu bekler emektar hakimler, uykuya dalar sanki kürsülerde...

Rüyalar belki seçilmez, sonu gelmez sesler musallat olur: "Sen de insansın. Arap!" der. "Kanun ez şu vatandaşı, al ayağının altına çiğne demez. Kanun daima adildir. Arap! Yorguna su veren gür çeşmeler gibi adildir! Bunun aksini söyleyen yalan söylüyor bil ki! İşte kürsüde saç ağartmış profesörler, işte kara kaplı kocaman kitaplar! Kanun işkenceyi emretmez Arap. Onun yüce hedefi insanı düzeltmektir. Sen de düzeleceksin; ne var ki, mandalar gibi kuvvetli, develer gibi sabırlı olmak gerek!"

"Sen de insansın, Arap! Müdür, şu anda köpüklü tiryaki kahvesi-

ni höpürdeterek içerken, sen burada acılar içindesin. Kanun, oh olsun demez buna. Ama düşün ki, biraz da sen suçlusun. Büyüklerine karşı geliyorsun. Müdür, mesela bir büyüktür, ona karşı gelmeyeceksin. Daima her sözünü dinleyeceksin. Büyükler hiçbir zaman kötü şeyler söylemezler adama. Müdür garibanın portakalını mı yemiş? Yesin. Bahusus onun da bir nefsi var, canı çekmiştir belki çocuklar gibi. Habbeyi kubbe yapma, insanlarla geçinmek istersen. Yeşil bir dal gibi sakin ol. Bir küçücük portakalla ölçme koca bir adamın kıymetini."

"Sus ulan!" dedi Arap öğüt veren hayalete. "Sus, yaban domuzu herif! Beni enayiye mi çekiyorsun aklınca? Yalan söylüyorsun habire kalıbından utanmadan! Sana inanmıyorum! İnansaydım, mahkeme yapılırken daktiloyu kavrayıp hakimin kürsüsüne yürümezdim. Neden korktunuz, neden çığlık attınız o zaman? Neden kürsülerin altına saklanmak istediniz. Kanun benim gibi garipten korkar mı? Siz kanun adamı değilsiniz..! Şefkatmiş, acımaymış, bunların hepsi de yalan! Bana anamdan gayrı bir acıyan olmadı hayatımda. Onun da şimdi gözleri yaşlı. Yıllar var mektubu kesildi. Ama umudu kesilmez ve şimdi çok uzaklardadır. Sen boş ver adaleti! Tavuk masalı bunlar! Ana gibi yar olmaz. Bin şarkı bilmek isterdim ana üstüne söylenmiş..."

Eliyle kovdu Arap bu musallat herifi. Kayboldu bir anda cüppeli adam. İnsanı çamurlara atan öğütlere düşmandı Arap. İğne gibi yersin bu dipsiz doruksuz lafları, bin tanesi bir bebek doyurmaz.

Mis gibi kokan tertemiz bir yastık arıyordu Arap. Yorgun başını yaslayacaktı. Şu anda saçma sapan şeyler dinleyemezdi. "Anam!" dedi. "Anam, sen! Kara yüzü umutla dolu kadın! Sen nerelerdesin acap şimdi? Seni yalnızken daha çok yakın buluyorum kendime. Saçlarımı okşayan ellerini hatırlıyorum. Hani bir kere de beni nasıl dövmüştün? Kara öfkeni de seviyorum şimdi. Sen bilme sakın benim nerelerde olduğumu. Ben tabanı toprak, tavanı kara, mezar gibi bir yerdeyim şimdi. Kırık bir kerpiç gibi attılar beni buraya ve katiyen acımadılar. Zından derler mahpushanede buna. Yıldızsız, karanlık bir gökyüzü. Işık yok ve yanında bir tek kelam edecek insan bulun-

maz. Pis pis kokar, demir küfü gibi. Temizce bir nefes alamazsın, insan gibi olamazsın. Off anam be! Neler geldi şu genç yaşımda garip başıma! Dümensiz kayık gibi koyuvermişim kendimi deryalara. Yolumu yordamımı bilememişim. Ne kötü hallere kaldım! Of...! Anam be, geliver de ne haldeyim gör beni. Müdür denen ırzı kırık, bir kerhaneci attı beni buraya. Bunlar kötü adamlar be..! Beni bataklara sürüp zebun etmek istiyorlar. He demem ben, boyun eğmem. Beş paralık olurum mahkûm önünde, "Hadi ulan!" derler bana, 'Çek ulan!" derler. 'Sen kaç paralık adamsın?' derler. Benim ölüm bile dayanamaz böyle sataşmalara."

"Off... anam be! Ben içimin sesini kimselere duyuramadım. Beni kimsecikler anlayamadı. Ben ölürüm, yalvarmam! Canımı dişime takmayayım bir kere, adama hiç acımam, tatlı canından ederim! Pişman ederim benimle uğraşanları. Evet, ben de biraz dik kafalıyım. Ele avuca gelmem. Ama ibiş gibi köşemde mi oturayım? Koca hükümetin yok mu bize yaptıracak işi? Hangi deyyuslara anlatalım bunu? İnsan yata yata, her gün aynı insanları göre göre her şeylerden bıkıyor. Ne olur be! Biz de insanız, bizi de belli ki bir ana doğurdu. Bir gün bizi de insan gibi karşınıza alın, derdin nedir oğul diye bir sorun. Kuru tayınla sığırı bağlasan durmaz, hayvan hayvanken arada bir yeşillik ister. Ayva denen bir şey vardır sapsarı, serin bir dağ başı gibi kokar adamın içinde. Portakalın adını unuttuk. Anamızdan bir mektup gelir, on beş gün idarede bekler, bir ay da gardiyanın cebinde buruşur. Bizim yazdıklarımız anamıza ulaştı mı acap? Ben bak böyle diyorum, esire yapmazlar bunu.."

"Of... anam be..! Şimdi ben bunlara insan mı diyeyim? Nasıl edip de geçineyim bunlarla? Bir sopa öğrenmişler anca ömürlerinde; hemen insanın karşısına onu dikerler. Ama her mahkûm yutmaz bunu..! Adamın sopasını elinden alıverirler, çevirip kıçına sokuverirler..."

"Off... anam be..! Biraz sonra ben uykuda olacağım... Belki yatağıma kara bir yılan gelecek. Akrep de olur böyle yerlerde. Ama bizim de bir anamız varmış, pamuklara sararak büyütmüş bizi. Bunu şimdi kime anlatacağım burada?"

Çok şeyler duymuştu Arap yattığı yer için; dudak bükmüştü tabii o zaman. Bir papaz çıkarmış geceleri, kapkara dikilirmiş mahkûmun karşısına. Bir gaflet anını kollarmış insanın. Daha uykuya dalarken çullanıp, göğsünü parça parça eder, alır ciğerini götürürmüş! Şimdi bak sen şu aksiliğe! O papaz düşüvermişti aklına. Olacak şey mi bu? Arap ürperdi birdenbire. Olur mu dersin bu namussuz yerde böyle şeyler? Arap, umursamayarak gülemedi, dudağını bükemedi. Aksine korkuyla ısırdı dudağını. Bilemediği şeylerin kurbanı olacaktı. Belki de Arabı yok etmek isteyen bir kuvvet vardı ve sessiz adımlarla karanlıkta adım adım takip ediyordu onu:

"Ah ulan kart ibne!" diyerek müdüre bir küfür salladı. "Koymam ulan," dedi, "koymam ben sende bu acıları!"

Biraz açıldı müdürün ardından sövünce. Kurtuldu papaz kâbusundan. Bu sefer de belli olmayan bir köşeden, üç adam çıkageldi karşısına, çocukluk günlerinin masal alemini canlandırdılar: Kaşları var bu adamların kaş değil, dişleri var diş değil. Hele bir elleri var ki kıllı kıllı, Arabın başını bir top gibi aniden ezebilirler... Har har, körükten çıkar gibi çıkıyordu nefesleri, yıldızsız bir gecede kurt ulumasını andırıyordu sesleri.

"Parça parça edelim!" dedi biri Arabı göstererek. Öbürü sordu:

"Neden?"

Önce konuşan homurdandı:

"Bizim çiftliğin köpekleri aç, götürüp onları doyururuz!"

Üçüncü adam karıştı söze; zincirini koparmış azgın bir ayı idi sanki bu.

"Hiç akıl yok mu sizde?" dedi. "Ben hiç köpeklerime Arap eti yedirir miyim? Unutuyor musunuz, kapkara değil mi bizim bütün koyunlarımız? Arap yemeye alışırsa köpekler, kara koyun mu korlar bizim sürüde?"

Üç kara adam, orman hayvanlarının vahşetini yayıp havaya, bu minval üzere kelam üstüne kelam ettiler. Arabı kara katran gibi terlere bulayarak, dehşet içinde koyup gittiler... Arap zor atlattı bu sefer korku sıtmasını. Çatlayan dudaklarını yaladı.

"Ah ulan ibne müdür!" dedi. "Ben sana bu acıları sorarım!"

Düşündü, biraz da kendine kızdı. Ne vardı sanki onun hayatında şikayet edecek? Kurtuluşu iki dudağının arasındaydı. "Cahilim, müdür bey! Ben ettim, sen etme!" diyecek, her şey olup bitecekti. O zaman da başı daim öne eğmek vardı. Bu da Arabın yapabileceği işlerden değildi. Öyleyse canı pahasına da olsa dayanmalıydı ve dayanacaktı. Başka çıkar yol yoktu. Bu ara kendini kötü hayallere de kaptırması doğru bir şey değildi. Böyle yaparsa, kendiliğinden yıkılırdı. Ama o çağırmıyordu ki korkuları? Onlar onu şu toprak üzerindeki perişan yatağında zayıf buluyorlardı ve karanlıktan faydalanıp çullanıyorlardı.

Kendini toparlayıp biraz da başka alanlarda dolaştırdı aklını. Taa toyluk günlerine kadar uzandı. Beslediği güvercinlerin adlarını hatırladı. "Kuşlarım şimdi ölmüştür" dedi. Ne kadar severdi korulukta dolaşmasını! "Ağaçlar şimdi hep büyümüştür" dedi.

Havalar kararınca, küçücük taşlar atmıştı komşusunun penceresine. Köşelerde dikilip perdeleri gözlemişti.

"O kızlar şimdi beni acap anarlar mı?" dedi.

Yordu yordu kafasını, geçmişte gönlünü eğleyecek bir şeyler aradı. Vara vara yalancı bir uykuya vardı yorgun düşünce.

Sonra üç kız çıktı sanki serin bir göl kenarından. Güvercinler gibi uça uça geldiler. Beyaz yazmalı karlar gibi üçü de. Yeşil dağlar arasından kopan ılık rüzgâr misalidir sesleri. Eski bir şarkı söyler uzaktan uzağa. "Karşıdan gel göreyim, saçın uzun öreyim."

"Şurup gibi serin serin Kadir'in içine aktı bu şarkı. Ona, umut kapısından yepyeni alemler göründü.

"Beni buradan alın!" dedi. "Beni buradan kaçırın!" dedi göl dilberlerine. "Beni uzaklara götürün. Biriniz karım olun, ikiniz kardeşlerim. Arka olayım size hayatınız boyunca. Bana dağ keçilerinin sütlerinden içirin. Ördek gelsin göllerden, yolup kebab edelim. Birinizin Kezban olsun adı, ben ona 'karım' diyeyim. Kardeşlerim de, Ayşe, Emine. Suratım kara diye korkmayın benden. 'Kaçma dilber kaçma, ben adam yemem!' Çukulata da kara ama tatlıdır. Karalık Allah vergisi. Kara üzüm de bir alemdir tadını bilen için, yemeye doyum olmaz. Buğuludur taneleri Anadolu şafaklarında..."

Arap, uslu bir çocuktu sanki üç dilber karşısında. Yalvardı kendine yakın bulduğu için:

"Kezban, karım ol sen benim! Her derdimi bil benim! Uzan uzan da şu çamurdan al beni. Ben severim demem kolayca, ama sana diyorum. Al beni buralardan! Canımı alsalar eyvallah etmem. Gaddar insana boynumu eğmem. Sana eğiyorum. Beni al buralardan. Başım belalarda kalmasın. Ellerim yeniden kanlara bulanmasın."

Uykusu bölük bölük oldu Arabın bu acayip gecede. Kör bir kuyuda bekledi sabahları. Korkulu, güzel, karışık rüyalar görmüştü. Ama nasıl bir uykuydu bu, o kendini hep uyanık sanmıştı...

Ondan ne istiyorlardı acap, bir de bunu düşündü. Gözdağı vermek için neden onu seçmişlerdi yüzlerce kişi içinden? Kumar bütün hızıyla devam ediyordu mahpushanede. Arabın gidişiyle herkes melek mi olacaktı? Gazhaneli Çoban Sait sarı tespihi elinde, gene tek tek basıyordu muhakkak. Evet, bunlara bir şey diyen çıkmıyor. Nasıl oluyor, bir Arap'tır tutturup gidiyorlar? O kadar derinlere gitmesine lüzum kalmıyor Arabın. Kısa yoldan çözüyor düğümü: "Bunlar idare adamı," diyor, "bunlar mutlak bir şey koklatıyorlar topladıkları paradan. Zaten müdür aç herifin biri. Zil kalmış da gelmiş buralara. Arabın sırtına sardın mı yükü, işler tıkırında demek. Arap tekerin önünde kara bir taştı demek..."

Müdür emrinin tastamam uygulandığını duyarak memnun oldu. Gerçi, şimdiden nasıl bir sonuç alınacağını bilmiyordu. Şurası da gerçek ki, birçok başkaldırma özentilisi Arabın halini görüp korkacaktır.

Onun konulduğu yer çok korkunç bir yerdi. Böylesi fena yerde insan yatamazdı. Başka bir yere kapamak da idarenin işine gelmedi. "Revire de koyamazdık ya?" diye düşünüyorlardı. O zaman herkes böyle bir tecride can atardı.

Halbuki müdürün düşüncesi bambaşkaydı. O uç veren bütün nizamsızlıkları bastırmak istiyordu. Nihayet o da, deli bakıcısı değil, yaşlı bir insandı. Bütün ömrünü mahkûmla uğraşarak geçiremezdi. Arap eşek cennetine kapatılınca ortalık nasıl da suspus oluvermişti.

Müdür herkese apaçık gösterdi kuvvetini. Direnmek isteyen olursa, Arabın halini görsün!

Arabın ortadan çekilmesi, birçok dertlerin devasıydı hasılı. Arap gitti, kavga bitti. Müdürle başgardiyan da iyi geçinir olmuşlardı. İşbirliği, saygı, güç birliği doğmuştu aralarında. Mahpushane artık, rahat rahat belli bir hedefe yönelebilirdi. Bir de var ki, Arap da Allah'ın kuludur. Onu akreplerin içine atmak belki de günah. Fakat merhamet de maraz doğuruyor, peki ya onu ne yapmalı?...

Birinci gün, ikinci gün... Ve sonu gelmeyen upuzun geceler, Arap katran kuyusunda. Bazı günler, gardiyana çaktırmadan sigara atıyordu pencereden arkadaşları. Şükür ki bu eğlencesi vardı; duman içinde boğmak istiyordu kederini. Tek ziyaretçisi, daire gardiyanı Ali Dayı idi. Suçlu suçlu yanaşıyordu arada pencereye:

"Oğlum!" diyordu Araba. "Vallaha çok üzgünüm!" diyordu. "Bu işler hep müdürün başının altından çıkıyor," diyordu. Başgardiyana gelince, o makul adamdı. Hiç mi kötülük istemezdi. Garibana daima acırdı. "Ne gelir elden, müdüre bir türlü laf anlatamadı. Zaten müdür meslek düşkünü bunağın biri. Mahpushaneyi uçuruma sürükler bu adam!"

Akşamları yoklama dönüşü, başgardiyan da uğruyordu Arap Kadir'e. Acılı bir baba gibi üzgündü o da. İster inansın ister inanmasın, "Vallah!" Araba acıyordu. Lakin elinden bir şey gelmezdi. O daima herkesin iyiliğini isterdi. Ama kimseye yaranabildiği de yoktu. Esasen bu mesleğe girdiğine pişmandı. Ne var ki girmişti bir kere. Bunun yerine hamallık yapsa daha iyiydi. Hiç olmazsa üzüntüsü olmazdı...

Her hareketinde serbest değildi. O da bir emir kuluydu nihayet. Bunun için Araba arka olamadı. Bir şey söyleyecek olsa onu koruyacak, burası mahpushane, çeşitli dedikodular olurdu. Her şeyi inceden düşünmek ve enine boyuna hesap etmek lazımdı.

Mahpushane, günden güne fenaya gidiyordu. Bunu beşikteki bir çocuk bile hemencecik anlardı. Bu halleri gördükçe insanın içi yanıyordu. Karmakarışık olacak ortalık. Öyle bir kapışma olacak ki, vallah elli jandarma gelse içeriye bu durumu düzeltemez...

Müdüre bunları anlatamazsınız işte. Tutturmuş bir yol, kafasının doğrusuna gidiyor. Her şeyi o bilir sorarsan. Ulan, bu bok, mahpushane idaresi işte! Bunu bilen yapsın. Anlatamazsınız...

Rüştü Efendi, daha da kısar sesini, babacan bir tavır takınır Araba karşı:

"Senin için inan ki çok uğraştım, Arap! Ama ne çare ki müdüre dert anlatamadık. Sen gene de umudunu kırma! Nece ıstırap çeken insanlar olmuş. Elbet bunun da bulunur bir çaresi. Sen yeter ki sabreyle!"

Arap derin derin düşünmüştü başefendi konuşurken. Aklına yatmayan şeyler çok şu dinlediklerinde. Mahpushaneyi müdür idare edemiyorsa, kendisi mi idare edecekti? Arap'tan müdür mü olması isteniyordu? Ne saçma şeydi bunlar? Düpedüz saçmaydı. Ama Arap ayarını bozmadı, terazisinde bir cevap verdi başefendiye:

"Güzel başefendi," dedi, "senin elinde değilmiş bizi buradan çıkarmak. Öyleyse konuşmamıza ne lüzum var? Ben palavrayı sevmem! Bunu şimdiye kadar öğrenmişsinizdir. Canımın gideceğini anladığım an, çok kötü şeyler olacak, bunu da bilin! Beni mi buldunuz bu kadar mahkûm içinde gücünüzü deneyecek? Ne olur bunun sonu? Onu da siz düşünün. Üç gün, beş gün hadi, kabahatlerimiz vardı diyelim, ona sayalım. Ben burada yatamam! Sana şikayet ediyorum. Bir şey olursa, gene elimden bir kaza çıkarsa gelip, 'Arap, bu nedir?' diye bana sormayın. Müdürle siz kendi aranızda paylaşın kozunuzu."

Rüştü Efendi biraz da şakaya alır göründü Arabı ve öylece dinledi. "Allah kurtarsın!" dedi açılıp giderken. Bu, mahpushanelerde hiç eskimeyen kadim bir teselliydi. Biraz da, "Senin işin Allah'a kaldı!" manasına gelirdi.

Arap da iyi bilir ki, başgardiyana yaptığı sıkılama ile kapısı açılmaz ve onu hayatından iğrendiren bu pis yerden çıkarmazlar. Belki de, direndikçe orada geçireceği günleri çoğaltabilir. Bir, yalnızdır daima mahpushanede, arkadan tek kollayanı yoktur. "Şunu çıkarın, yazık oluyor, orada köpek bağlansa yaşamaz! Eski bir inzibati suçunu bahane yapıp mahkûma gözdağı vereceğim diye, bir insan böyle

kahredilmez!" diyeni yoktu.

Kalıyordu Arabın amana düşüp müdüre yalvarması; o da, bunu katiyen yapamazdı. "Babasın, bize kıyma! Buralardan kurtar bizi!" diyemezdi. Diyebilse belki tesiri olur, ama sonra eski kilim parçası gibi yerlerde sürünmek var. Gururu kırılırdı sonra; en uyuz bir mahkûma, "Öteye git" diyemezdi. Onu yaşatan, etrafında yarattığı yarı korkulu bir havaydı. O, bu havayı daima estirmeye mecburdu ve çaresiz estirecekti. Yoksa bir kere gerilediği hissedilsin, yiyeceği darbelerin haddi hesabı olmazdı.

Bu ünü nasıl olmuş da yapmıştı? "Bu adam, istedikten sonra, kara bir kedi gibi kaçar mahpushaneden. Onu değil candarma, şeytan bile tutamaz!" deniliyordu. "Bu adam kafası kızdı mı, babasını bile dinlemez, atmaca gibi çarpar, iler tutar bir yer komaz kişide, ondan uzak durmak gerek!" deniliyordu. İşte Arabı, ekmek gibi su gibi yaşatan sadece bu havaydı. O, istese de çıkamaz artık bu havanın içinden... Adı Kadir'di. Arap Kadir oldu. Ünü artınca, kısaca "Arap" dediler... Onu hatırlayabilmek veya hatırlatabilmek için sadece "Arap" demek yetiyordu. Öyleyse, bütün bu velveleli şanını bırakıp müdürden "aman" dilemesi, çok uzak bir ihtimaldi. Arap bunu katiyen yapamazdı...

Kara katrandan bir göl gibi, içinden geçtiği gecelerin sayısını unuttu... Küflü bilya gibi, üst üste koyamaz oldu günleri; birin üzerine ikiyi koyarken, bir alttan kayıp kayboluyordu. Korku, sevgi, kin, birbirine karışmış içinde. Gecelerin karanlığında yürümüş yürümüştü Arap, bu garip çöl yolcusu; bir türlü sonu gelmeyen acılar içindeydi... Karanlık dağlar gibi, nasıl da engeller çıkıyordu önüne! Yok yerden bir bıçak yese, belki de bundan daha iyiydi. Hiç olmazsa gider revire yatar veya ölür kurtulurdu. Ve her şey de böylece biterdi...

Gecelerden bir gece, bu sefer de jandarma düdükleri böldü Arabın uykusunu. Kale duvarlarından silah şakırtıları, postal sesleri geliyordu tok tok. Arap uzattı kollarını, gerindi. Acılar sıktı hasta kuşlar gibi yanan avuçlarında. Karışık senaryolu acayip film gene geçmeye başlamıştı kafasında, koptuğu yerden: Serin göl kenarından, ak güvercinler gibi kanat çırparak, üç dilber uça uça gelmişti

gene. Biri, Arabın, "Karım ol!" diye yalvardığı Kezban; ötekiler "kardeş" dediği Ayşe'yle Emine. Ayşe, Emine boyun bükmüşler Arabın karşısında, "Aga!" diyeceklermiş artık ona. Onu ilk gördükleri geceden sonra, upuzun, ebemkuşağı gibi düşünmüşler ve böylece vermişler kararlarını. Onların elleri muzlar gibi narin yürekleri meşe dalından kavi ve melekler gibi merhametliymişler.

Serin göl kenarından gelen üç kızın en cana yakın olanı, Kezban. O, bu gece Kadir'e içten gülüyordu: "Ağacımsın, dalımsın!" diyordu. "Kara petekli balımsın! Gel... göl kenarlarına götürelim seni. Çöz zincirlerini, şakırdamasın! Duymasın candarmalar, vurmasınlar seni kara kurşunlarla. Anan oğulsuz kalır, kardaşların kardaşsız! Ben erkeksiz kalırım! Çöz zincirlerini, candarmalar duymasın. Sonra kara kurşunlarla vururlar seni!"

Kale duvarı üzerinde ağır ağır, postal postal gidip gelirken jandarma Selim, düdüğünü üç kere, baykuş çığlığı gibi acı acı öttürdü. Süngü gibi deldi yıldızlı karanlığı. Arap Kadir'in kara karanlıkta güzel rüyalarını böldü. Uyandı Arap. Şimşek gibi çakmıştı kafasında jandarma düdüğü. Arap doğruldu yerinden, el yordamıyla sigara paketini aradı. Kibritini çaktı. Bu küçük alev öksüzdü sanki, namussuz karanlıkta...

Arap yürüdü. Gene beş adımlık gece voltalarına başlamıştı. Güzel rüyasını iyice düşünüp, seçmeye çalıştı. Evet onu gene dışarıya çağırıyorlardı. İçerde kalırsa, eli gene kana bulanacaktı. Arap yürüdü, yürüdü. Gururla gerdi göğsünü. Bunca insan onun karşısındaydı. Bir de hükümet adamıyız diyorlardı bu adamlar kendilerine. Ve de, bir Arap'tan çekiniyorlardı. Bu, gururlanmaya değerdi. Ama ne kadar aciz olurlarsa olsunlar, hükümet adamıydı bunlar sonunda ve Arabı nasıl olsa ezerlerdi. Onun için ne yapıp yapıp buradan gitmeliydi. Kezban'ın dediği doğruydu: Serin göl kenarında yeşil başlı ördekler vardı...

Yürüdü, konuştu Arap kendi kendine. "Namussuzlar!" dedi. "Bana boyun eğdirecekler! Hesap doğru çıkarsa, hadi bakalım! Ya çıkmazsa ne olacak? İşte o zaman rezil olacaklar! Müdür, başgardiyan, candarma rezil olacak. Çekilemeyen tetikler, kundaktaki mermiler,

Rus yapısı tüfekler, namludaki süngüler utanıp rezil olacak. Ben idareyle danışıklı dövüş yapan Çoban Sait değilim, artık anlasınlar bunu, şimdi tekmil idare efeleri rezil olacak. Kale duvarları utanacak heybetinden, tekmil yol kesen yükseklikler rezil olacak!"

Mahkûm da düşünür, jandarma da. Ama tam birbirine zıt şeyler düşünürler. Jandarma iki şey, mahkûm ise tek bir şey düşünür. Mahkûm kararlı, fikren saplandığı noktayı dehşetli bir sebatla kovan adamdır. Jandarma, memleket hasretiyle yanar çoğunca. Evinden uzaktır, ama ruhu mahkûmunki gibi demir bir çemberde değildir. Elini uzatıverse, tutuverecekmiş sanır özlediklerini. Onun bu aşırı sıla hasreti, vazifeyi boşlayıvermesine sebep olur. Vazife ve hasreti yan yana koyunca, hasret daima ağır, hem de çok ağır basar. Onun için silahını, vazife hissi gibi ağır bulur bazen, duvarına dayar namlusunu ve kendisi de rahat bir uykuya dalar kulesinde.

Mahkûm da düşünür... Jandarmaya uymaz onun düşündükleri ve çoğu kere de jandarmanın tam zıddı şeyler düşünür. Kaçmayı, kale duvarlarını aşıvermeyi düşünür mesela. Kanuna fikren karşıdır mahkûmiyeti boyunca. Onu içerde tutan her şeye karşıdır. Bir gün, en kısa yoldan, kaybettiklerine kavuşmak ister. İster ama, istemekle istediği şeye kavuşabilmek arasında daima çeşitli engeller bulunmuştur. Kaçmayı düşünen bin mahkûm içinde ancak bir tanesi başarı sağlayabilmiştir, bu da çetin bir mesele.

İşte Arap bu kördüğümü kolaylıkla çözen müthiş firarilerden biri idi.

Kafa saatinde zamanı ölçtü Arap, gecenin on ikisiydi. Penceresine baktı, bir de durdu ve düşündü. Kurtuluş tüneline giriş işte bu pencereden başlıyordu. Bu tünele giriş, yalnız bir cesaret işi değil, aynı zamanda bir maharet işiydi. Dikilmiş kara yılanlar gibi demirler vardı pencerede, acaba buradan çıkabilir miydi? Kutu kutu bölünmüş pencere boşluğu, dikdörtgenler sıralanmış yan yana. Arap diz çöktü ve demirleri sıkıca kavradı. Kara yılan gibi soğuktu demirler, kararını vermişti, ama Arap dinledi. Dikkatini sivri bir bıçak gibi uzatarak, daire bahçesini gözden geçirdi. Savaşa çağıran davul gibi kalbi kaburgalarını dövüyordu. Gözleri ve kulakları umut verdi o-

na. Bahçeye çıkabilir, şu üzerinden yürüyen Hızır gibi yirmi sessiz adım atarak kale duvarına yanaşır, tırmanabilirdi. Bunlar kolay olacak işlerdi Arap için. Onu düşündüren, şu yılan gibi kavradığı kalın demirlerdi. Bir de, ne yapacaksa çabuk yapacaktı. Zaman hem dost hem de düşmandı bir hesaba göre, her şey Arabın zamanı kullanmasına bağlı. Eğer yapacaklarını uzatmazsa zaman onunla beraberdir. Yok eğer uzatırsa, cayan bir orospu gibi bangır bangır bağırabilir zaman.

Arap çok iyi biliyordu zamanı değerlendirmesini. Şayet bilmediği hususlar varsa, onu da en kısa yoldan içinde bulunduğu tehlike öğretiyordu. Tehlike yaman bir mektepti ve dünyada bir benzeri daha yoktu bu mektebin. İşte Arap, tehlike mektebinden öğrendiği inanılmaz, akıl durduracak bir işe girişti. Tos yapan kara bir koç gibi, uzattı başını demirlerin dikdörtgen boşluğuna, denedi demir örgüsünü, zorladı. Buradan ancak irice bir kedi rahatça geçebilirdi. Durum olanca acılığıyla meydandaydı.

Arap başını tekrar dayadı ve yeniden zorladı. Başı, kara bezden dikilmiş bir top gibi, ezilip büzülüp buradan geçecekti. Omuzlara böylece yol açılmış olacaktı. Çok acıyordu başı, ama çıkacaktı. O, kafasına taktığı şeyi yarım bırakanlardan değildi. Serin göl kenarından gelen üç kız onu uzaklara çağırmıştı. Bunda bir uğur vardı. Bir de kibrit falına bakmış, yanılmıyorsa yol görünmüştü...

Bir epey zaman sürdü demirle insan savaşı. Arap umudunu kaybetmedi, demirlerden çekmedi bir an bile başını; zorladı, çekti başını, tekrar dayanarak zorladı. Hem sağa hem de sola dönen acayip bir burgu gibi bir an geldi ki, dikdörtgenden dışarı sağılıverdi. Boyunduruk gibi geçivermişti boynuna kara yılan demirler... Öylece kaldı bir süre, mola verilmiş zayıf kara tosun gibi; kesik kesik soludu.

Diz çökmüş bir insan, et ve kemiğini ve hatta canını koyarak orta yere paslı çubuk demirlerle boğuşuyordu. Başı hürriyete uzanmış, gövdesi henüz esaretteydi. Omuzları demire dayanınca bir an umutsuzluğa kapılır gibi oldu. Pişmanlık uyandı içinde. Can kurtarmak için, can koymuştu orta yere; bu yanlış bir hesap değil miydi? Ama artık dönemezdi. Demirden bir boyunduruğa geçmişti başı, ya başı

kopar ya da Arap kurduğu hedefe ulaşırdı. Bunun ortası olamazdı. Sağ kolunu dışarıya çıkarıp omzunu dayadı bu sefer de demire. Parça parça kopuyordu belki de derileri. Kopan ondan değildi ne var ki; Arap ne kalırsa elinde, onu alıp götürecekti. Gizli bir kuvvet, onu dışarıya çekiyordu... Son bir gayret gösterdi, sağ omzunu dışarıya aldı; sol omzunu kurtarması artık o kadar zor olmadı. Kara bir kedi gibi, mahpushane bahçesine süzüldü. Biraz solukladı, elleriyle yere basarak, kara bir teke gibi doğruldu. Sırtını duvara yapıştırıp yan yan yürüdü. Mahpushaneyi kuşatan heybetli, asırlar görmüş kale duvarına yanaştı. Her yer ve her şey sessizdi. Devirler görmüş, kim bilir kaç zelzeleye göğüs germiş koca kalenin ihtiyar kesme taşları arasında yumruk sığabilecek tirizler vardı. İşte bu taş arası boşluklara, kanca gibi kolunu attı Arap. Kara bir kedi gibi yukarıya tırmandı. Aşılmaz gibi görünen mağrur kalenin kısa bir gayretle üzerine çıkmıştı. Oturdu ve yeniden soluklandı. Düdük seslerinin durduğu bir andı bu. Tekmil mahpushane uykudaydı. Yıldızlı, aysız bir karanlık vardı. Hava sessiz, mahpushanenin tek kavak ağacı, yandan sarkıtmış yapraklarını, uykudaydı. Boyun bükmüş, yorgun akan mahpushane çeşmesi, çatı arasında güvercinler uykudaydı...

Şöyle bir göz gezdirip şimşek gibi etrafına, hattını çizdi. Şu anda bile, canını kurtarmış sayılabilirdi. Kaç yıl yattıktan sonra, kimseden dilenmeden, kendi cesaret ve çalışmasıyla yıldızları görebilmişti. İşte mahpushane, işte çirkeften daha berbat yattığı bodrum artık gerideydi. Saltanatla oturdu bir an kale üzerine. Biraz da mağrur baktı Karadeniz'e. O, şu anda, mahareti ve cesaretiyle, yenilmez zannedilen birçok şeye hükmediyordu.

Karadeniz'e yukardan bakıyordu. Mahpushane icat olalı kaç mahkûm kale duvarından yıldızlı bir gecede denize bakabildi acaba? Onun yaptığı aslında zor değil, çok zor bir işti. Onun için, bir balıkçı, bir gemici, Arap kadar manalı bulamazdı Karadeniz'i. İçli bir şair de bulamazdı. Çünkü Arap, katiyen hazıra konmamış, canını koyarak yarattığı, kendi eseri olan bir manzarayı seyretmişti. Her şey yolunda gidiyordu. Kara elmas gibi pırıl pırıl, sakin ve usluydu o gece Karadeniz. Kale duvarı dibinde kımsal vardı; demek ki yol veri-

yordu bu azgın deniz Arap Kadir'e. Kale duvarından halat gibi uzattı kendisini aşağıya. Basamak basamak iniyordu. Yarıya gelince, tutunduğu bir taş parçasıyla kumsalda buldu kendini. Topukları yere vurunca gözlerinden şimşek çakmıştı. Can acısı ve kurtuluş telaşı arasında bir an bocaladı. Yay gibi çalışan vücudu külçe haline gelecekti neredeyse. Güçlükle sürünerek duvarın dibine attı kendini. Yaslandı. Şimdi, pek de bir şey anlamayarak baktı Karadeniz'e. Tehlike kendi kendine sebebi bilinmez bir maharetle kişiye acayip bir direnme gücü verir; insan ölmeye razı olsa bile ölemez. İşte, boşluğa uçup kumsala düşmenin vücudunda yarattığı organlar arası bocalamadan Arap tez kurtuldu. Kale duvarını sağına alıp, sessizce, adım adım yürüdü. Gözleri her şeyi şüpheyle tarıyordu. Kalbi kulaklarında atıyor sanki. Henüz jandarmanın kurşun menzilinden kurtulmamıştır. Aldığı mesafeyi gayet iyi bilmektedir. Anadolu'ya, kuzeyden güneye ulaştıran yolu bulacak.

Arap, canını koyup orta yere, inanılmaz zahmetlere katlanarak canını mutlak bir tehlikeden kurtarmıştı. Şimdi onu, yeni dünyasına ulaştıracak yeni bir yol arıyordu. Her an bir çıngırağın üzerine basacakmış gibi kuşku içinde attı adımlarını. Yürüdü, yürüdü karanlık gecede, masal dünyamızın kara pelerinli adamı gibi, karanlıklara gömülüp gitti sonra.

MAHPUSHANEDE günler, ikiz fukara çocuklar gibi hep birbirine benzer. Aylar, bazan da yıllar geçer, fakat göze çarpan bir değişiklik göremezsiniz. Yarın, düne tıpatıp uygundur. Çadırcılardan alınmış eski bir plak gibi döner durur:

"Ömrümün neşesiz geçti baharı,
Neyleyeyim baharı gülsüz olunca?"

Bu insanı canından bezdiren monotonluk sürüp giderken bir firar oldu mu, haber, durgun suya atılan taş gibi, gümbür gümbür çalkardı havayı... Haberler, çoğunca sabaha karşı duyulur. Kaçmayı kuran, akşam yoklamasında var, planı uygun yürümüşse, pek de korkulacak bir şey sayılmaz; en bozuk mahkûm bile, şayet kaçan arkadaşını haber verecekse, mutlaka sabahı bekler. Bu kadim bir gelenektir yatanlar arasında... Tabii, mesele de ortaya çıktı mı, mahkûm da, gardiyanlarla birlikte, "Vayy anasını bee! Herif bizi amma da uyuttu! Görseydim, daşnan kafasını parçalardım alimallah!" der, sonra dehlizler aranır, iki yılda bir yanan hamamın külhanına bakılır, böylece umut mahpushane çevresinin dışına çıkarılır ve kemali dikkatle jandarma işe vaziyet ederdi...

Arabın kaçışına gelince, onu sezmeye bile imkân yoktu. Mahpushanenin en dip kısmında, yapayalnız yatıyordu. Elbette, bu sebepten bütün kolaylığa sahipti. Tek engel, demirleri geçebilmekti. Onu da inanılmaz bir ustalık, canharcamasıyla başardı. Mahpushane bahçesine gecenin karanlığında çıkabildikten sonra, onun gibi bir adamın önünde başka bir engel düşünmek bile saçmaydı.

Kaçışı sabahleyin duyuldu ve bomba gibi patladı haber. Durgun sabah havasını silkeledi, sarstı, çalkaladı, koğuştan koğuşa inim inim inletti ortalığı...

Bomba, evvela daire gardiyanı Ali Dayı'nın beyninde patlamıştı. Arabı kollamak onun vazifesiydi. Ama geceleri gelip de Arabı yoklayamazdı. Allah'ın bildiği kula aşikâr, korkuyordu adam. Arap bu, adı üzerinde, bulaşık herif; kalkar gecenin karanlığında bir taş atar, dayının başını paramparça ederdi. Onun için yüzünü geceleyin şeytan görsün, dayı da onu sabahtan sabaha yoklardı.

O sabah da, ağırdan yanaştı Arabın penceresine. Yüzüne zoraki bir tatlılık verdi. Her günkü gibi hatır soracak, gönül alacaktı. Pencerenin önüne çömeldi, demirlere tutundu ve acılı bir sesle, "Arap, nasılsın oğlum?" dedi, bir an bekledi. Cevap yoktu... Bu kara mezar gibi, zalim koğuş, domuz gibi susuyordu. Ali Dayı olanlara inanmak istemedi. Umutsuzca bir daha tekrarladı sorusunu.

"Arap, nasılsın oğlum?" Gene cevap yoktu. Ali Dayı çağırmadı artık. Fakat olanlara da inanmak istemiyordu gerçekten. Bir de gözleriyle taradı umutsuzca zalim boşluğu. Bu zemin koğuşu Arap'tan da serkeşti; çıldırtan bir eğlenişle bakıyordu adamın yüzüne, Arap gibi dilini çıkarıp. Sesi karanlık dehlizlerden gelen guguklu bir saat gibi:

"Arap yok, Arap yok!..." diyordu.

Ani kaçışıyla Arap, durgun mahpushane havasını, eski kocaman bir küp gibi kırmış, darmadağın etmişti. İdarenin süngüsü birden düşüvermişti. Mahkûmun aslanlar gibi kükrediği bir gündü bu. İçlerinden birisi, idarenin bütün haşmetine tükürmüş ve kaçıvermişti. Kaçırılır bir fırsat mı bu? Her kafadan bir ses çıkıyordu. Arap bu başarısından ötürü övülüyor, idareye de, usulünce sövülüyordu:

"Esahta yiğitmiş be, aferin Araba! Kötü bişey sanır onu gören. Ama ateş varmış herifin içinde. El mi yaman, bey mi yaman demişler! Biz buralıkta, kaplumbağa gibi otururken, herif davşan gibi duvarı aşıp, ikinci yoluna çıktı. Efendim kendi cılız emme, yüreği mangal gibi. Analar neler doğururmuş bak sen? Hadi bakalım! Müdür ayırsın şimdi pirincin taşını! Zulum etmek kolay mıymış bakalım! Herifi mezar gibi bi yere kapat sen. Sonra efendim taksidinen helaya götür, icra ilen, yalvarmaynan su içir, sonram da de ki: 'Bu mahkûm neye kaçtı?' Kaçar ya! Haşa anasını bile satar, kaçma değil. Şimdi ver bakalım vekalete cevabı müdür sen!"

"Yaa, heybetli kadim kale duvarları, siz neredeydiniz? Yalnız Cenevizliler devrinde korsanlar mı aşarmış kaleleri?... Sen kedi miydin yoğusam ey Arap! Nasıl aştın o kocaman taşları? Kuş olup uçtun mu yoğusam?..."

"Hani nerde candırma, eli bağlı adam dövmek kolaydı ya?... Neden tutuvermedi Arabı? Seet on bire kadar düdük öttürmek kolaydı ya? Hani, süs müydü süngüsü, göstermelik miydi, onu neden süngülemedi? Neden kara kurşunları yağdırmadı peşinden?..."

"Peki, nasıl da çıktın o demirlerden hiç de canın yanmadı mı be çocuk? Yedi evliya kudreti mi vardı yoğusam sende? Cebrail'in kanadıylan mı geldin mahpuslara sen? Ehvalimizi öğrenip, huzuru ilahiye halimizi beyana mı gittin?..."

"Ya gardiyanlar neredeydi? Hani onların afur tafurları? Gidi kerhanacılar gidi! At gövdeye dövlet tayınını, yi ruşfatı bok gibi kıvrıl leş gibi yat, tembel çiftlik köpekleri gibi uyu... Nasılmış bak bir Arap çıktı, sıçtı mübarek yüzünüze! Ulan Arap! Anamız Arap, babamız Arap, ebayı ceddimiz, peygamberimiz Arap!..."

Çeşitli kafalardan, çeşitli fikirler çıktı. Kendi görüşlerine uygun bir çizgide ölçtüler, biçtiler meseleyi. En dertli ve bu işe üzülen kimse, gardiyan Ali Dayı idi. Çünkü bir "mesuliyet" vardı işin sonunda. Bunu birinin sırtına sarmak gerekti. "Mesuliyet" havada kalamazdı. Doğrusunu söylemek icap ederse, mesuliyetin ucu, üçüncü daire gardiyanı Ali Dayı'ya dayanırdı. Çünkü Arabın kaçtığı zemin karanlık koğuş onun dairesindeydi.

Nitekim öyle de oldu. Ali Dayı bu işte suçlu bulundu. Gözünü dört açması gerekirdi. Bahusus Arap Kadir, bu mahpushaneye gelmeden önce de, başka bir mahpushaneden firarı olan bir adamdı; bu da herkes tarafından biliniyordu. Velhasıl, şu Arabın kaçışı bir tat tuz koymadı idarede. Savcı atmacasını, müdür İmam-ı Hambel'i unuttu. Başgardiyan, eşkıya hikâyelerini boşlayıverdi. Hülasa, resmi kişiler sonu gelmez bir telaş içindeydiler. Gelindi, gidildi. Yazıldı çizildi. Mahallinde keşif yapıldı. Ve nihayet, daire gardiyanı Ali Dayı'nın mutlak ihmali olduğu neticesine varıldı. O, vazifesini ihmal edip uyumuştu. On beş dakikada bir, gelip Arabı kollamalıydı. Yatmış uyumuş, boş vermişti demek.

Tez elden jandarma harekete geçirildi. Yakalanması için Arabın peşine takip çıkardılar. Jandarma da çok hırslıydı zaten. Her ne kadar kaçma suçu Ali Dayı'nın sırtına sarılmışsa da, jandarmanın da işini sıkı tutmadığı anlaşılmıştı. Zaten bu "Mahpushane Karakol Kumandanlığı" acayip bir kuruluştu. Ne ile uğraştığı hakikaten meraka değer. On senede, aşağıdan on kişi kaçmıştı; gösteriş olsun diye hiç olmazsa jandarma birine bile "Dur" dememişti. Ama mahkûm dövmeye gelince, hepsi düğün varmış gibi koşardı. Saat gecenin on ikisini geçti mi, karakol bodrumundan dayanılmaz feryatlar gelirdi. İşte, bir tek mahkûmu bile kaçma esnasında yakalayamayan bu jandarmalar, mahkûm döverken boylu boyunca aslan kesilir, yırtık çoraplı ayakları kan içinde kalan Anadolu çocuklarının horoz gibi tepesine dikilerek, "Söyle ülen, gonuş! Allah'ın kim?" diye bağırırlardı.

Müdür çok üzülmüştü bu işe. Savcıdan da ağır laflar işitmişti bu yaşında. Arap, planlarını bozmuştu. Şevket Erdoğan Bey mahkûma bir ders vereyim, "İşte, Arabı görün! Usluca oturun!" demek istemişti, ama iş ters gitmiş, dersi kendi almıştı. Birkaç gün içerlerde görünmedi, utanıyordu besbelli. Arap onu mahkûm önünde meşe sopasıyla dövse, Topal Recep gibi aleni anasına avradına sövse, bu kadar rezil edemezdi.

Başgardiyan, hiç renk vermiyordu. Sonu nereye varabilirdi bu işin, onu hiç kurcalamıyordu. Halbuki Arap meselesi biraz da ekmek

meselesiydi. Arap getirilmezse, onları bu mahpushanede idareci diye tutmazlardı... Daire gardiyanı Ali Dayı'nın tutumu hiç de böyle değildi. O geniş geniş konuşuyor, bileklerini göstererek:

"Aha, vallahi şunları keserim! Bu vilayetten, katiyen mahkûm kaçamaz. Adam bu, yiyecek, yol soracak. Hem Kadir'in boyası başka, alimallah bütün köylü peşine düşer. Bura halkı, mahkûm kaçırtmaz. Necelerini gördük biz, kurt gibi gitti, ama hasta çakallar gibi döndü geldi..." diyordu.

Ne yazık, Arap kaçtıktan sonra öyle şeylerle karşılaştı ki, Ali Dayı'nın geleceğe dair yaptığı kestirmelere hakikaten değer vermek gerekiyordu. İşin aslına da bakılırsa, dışardan destek görmeyen kaçmalar iyi bir sonuç vermiyordu... Yedi Bela Mehmet kaçtı, getirdiler. Boşnak Recep kaçtı, getirdiler. Dursun Atmaca kaçtı, getirdiler... Kaçak mahkûm dışarıda istenmiyordu nedense. Çoğunca, bu ilde istenmiyordu. Böyle bir olay, hemen jandarmaya duyuruluyordu. Bu bakımdan gardiyan Ali Dayı'nın sözü çok yerindeydi. Kaçanın peşine jandarmalardan evvel köylüler takılıyordu. Hiç mi hiç aman vermiyorlardı azat isteyenlere... Dursun Atmaca'yı, evine sığındığı ve önceden mahpushanede kendisine söz veren, "Çıkınca veyahut ki kaçınca mutlaka bize geleceksin, sonra vallah gücenirim, Dursun!" diyen arkadaşı ele vermişti.

Arabın ise, velevki kalleş de olsa, sığınmak için başvurabileceği bir arkadaşı da yoktu. Onun için dağlara sardı ister istemez evvela. Kimselere görünmeden bir karar gidecekti. Kafa pusulasına bağlamıştı kendini. Orta Anadolu doğrultusunda olduğu kanısındaydı. Bir çıktığı zındanın tavanını, bir de şu hür maviliği düşündü: İçerdeyken, onu bağlayan zincirleri kırmaya çalıştığı için heybetli, dışarıda ise bu engin maviliklerde küçücüktü. İçerde, onu gören insanlar, önünde el bağlıyorlardı. Dışarıda garip bir çobana rastlayabilir ve o da Arabı beş paraya almayaraktan haline gülebilirdi. Bir de kavuştuğu serbestlik serseme çevirmişti onu. Çeşitli engelleri geçmiş, engin maviliklerde şaşmıştı. Göğsü daralıyor, dizleri kesiliyordu. Demek ki zından cımbız cımbız yolmuştu Arabın gençliğini. Ne de büyük ve genişti dünyadaki Akar çaylar, yeşil yamaçlar güzeldi. Neden

doldururlar öyleyse insanları mahpuslara ve herkes birbirini yer, bir hiç yüzünden? "Suç yapanı çalıştırmalı" der Arap. "Hem de buralarda, öküz gibi çalıştırmalı. Ne kazanıyorlar ki, bunca insanı yatırıp da? Yedir bedava tayını, çürüt bir sürü insanı! Mahpushane neymiş ki? Deyyus mektebi kumar mektebi, ibnelik mektebi... Kuzu gibi gelenler, altı ay sonra, dalaşkan köpeklere dönüyor. Neden? Bir umudu yok çünkü... Sonu gelmeyen günler, çarık gibi eskitiyor adamın gönlünü.."

Sırtı bir orman ağacına dayalı, bunları düşünüyordu Arap Kadir. Acaba nerelerdeydi, mahpushaneden ne kadar uzaklardaydı? Kaçarken sırtına sardığı torbasındaki beş mahpushane tayını artık tükenmişti. Ahlat yiyerek yürüdü bir zamanlar. Dağdan dağa geçmesi onu kem gözlerden korudu. Ana yoldan yürüyememesi, belli bir yön tutturmasına engel olmuştu, ne ki. Kaleleri aştı, ama dağları aşamadı. Demirlerle savaştı, ama açlık daha yavuz çıktı, onunla savaşamadı... Önceden düşünmediği öyle şeyler var ki, hep onun kötülüğüneydi. Şehirlerde yetip büyümüştü, ıssız dağlar onun kötülüğüneydi. O bıçağını çekmiş bir adama karşı gülerek yürüyebilir, çıplak bir namluya göğsünü açabilir. Fakat ansızın çalı dibinden uğrayıverecek bir küçücük tavşandan korkardı.

Kaçışının beşinci günü, Arap çarnaçar düze indi. Ahlat yemekten içi kazınmıştı. Bir köye uğradı ekmek istemek için. Bu tehlikeli bir işti, ama başka çaresi de yoktu. Bir insan istiyordu iki laf edecek. Bir yastık istiyordu çuldan çaputtan, baş koyacak. Toprak üzerine kıvrılıvermek, pek de kolay değildi; sabaha karşı iliklerine kadar titriyordu insan. Eğer buyur ederlerse, köy odasında şöyle bir yatağa uzanmak da isterdi. Onlar da insandı ne de olsa. Herhalde ona bir kötülük yapmazlardı...

Hakikaten, önceleri, işler iyi gitti. Arabı köy odasına misafir ettiler. Birkaç hoş beş. Arap şöylece açıkladı durumunu: Kasaplık hayvan arıyordu. Buralara gelişinin sebebi buydu. Eğer beğendiği hayvanlar olursa, sonradan babasıyla birlikte gelip alacaklardı... Köylüler onu bıyık altından gülerek dinlediler. Jandarma çoktan haber ulaştırmıştı oralara. "Ah, şu Arabı ben yakalatsam!" diye can atan

muhtarlar vardı. Bu şeref(!) Ahlatlar köyüne nasipmiş. Arap eline verilen ayranı bitirmeden, muhtar tarafından jandarmaya haber salınmıştı. Bir taraftan da kendisine pek sıcak davrandılar. Yemek getirip karnını bir güzel doyurdular. Bir de adam ayırdı muhtar ona, bir haceti olursa söyleyecekti.

Günlerce hasretini çektiği yatağa gömülüverdi Arap. Bu Allah'ın bir lütfuydu ona. Kaç gündür çektiği acıları, biraz dinlendirecekti. Buralarda birkaç gün idare edebilirse, daha ilerilere yol alabilirdi. Ahlatlar köyüne inerken böyle düşünmüştü. İşler onun kestirdiği gibi gelişirse, istediği yerlere ve tam bir hürriyete kavuşacaktı.

O derin uykulara varınca, onunla ilgili bazı şeyler oldu. Yanında kalan köylü birkaç kere usul usul kapıyı açıp dışarı çıktı, gene sezdirmeden içeriye girdi. Karanlıkta birileriyle bir şeyler konuşmuştu. Sonra köy korucusu geldi. Kapıyı aralayıp baktı Araba. Sonra silahını yokladı. Olur ki, kalkıp yürüyüverirdi. Şayet böyle yapacak olursa, yanında kalan köylü, daha önce muhtarla kararlaştırdıkları şekilde onu güzellikle önlemeye çalışacak, "Hacı, seni çok sevdik. Yorgundun, şöyle bir konuşamadık. Kal bizim köyde birkaç gün. Çok gezen mi, çok yaşayan mı demişler..." diyecekti. Kavli olursa ne âlâ, şayet gitmekte direnirse, korucu çıkacaktı bu sefer karşısına: "Ule Arap, sen mahkûmsun!" diyecekti. "Davranma seni vururum!" diyecekti.

Neyse ki korucuya lüzum kalmadı. Jandarma merkezi telefonu alınca, dört beş saat geçmeden Selim Onbaşı yetişip geldi. Sabahın alacakaranlığında yanında muhtar, birkaç da meraklı köylü vardı. Korucudan izahat aldılar. Arap derin uykularda. Kurt kuş korkusu yok, o gece rahat uyumuştu.

Jandarmalar birer birer girdiler içeriye. Muhtar ve meraklı köylüler de yanlarında. Kendilerini tekrar tekrar yokladıktan sonra, usulca Arabı uyandırdılar. Işıyan sabahta, göğsünü gösteren jandarma süngüleri par par yanıyordu. Adını bilmediği dağlarda, gölgesine köpeklerin ürüdüğü Arap Kadir, şurada önlerinde, avuçlarının içindeydi. Boğazını yırtan üç kuru lokma yemişti şu köy odasında. Sabahleyin dört süngüyle karşılaşmıştı. Ağır ağır doğruldu yerinden. Se-

lim Onbaşı, "Güzel güzel gidecek miyiz, Arap?" dedi. "Sana fiske bile vurdurtmam böyle gidersek. Her iyiliği bekle bizden."

Arap bir bir süzdü jandarmaları. Kendisinden cevap bekleyen Selim Onbaşı değil, göğsünü gösteren süngülerdi. Küflü demir, zından parmaklıklarını yenmişti Arap. Şimdi bu parlak çelik süngüler ondan öç alıyorlardı. Çaresiz boyun eğdi. "Güzellikle gidelim, Selim Onbaşı!" dedi. "Bu sefer de başaramadım. Sizi zora koşmayacağım." Sonra muhtara döndü: "Tuz ekmeğinizi yedik, ağa," dedi "Sağ olun. Yalnız peşimden yüzlü yüzlü gülmeyin! Beni tongaya bastırmış değilsiniz. Ben açlığa zebun oldum da geldim buraya. Yoksa, Çakırcalı'yı saklayan dağlarda olmadığımı ben de biliyordum. Köroğlu, 'yiğitlik kadim' demiş. Böyle söylüyor yaşlı mahkûmlar. Muhtar, bunu da benden işit: Kahpelik bir marifet değildir!" Muhtar ve yardımcıları, biraz utanarak başlarını önlerine eğdiler. Bir gün olur, Ahlatlar köyünün bu davetsiz misafiri unutulur, fakat Arabın son sözleri unutulmazdı...

Selim Onbaşı bir sigara uzattı Arap Kadir'e, kendi de yaktı, beraberce içtiler... Köylüler, çıkarlarını onu yakalattırmada görmüşlerdi, alıp götürmek de jandarmanın vazifesi. Kaçıp kendisine yeni ufuklar aramak... Bu da Arap için kınanamaz bir haktı. Mahpushane kaçağı, tuzak kuran köylüler ve jandarma, hayata ayrı ayrı açılardan bağlı bu insan tipleri karşılıklı durdular. Aralarında dostça konuşabilecekleri namuslu bir taban yoktu. Hiç biri, karşısındakine içten bir ilgiyle bakamazdı. Jandarmanın biri sezdi bu namussuz ve zehirli havayı, kelepçeyi uzattı.

"Çek!" dedi Selim Onbaşı. "Biz Arap'la kavil ettik, bağsız götüreceğiz onu. Hakiki yiğitse, bizimle güzelliğinden gelir, aksi olur kaçarsa, kurşunlarımız aniden onu bulur! Ama ben asker olup da evden ayrılırken anama söz verdim, elimi insan kanına bulamadan eve döneceğim!.."

Hep beraber çıktılar köy odasından. Köylüler orada kaldı. Jandarmalar, Arap'la birlikte, ucu mahpushaneye dayanacak bir yola koyuldular. Şoseyi bulunca otobüse bineceklerdi... Ana yola ulaşmak için yürüdüler, yürüdüler...

Arap Kadir'i gene aynı yere kapattılar mahpushaneye gelince. İşin eğrisi doğrusuna denk gelmiş, idarenin ekmeğine yağ sürülmüştü. Önceleri müdür Arabın kaçışına çok üzülmüştü, ama belki de böylesi daha iyi olmuştu. Artık her mahkûma yüzlü yüzlü, "Oğlum aklını başına al... Fizan'a kaçsan hükümetin kolu uzun, tutup getirirler seni! İnanmıyorsan Arabın haline bir bakıver. Kaçtı. Dağ taş süründü. Bir de jandarma sopası yedi üstelik, neye yaradı şimdi bu?..." diyebilecekti.

İdare, her ne kadar, bu sözleri bir tehdit olarak kullanacaksa da, gerçek durum hiç de öyle değildi. Bu bakımdan, Arabın kaçışı pek de yabana atılır işlerden sayılmazdı. Çevresinde geniş yankılar yaptı. Mahpushane dışına da taşmıştı velvelesi. Tekmil vilayet halkı ondan bahsediyordu. Birden efsane kahramanı olmuştu Arap. Kaçışındaki ustalığından ayrı olarak, renginin de şöhretindeki payı büyüktü. O artık, jandarma meslek mecmuasına girecek, kaçmada kullandığı inanılmaz metoduyla yeni jandarma erlerine de ders vazifesi görecekti...

Bir taraftan şehir halkı da ona sempati beyan ediyordu. Taa, adli çevrelere kadar yayıldı bu ilgi. Şehrin başlıca meselesi haline geldi. Demek böyle zavallı bir adam vardı mahpushanede; cezaevi idaresi, kanun sınırlarını aşarak, bu adama her türlü işkenceyi layık görüyordu. Böyle olmamalıydı. Zulüm yapılmamalıydı. İnsanlığa, İslamlığa, Türklüğe aykırıydı zulüm... Havadisler şehre kadar yayılınca, savcılık artık işi kulak arkası edemezdi. Öyle anlaşılıyordu ki, idari işler müdür ve başgardiyana bırakılınca, zamanla arapsaçına dönüyordu. Demek ki savcılık kontrolünü artırmakta bir zorunluluk vardı.

Bu sebeple, savcı yardımcısı Rıfkı Bey sık sık mahpushaneyi dolaşır oldu. Kendisi oldukça aydın bir kişi idi. Deşilen dertleri sessizce dinleyebilirdi. Bu arada Arap meselesine de geniş bir yer ayırdı. Ağırbaşlılık öğütledi ona. Canını delicesine israf ediyordu. Mahpushanesinin asayişi bir tarafa, evvela kendi canına acımalıydı. Çünkü kendisine acımayan, elbette ki başkalarına acıyamazdı. Kötü bir isim yaptığı muhakkaktı. Bunu silmek için bir müddet daha "kapalı"da yatmalı, etliye sütlüye karışmamalıydı.

Rıfkı Bey, siyasi mahkûmlarla da görüştü bu meseleyi. Onlar, olayları belli bir fikir süzgecinden geçirip, cemiyete yön verme iddiasında olmakla, bu meselede de dişe dokunur bir şeyler söyleyebilirlerdi. Karşılıklı saygıya dayanan ve bir sohbet havası içinde geçen bu konuşmalardan, savcının yararlandığı da bir gerçekti. Siyasiler, savcıya nazaran, işlere daha yakın ilgi gösterebildiklerini her halleriyle açıklıyorlardı. En güzel tarafları da, bildiklerini pervasızca açıklayabilmeleriydi. Halbuki, bu ülkede, kuvvetliden yana olmak bir marifet, gerçekleri tersine çevirmek bir ustalık sayılıyordu.

Rıfkı Bey, biraz da yorulmuş, artık gitmeye hazırlanırken, uzun daire koridorunda da sürdürdü lafı. Genç siyasiye, "Arap artık avucumuzun içinde. Son taktiğini de öğrenmiş bulunuyoruz," dedi. "Bir daha aynı oyunu oynamasına da imkân yok. Gardiyanlar da gözlerini dört açacak. Tünel kazacak hali de yok ya bu adamın!"

"Çok iyimsersiniz," dedi siyasi. "Bu mesele daha da kötüye gidebilir."

"Ne yapmak gerek?"

"Efendim, sizin idare adamlarınızın Arabı azdırdığı da bir gerçek! Evvela, bunu kabul ediyor musunuz?"

"Tabii, ben idare adamlarımızın bu işin eğitimini görmüş kimseler olduklarını iddia etmedim ki!.."

"Şunu demek isterim ki, zora koşulmak çıldırtır bu adamı. Onun çıkışlarını psikolojik bir toleransla önlemek gerek."

Savcı güldü: "Tam da bizim müdürün bildiği şeyler!" dedi. "Biz böyle idarecilere elli yıl sonra bile sahip olamayız."

Siyasi dayattı: "Ben bu kanaatte değilim. Elbette ki mevcut şartlar içinde de, daha insani davranmak mümkündür. Aksine kâni olabilmek için adalete paydos demek gerek. Zulüm hiçbir zaman mazur olamaz!"

Savcı iddiasında sebatlıydı:

"İnan ki bey, bu bir eleman meselesidir."

"Burası tekaütler kahvesi değil ki! Hükümet bulsun getirsin."

"Yok ki, yok ki! Kaç kere yazdık vekalete, adli mekanizmaya vakıf bir müdür istedik. Nihayet, verilecek maaşı da düşünmek gerek.

Bu paraya kim gelir de talip olur buranın müdürlüğüne? Büyük bir şehirde sütçülük yapsa adam rahat rahat kazanır bu parayı. Bu kadar gürültüye neden gelip de katlansın?"

"Peki, nasıl bir sonuca ulaştık şimdi? Ehil eleman yok diye bu adamı yatırıp kesecek misiniz? Çünkü anlaşılan, başka yol kalmıyor..."

"Bu mümkün değil, tabii. Az çok mevzuata uymaya mecburuz."

"Efendim, idarenin hatası, Kadir'i tek başına karşısına almasıdır," dedi siyasi: "Halbuki, onda kusur olarak görülen şeyleri öbür mahkûmlar yapıyor. Kumar oynayıp mano toplayan başka bir mahpushane kabadayısının, bu işe yandan bir tesiri yok mudur acaba? Bu kadar basit bir oyunu, insaf edin, Kadir de anlayabilmiş olsun. Nizamsızlığın Gediz gibi aktığı bu hengame içinde, tek suçlu Arap Kadir ilan edilince, tabii onun tepkisi de şiddetli oluyor. Bence onu da serbest bırakmalısınız. Normale döndürmenin başkaca bir şeklini düşünemiyorum."

"Son bir çare olarak, biz de galiba orda karar kılacağız, ama evvela müdürle konuşmaklığım lazım. Malum ya, mahkûm önünde otoritesini kıramayız."

"Değil anaların doğurduğu herhangi bir insan, kan ile yoğrulmuş, kanlı bir katilde bile, bir tutulacak taraf vardır. Ben Arap'la konuştum Rıfkı Bey. Beni çok sakin dinledi. Ona, insanları dehşetlere salan müthiş kabiliyetini olumlu işlerde kullanmasını bilmesi gerektiğini anlattım."

"Şüphesiz ki sizin konuşmalarınızın iyi tesiri olacaktır. Bir insan iki suç işledi diye, ondan ebedi umudumuzu kesemeyiz."

"Mesela," dedi siyasi, "onu benim atölyeme verin. Ağaç işleri öğrensin. Gündelik gazete okumaya alıştırırız kendisini. Kitaplar veririz, böylece ufku değişmiş olur. İnsanlık, kaplanları bile kuzulaştırıyor."

Savcı yardımcısı hiç ummadığı bir çizgiye girmişti konuşa konuşa. Biraz da şaştı siyasinin son sözlerine.

"Hakikaten," dedi, "onu yanınıza alabilecek misiniz? Bu, biraz da, azgın bir kurtla yan yana gelmeye benzer, cesaret edebilecek misiniz?"

Siyasi gülümsedi:

"Hiç şüpheniz olmasın! Arabın bizimle takışacak bir mevzuu olamaz. Ayrıca, adımlarımızı atarken korku en son düşüneceğimiz bir şeydir."

"Sizin fikir suçlusu olarak öbür mahkûmlardan farkınızı daima takdirle karşılarız. Tehlikeli bir insana gösterdiğiniz bu ilgi de beni çok duygulandırdı. İnanın ki, dışarıda her gün bir soruyla karşılaşıyoruz. Herkeste bir Arap merakıdır almış yürümüş. Bu bizi üzüyor, düşündürüyor, rahatsız ediyor tabii. Bir an evvel kapanmasını isteriz." Bir an kesti konuşmasını. Şöyle bir düşündü. Savcı yardımcısının daha önemli işleri olmak lazımdı. Zaten hakçasını söylemek lazım gelirse, Rıfkı Bey'in Arap işini konuşurken takındığı tavır, siyasi mahkûmunkiyle karşılaştırılınca, bir hayli garip düşüyordu. Savcının meseleye yabancı kaldığı veya kalmak istediği her halinden belliydi. Kendisi bir infazcı olarak daha canla başla mahpushane işlerine eğilmeliydi. "Gardiyanlar cahil, müdür de bu işin ehli değil," diye yakınmak katiyen fayda vermezdi. Savcıda, konuştuklarını bir vazifeli olarak değil de merhametten şöyle bir göz atıveren kasaba efendisi hali vardı... Ayrılırken, biraz da dalgınca, elini uzattı siyasiye:

"Ben müdür beyle bir konuşayım. Herhalde Arabı serbest bırakacaklarını umarım. Bu mesele de böylece kapanmış olur. Size de, yakın ilginizden ötürü şimdiden teşekkür ederim," dedi.

Genç siyasi, daire kapısından savcıyı uğurlayıp koğuşuna dönerken, Arabın penceresine de uğramayı ihmal etmedi.

"Hadi Arap," dedi, "işin, bir aksilik çıkmazsa bu sefer sağlamdır!"

Siyasiyi savcıyla konuşarak geçerken görmüştü Arap. Gözleri umutla parladı.

"Ne o abi, bizi bırakıyorlar mı yoksa?" dedi.

"Biraz öyle gibi," dedi siyasi, "Konuşmalarından öyle anladım."

"Yaşadık desene abi! Bol biberli çorba içeceğiz. İçimiz ısınacak, temiz yataklarda yatıp insan gibi dinleneceğiz!"

Arabı, biraz da temkine davet etti siyasi.

"Bir nokta var ama," dedi "onu hiç unutmamalısın. Hep aynı yollardan yürüyeceksen hep aynı sonlara geleceksin, yalnız yolu değil, biraz kafayı da değiştirmelisin."

Arap güldü: "Kelleyi kaybetmeden" dedi, "kafayı değiştirmenin çaresi varsa, ben ona çoktan razıyım. Sahi ne zaman çıkaracaklar abi? Efeliğime dokunuyor, söylemeye utanıyorum, vallah yatılmıyor bu namussuz yerde! Geceleri evham sarıyor başımızı. Çeşitli şeyler görünüyor. Korkunç masallar gibi. Genç yaşta akıldan olacağız, başka değil!"

Siyasi biraz da şakaya kaydırdı konuşmayı:

"Yıldığını belli etme!" dedi. "Bu ölümdür senin için. Savcı söz verdi. Herhalde bize yalan söylemek zorunda değildi."

Arap etrafta gezdirdi gözlerini ve biraz da sesini kıstı:

"Tahsilim yok ama, abi," dedi, "birçok şeyleri zehir gibi anlarım. Adam da tartarım kendime göre. Müdür bizi filmlerde gördüğü Araplara benzetiyor galiba. Vallahi beni çıkarmasın hele, tutarım imiğinden, kart çoban köpeği gibi uluturum onu!"

Siyasi gülümsedi:

"Bak beni iyi dinle, Arap! Hemen celallenme. Sana derviş nasihati yapmıyorum. Zaten böyle şeyden nefret ederim. Benim demek istediğim şu, canımızı yok yoluna harcamayalım. Burası dar bir alan, böyle alanda marifet gösterilmez. Ölümüz taş koğuşlarda kalır. Gözümüzü açalım, burada ciğeri kebap etmeden canımızı dışarı almanın çaresine bakalım. Benim sana anlatmak istediğim bu."

"Demek, bundan sonra ağaç yontup gün geçireceğiz? Elim ağaç işine yatkındır, size faydam olur."

"Ve biraz da okuyacaksın," dedi siyasi. "Çocuk topu kadar, küçücük bir dünyan var. Ama okursan eğer, bu dünya sen farkında olmadan büyür ve hayatın bir mana kazanır. Okudukça yeni ufuklara açılırsın. Aslında sana kuru bir aferinden başka bir şey kazandırmayan müdür - Arap çekişmesinden kurtulursun. Yerine göre, kalemin bıçaktan üstün olabileceğini kabul et. Sen gene gül bize içinden, ama bu dediğim de reddedilemez bir gerçektir."

Yüzü sevinçle ışır Arabın siyasiyi dinlerken.

"Seni severim, abi!" der. "Bende hiç ummadığım bir şeyler olduğunu söylüyorsun. Beni çıkmaz yollardan çekip almak istiyorsun. Bakıyorum, dinliyorum, içim kabarıyor sevincimden. Demek, bizde iş varmış diyorum... Ama bu inekler fırsat vermezler. Dışarıya çıkayım da, bak gör ne dümenler koşacaklar bana çelme atmak için."

"Canım sen de fırsat vermeyeceksin! İşinde, gücünde olacaksın. Bir hak çiğnenirse, elbette o hakkın aranacağı başka yollar da vardır. Ben o zaman, taa vekalete uzatırım işi. Biz burada mahkûma işkence yaptıklarından ötürü, bir jandarma onbaşısını ve üç gardiyanı mahkûm ettirdik. İşi öyle kanuni düzende koyduk ki ortaya, savcı da bu adamları çok uğraştığı halde kurtaramadı. Demek istediğim, sen peşinen kendini suçlu kampa atarsan, onlar da tabii rahatça gelip ensene binmenin çaresini elde etmiş olurlar."

Arap yüzünü demirden biraz geriye çekti.

"Sizin bilmediğiniz dümenler dönüyor abi bu mahpushanede," dedi, "ucu mangıra dayanan çeşitli dümenler! Gardiyanı da, başgardiyanı da, bu dümenin içinde çöpleniyor aslına bakarsan."

Siyasi, dağılan saçlarına düzen verdi parmaklarıyla.

"Canım bunun bilinmeyecek nesi var, Arap! Kumarı sen oynarsın suçtur. Tutar bir başkası oynar, suç değildir. Bu göz önünde, kabaca yapılan ayrımın elbette çıkara dayanan bir sebebi var. Anlı şanlı ortada her şeyiyle belli, kökü taa dışarıdaki hayata bağlanan bir düzen bu. Sen kendini, biraz olsun, bu batağın dışına alabilecek misin? Bak, dikkat et, tam demiyorum, biraz diyorum. Zira aslına bakarsan hepimiz bir batağın içindeyiz. Güzellikler hep dağların ardında. Ben yönümü o dağlara dönmüşüm, ağaran şafaklara doğru gidiyorum, sen hep batağa bakıyorsun..."

Araba dikkatle baktı siyasi. Arap üzerine hiçbir gizli hesabı yoktu. Belki biraz anlaşılmaz tarafları vardı; o da, Arabı, Arabın varlığından hiç haberdar olmadığı bir ufka baktırmak istemesiydi.

"Sen de gençsin, Arap!" dedi, gülerek. "Her an yeni bir hayata başlayabilirsin. Ve bu hayat da, mutlaka mahpushanenin dışında değildir."

Biraz da umutsuz görünüyordu Arap. Dinlediklerini anlamaya

çalışıyor ve düşünüyordu. Ne güzel şeylerdi şu siyasinin söyledikleri! Ama biraz da rüya gibiydi.

"Abi," dedi, "senin dediklerin çok güzeldir. Hatta içinde anlayamadıklarım da güzeldir. Fakat ben çıkamam o kıyılara. Bu ineklerden pek umutlu değilim, beni belki de burada harcamak isteyecekler. Sen bakma savcının dediğine. Benim kaçışımı hazmetmez onlar. Halbuki bu seferki kaçışım sırf onların yüzünden. Bana bunu onlar düşündürdüler."

Bir sigara yaktı, genç siyasiye de uzattı paketini. Derin bir nefes çekti. Dumanı demirlerden dışarıya üfledi. Keder çökmüştü artık sesine.

"Seni de yoruyoruz, abi," dedi. "Bir türlü katlanamadığım bu pis karanlık yer söyletiyor belki de bunu. İsterim yanılmış olmayasın. Ben şimdiden, çıkmasam da kârda sayarım kendimi. Burada da insan diye düşünen insanlar varmış demek. Sana şimdiden borçluyum. Çıkarsam kardaşlık nasılmış o zaman belli olacak."

Ve sonra, uzun uzun beklenen günler başladı. Paslı raylarda, gıcırdayarak yürüyen kara vagonlar gibi, geceler sıralandı. Gene sonu gelmez hülyalar, umut veren, umut kıran rüyalar... Nerelerden çıkıp da gelecekse, Arabı azat edecek emir bir türlü gelmiyordu. Hani o yakalanıp adliyeye getirildiğinde yapılan vaatler? Hacı karşılar gibi neredeyse ellerini öpeceklerdi. Temiz temiz giyinmiş, kravatlı efendiden adamlardı vaatlerde bulunanlar.

"Sen bizi dinle, Arap," demişlerdi, "ne beklersen bekle bizden, ne var ki kaçma bundan sonra. Bir köşede rahat otur. Hüsnühal göster. Kanun adildir, adaletten gelir. Kanundan kaçınılmaz! Kanuna itaat eden, şefkate mazhar olur. Sen dinle bizi, kılına dokunamazlar senin."

Arap da bir müddet inandı bu söylenenlere. Kanun bekledi. Şefkat bekledi. Onu insan yapacak insanca bir ilgi bekledi... Bunların biri de görünmedi... Gele gele, dişleri dökülmüş anahtar şakırdatan, uyuz bir gardiyan geldi dikildi karşısına...

Müdür bey artık pek kaskın görünüyordu içeriye girişlerinde. Biraz gururlanmıştı nedense. Belki de Arabın yakalanışından sonra ka-

pılmıştı bu gurura. Yürüyüşü bile değişmişti Şevket Erdoğan Bey'in. Ağır ağır, temkinli vali adımı yürüyordu.

Pek de umutlu olmamakla beraber, genç siyasi Şevket Erdoğan Bey'e yanaştı, Arabın durumunu öğrenmek istedi:

"Savcı Rıfkı Bey vaat etmişti müdür bey," dedi, "Arap için. Onu bıraktıracağını söylemişti... Biz bir insan olarak acıyoruz kendisine..." Müdür pek hoşlanmadı bu ilgiden. Yüzünü buruşturdu, çenesini kaldırdı, sen de kim oluyorsun gibilerden. Ama açık da vermek istemedi siyasi mahkûmun önünde:

"Arabın durumunu takdir bize aittir! Savcı karışamaz! O, yalnız ikazda bulunabilir. Ne yapalım yani, onu serbest bırakıp gene ortalığı birbirine mi kattıralım?"

Müdür, biraz da sesini yükselterek konuşmuştu. Onu, susarak dinleyen başgardiyan, çaktırmadan kıs kıs gülüyordu. Açıktan bir destek de yapmadı amirine. Müdür, davranışıyla siyasiyi şaşırtmış değildi. Böyle şeyler mahpushanelerde daima olağandır; müdür ve savcı aynı kanuni düzen içinde ayrı ayrı havalar çalarlar.

Siyasi, "Siz bilirsiniz," dedi müdüre, "tabii sonuçlarını da düşünmüşsünüzdür bu işin? Mutekit de bir adamsınız. Zatınızın üslubuyla bir temennide bulunalım öyleyse, siz zavallı bir insanı ezmekle ispat edin aleme dirayetinizi! Bu dahi bir hizmet sayılır memlekete. Allah sizlere afiyet versin! Sizin yaşamanız bizim yaşamamız demektir... İyi olur inşallah!"

Genç siyasi, içinden de "Savcıyı bir daha görelim bakalım," dedi, "emri neden hasır altı edilmiş? Belki kendisini inandırır, işi düzgün bir yola koydurabiliriz."

Genç siyasi böyle düşünüyor, ama olaylar onu hiç de doğrulamıyor, tersine onun iyimserliğine sert darbeler vuruyordu. Araba yapılanlar, yumuşayacağına sertleşiyordu. Her geçen saat, iyimser genç siyasiyi değil, kötümser bir hava içinde olan Arap Kadir'i doğruluyordu.

Kara bir kuşak gibi çözüle sarıla geçiyordu mahpushanede zaman. Gidiyor, katıksız lokma gibi duruyordu mahkûmun gırtlağına. Damla damla, serin gözyaşları gibi iniyordu arzular, pütürlü yanak-

lardan. Kim bilir, kaç bininci defa, "Of off" diyordu taa yürekten bu mahkûmlar...

Bulutsuz bir pazar gününün akşamına doğru gidiliyordu. Yoklamaya hazırlamak için mahkûmlar koğuşlarına sokulmuşlardı.

Arap her zamanki gibi gardiyan Ali Dayı'ya seslendi: Su döküp hava kararırken yerine yatacaktı. Bir sabah, bir de akşam çıkabilirdi yüz numaraya. Usul böyleydi. Ve mahkûm, yalnız aklıyla değil, her şeyiyle bu usule uymalıydı. Tecritte yatan mahkûmun ilk bileceği şeydi bu. Vücut bu cendereye zamanla, ister istemez uyardı. Belki de, ekseriya katıksız öğünler sağlıyordu bu dengeyi. Yirmi dört saatte yarım saat bir ferahlama vardır: Tecritteki mahkûm su dökmeye çıkarılır, elini yüzünü yıkar, bir on beş dakika havalanır.

Arap için de bu sistem uygulanıyordu. Ama bu akşam durumda bir tuhaflık vardı. Tayının gecikmesine benzemez dışarıya çıkmak zorunluluğu ve ilanihaye savsaklanamaz. Neyse uzun bir gecikmeden sonra gardiyan göründü. Arap sertçe çıkıştı ona:

"Dayı, neden açmıyorsun kapıyı?"

"Emir öyle..."

"Nasıl emirmiş bu, nasıl emirmiş, kıçımıza kadar uzandı mı artık bu emirler?"

"Biz emir kuluyuz, Arap. Bize söyleneni söylendiği gibi yapmaya mecburuz."

"Böyle emir mi olurmuş, Dayı? Yirmi dört saatte iki sefer dışarıya çıkıyoruz. Başka, gebersek açmıyorsunuz kapıyı. Burası pislik içinde. Elli senedir kimse yatmamış burada. Bir elimizi yüzümüzü yıkıyorduk, bu rezillik ne ola, nedir bu?"

"Vallah anahtar bende değil oğlum, aldılar."

"Dayı, numara yapma! O ağızlar, bizim ağızlar, pişman olursun sonra. Abdülhamit Sultan yapmamış sizin yaptığınızı, yaşlı mahkûmlardan duydum. Aç diyorum şu kapıyı!"

"Açamam Arap, emir var. Ne yapacaksan, çıkmadan yapacaksın. Geçende yarım bir teneke koymuştum içeriye. İstersen ırpığınan su da getireyim."

"Dayı bak sonra fena olacak, fena olacaksınız! Ben şehir çocu-

ğuyum. Hayvan gibi tenekeye yapmam işimi. Burası sinema gibi, gelen bakıyor, giden bakıyor. Bir kuru tayın, bir de çorba veriyorsunuz imamın aptes suyu gibi, isterseniz onu da kesin. Ama kapımı açın, elimi yüzümü yıkayayım. Sonra rezil ederim sizi, kerane orospusundan daha fena olursunuz..!"

Ali Dayı hızını kesmek istedi Arabın. Onu emir yoluna sokmak istedi. Emir emirdi, emri dinlemek şarttı. Dayı, Arabı yatıştırmak için baba şefkatiyle eğildi pencereye: "Sus, bağırma! Bende bir kabahat yok," diyecekti. Arap, birden uzattı kollarını, parmaklarını Ali Dayı'nın gömlek yakasına taktı ve kendine doğru hızla çekti. Alnı demire vurdu dayının. Can acısıyla çabuk toparlandı, karşı bir gayretle kurtardı kendini. Arabın penceresinden biraz uzakta durdu. "Ooha!" denilen fukara öküzü gibi kesik kesik soludu ihtiyar, kırışık alnı kanıyordu.

"Arap, anahtar bende değil," dedi yalvarırcasına. "Çok ayıp ettin. Ben senin babandan da büyüğüm. Ama müdürün işi bunlar. Arada biz eziliyoruz, senin gücün de bize yetiyor..."

Arap kudurmuştu, ateş saçıyordu, demirlerden dışarı:

"Konuşma ulan," dedi, "yakası yağlı pezevenk! Beygir sidiği kokuyorsun. Bak ben nasıl bulduracağım sana o anahtarı!"

Arap hızla asıldı penceresinin eski doğramasına ve parça parça etti. Koğuşun ortasına yığdı. Yatağından pamuk paçavra çıkarıp ağaçları ateşledi. Islak toprak üzerinde, nemli çaput, pamuk ve ağaç karışımı öbek ağırdan yanmaya başlamıştı. Duman, buram buram çıkıyordu pencereden. Dayı dumanı görünce meseleyi anladı ve acele asıldı düdüğüne, öttürdü acı acı. Öttürdü baykuş çığlığı gibi, öttürdü, öttürdü...

Arabın gene demir parmaklıktaydı kapkara kellesi. Duman içinde yüzü. Canavar gibi köpüre köpüre bağırıyordu. Canını gene koyup orta yere, onunla boy ölçüşmek isteyenleri kavgaya çağırıyordu:

"Alın ulan ibneler, mahpushaneyi yakıyorum işte! Kendimi yakıyorum! Külümü havaya savurun da, aslan desinler size! Kendimi yakıyorum, nam olsun memlekete, Arap, cayır cayır yandı, boyun eğmedi desinler..!"

Arap bağırdı, bağırdı, Ali Dayı da düdüğüyle katıldı ona. Ateş gibi atladı koğuştan koğuşa yangın haberi. İşkilli gönülleri alev alev sarıverdi. Koğuşlar birden üşüştü pencerelere. Her demir karede, gözleri fırlamış meraktan dudakları çatlayacak bir çehre vardı. Gök gibi gürlüyordu insan homurtusu:

"Yan be, Arap be, bizi de yak beraber! Helal olsun hakikat yiğitmişsin! Hangi sakalı fışkılı söylemiş, cehennem öbür dünyada deyi! Cehennem aha burada be, mahpushanede. Yan be, Arap be! Kül et mahpushaneyi, kurtar bizi bu zulumdan.."

Başgardiyan nefes nefese yetişti, yanında gardiyanları, Ali Dayı'nın merak ettiği emri hemen verdi:

"Ali Dayı, aç şu kapıyı!"

Ali Dayı elini cebine attı. İç kapıya dolandı. Kapıyı açtı. Arap hızla fırladı dışarıya. Gardiyanlar kovalarla içeriye daldılar. Koğuşun tek eşyası, Arabın yatağını dışarıya atıp ateşi söndürdüler.

Arap suyunu dökmüş, yüzünü yıkamış, kapıyı açtırdığı için muzaffer, adım adım orta kat koridorunda mağrur gidip geliyordu. Başgardiyan, merdivenin başında, korkunç dramlar aktörü, kuzu güden çobanlar gibi sakin duruyordu. Sağ ceket cebinde, eliyle tutmuş tabancasını. Belki biraz da bundandı emniyetle duruşu...

Rüştü Efendi Arap Kadir'e bir tek sual sormadı. Yalnız ara sıra baktı ona. Arap gözlerini gözlerine dikince, başka yere baktı. Arap gitti geldi. Sonra merdivene yöneldi. Demek bu azgın kurt, artık demir kafesine girecekti.

Başgardiyan, "Hadi gir yerine yat, oğlum!" dedi, Arap önünden geçerken. Sonra Ali Dayı'ya yüksek sesle verdi emrini:

"Akşam sabah, muntazam aç Arabın kapısını Ali Dayı, bir daha böyle yanlışlıklara meydan verme! Cayır cayır yakarsın milleti sonra!"

Ali Dayı küçük dilini yutacaktı nerdeyse. Kulaklarına kadar kızardı. Ne var ki, resmi işlerdir bunlar, gizli emirler uluorta açıklanamaz, diyordu içinden. Onun için başgardiyana, "Yahu bu ne iştir? Bu emri sen vermedin mi?" diyemedi. Kavak yaprağı gibi oynaktı zaten mahpushanede emirler, en ufak bir esintide şekilden şekile geçerdi.

Müdür ertesi gün vazifeye geldiğinde duydu olanları. Vukuatın zaptını tutan Rüştü Efendi'nin başına dikildi.

"Ayıp size!" dedi. "Kırk beyaz bir oldunuz, bir kötü Arabı zapt edemediniz! Ne olacakmış sanki o zabıtları tutup da?"

Müdür, başgardiyanın önündeki kâğıtları hırsla kapıp yere attı. Bağırarak "Gelin benimle!" dedi. Yürüdü.

Yaşından hiç de umulmayacak bir çeviklik gelmişti üzerine. Müdür önde, gardiyan Ali Dayı ve Rüştü Efendi arkasında, Arabın yattığı bodruma doğru yürüdüler. Oraya yaklaşırken, başgardiyan çevirip başını Ali Dayı'ya baktı, Ali Dayı da ona baktı, manalı manalı gülümsediler.

Arap heyecanlı bir gece geçirmiş, sabaha karşı anca dalabilmiş, henüz uyanamamıştı. Müdür, köpek ölüsüne değer gibi, yüzünü buruşturarak ayağıyla uyandırdı onu:

"Kalk ulan edepsiz herif, kendine oyuncak ettin koca mahpushane idaresini, kalk!"

Arap uyandı. Fok balığı gibi garip gezdirdi aşağıdan yukarıya gözlerini. Müdürü tepesinde gördü ve anca kendine geldi.

Müdür, iki eli ceketinin cebinde, çenesi gene havada bağırıp yırtıyordu ortalığı:

"Sana kalk diyoruz ulan, utanmaz adam! İdareyi oyuncak ettin! Oyuncak ettin idareyi!"

Arap biraz da şaşkın görünerek yatağından doğruldu. Kalkıp dikilecekti. Müdür, "Boşuna zahmet etme," dedi bu sefer, "Karagöz oynatmaya gelmedim buraya. Ağzımdan duy emirlerimi, boş yere sağ sola saldırma! Seni buraya, elli gün için atmıştım, madem uslanmaya niyetin yok, bundan sonra elli sene, yani ölünceye kadar yatacaksın!"

Müdür karanlıkta, sopayla tavşan avına çıkmış garip avcılara benziyordu. Ayak tırnağından saçının ucuna kadar kinle doldurduğu bir adamın karşısında konuştuğunun farkında değildi. O anda, önceden hiç kestiremediği bir şeyler oldu: Arap yerinden yay gibi fırlayıverdi. Baskın her zaman basanın değildi herhal. Duvar dibine koşup daha önce oraya sakladığı bıçağı kaptı ve aniden müdürün karşısına

dikildi. Müdür kafasında tükürür gibi söyleyeceği yeni kelimeler aramaktaydı. Fakat... Şu Arabın elindeki parlak demir, bütün hesapları altüst etmişti. Onun amirliği eski paçavra gibi değersizdi şu anda.

"Vay ulan kart ibne!" diye haykırdı Arap. "Erkeksen yalvarma şimdi! Bak ben yalvarmadım! Sen namussuzsun ulan! Erkeksen kanunu siper etme kendine! Hangi kanunda yazıyor benim burada aylarca yatışım? Gidi namussuz pezevenk gidi!"

İlk bıçağı kabaya indirmişti Arap, ikinciyi bileğine tutturdu. Kana bulandı yerler. Ali Dayı dışarı kaçtı. Başgardiyan gene tabancasına davrandı. Kendini öylece tecavüzden korudu, müdüre imdat etmedi; Arabı tamamen serbest bıraktı hareketlerinde. Gene de dayanıklı adammış Şevket Erdoğan Bey. İki bıçak yemesine rağmen düşmedi ve konuşabildi. Ama bu sefer başka türlü konuştu:

"Yaşlıyım, Arap," dedi, "baban yerindeyim, çoluk çocuk sahibiyim, artık vurma! Ben buraya nasıl düşürüldüğümü şimdi anladım!"

Başgardiyan da dışarıya attı kendini. Tabancası elinde, çıkış kapısının sağında durdu. Arap önceden kestirdiği kadarını yapmıştı müdüre. "Bu aptesle epey namaz kılarsın!" diye bağırdı. "Zulüm etme, bizde insanız dedik sana, anlamadın!" Bıçak sağ elinde, karanlık dehlizleri aydınlatan bir ışık gibi par par yanıyordu.

Boşlanınca kaçtı, bahçede aldı soluğu müdür. Arap ona şeref değil, can bağışlamıştı. Kanayan sağ bileğini öbür eliyle tutarak topallaya topallaya daire bahçesinin dış kapısına doğru yürüdü. Kanlı bir iz bırakmıştı geçtiği yerde. On beş dakika evvel Arap Kadir'e, "Kırk katır mı, kırk satır mı?" diyen bu adam, şimdi çocuk gibi, hakikaten yürek paralayarak içini çeke çeke ağlıyordu. Üç kelimede toplamış ilan ediyordu bahtsızlığını:

"Başgardiyan beni vurdurdu! Başgardiyan beni vurdurdu!"

İki jandarma nöbetten dönüyordu. Kale üzerinden müdürün haline bir müddet durup baktılar. O günlerde, mahpushane idaresiyle jandarma karakol komutanlığının arası açıktı. Müdürün vurulup zebun düşmesi onlar için tadına doyulmaz bir zevkti. Anlamazdan gelip "Biri koyun kesmiş galiba burada!" dediler. Ve kahkahalarla güldüler...

Arap, bıçağı elinde, açtığı kanlı yoldan yürüdü. Çıkış kapısını başgardiyan tabancasıyla kesmişti. Durgun haliyle, "Bizi atla da Arap, nerede patlarsan patla!" demek istiyordu. Arap da, tabii en uygun yolu seçti kendisine. Açtığı kavgayı en kestirme bir yoldan, hedefe götürmenin inceliklerini gayet iyi bilirdi. Onun için, binanın dışına değil de, içine yürümeyi daha hesaplı buldu o anda.

Birinci kat merdivenlerine atıldı, ikişer, üçer, hışım gibi uçtu basamaklardan. Büyük koridorda sağda, atölye olarak çalıştırılan ilk koğuşa saldırdı. Onun aleyhine çalışan, idareye casusluk eden birkaç mahkûm vardı orada. Onlarla hesaplaşacaktı. Fakat daha kapıya yanaşırken Ali Dayı önceden onun niyetini sezmiş, bir koşu gidip koca atölye kapısının kilidini basmıştı. Arabın kıl payı bir gecikmesi yeni yeni insanların bıçaktan geçmesini önlemişti.

Orada umut olmadığını gören Arap bitişikteki atölyeye yöneldi. Ona daima kardeş gibi davranan genç siyasinin çalıştığı yerdi burası. Yedi sekiz kişiyle birlikte çalışırdı siyasi; öteki atölye arkadaşları "ceraimi adiyye"dendi. Genç siyasi, gergin havayı gayet iyi bildiği için, aşağı katta gürültü kopunca, olanları hemen sezmişti. Heyecana kapılan arkadaşlarına sessizce öğütledi:

"Herkes işinin başında olsun arkadaşlar!.." dedi. "Lüzumsuz bir dalgalanma olmasın! Serinkanlılıkla izleyelim olanları."

Kapının hemen solunda idi siyasinin tezgâhı. Atölyenin kapı aralığından, Arabın kanlı bıçağıyla geldiğini görmüştü ve arkadaşlarını uyarıp tezgâhının başına geçmişti. Keserini kolayca, aniden alabileceği şekilde koydu tezgâhına, üstünü rende talaşıyla örttü. Bu, mahpushanelerde daima görülen, kendini dosttan bile koruma hareketiydi. Kimin kimi, ne zaman ve ne için vuracağı belli olmazdı mahpushanede. Küflü bıçak, ok yılanı gibi, bir kere burnunu kana değdirmesin yoksa...

Arap kanlı bıçağıyla korkular saçarak girdi atölyeye. Yürüyüp, genç siyasinin karşısında durdu. Yüzünde acı bir gülümseme ve kabaran burun kanatlarında ter vardı. Siyasinin gözlerine pürüzsüz bir içtenlikle baktı.

"Abi, aşağıdaki bağrışmayı duydunuz belki, ben müdür beyi vurdum!"

Siyasi, sakin ve heyecansız dinledi onu. Bu davranışını beğenmediğini de saklamadı.

"İyi yapmadın, Arap!" dedi cevap olarak. Ve kelimelerin üzerine basa basa ekledi ardından: "Ben savcıyla konuştuğumu söylemiştim sana. Seni tecritten çıkarttıracaktık. Bilgini artırmaya, el işlerinde çalıştırmaya kadar her şeyi düşünmüştük. Bizim bu gayretlerimiz hep boşuna imiş... Bakıyorum sen gene kestirmeden gidiyorsun. Çıkmaz bir yoldur bu, ama ne yapalım, başkalarının sizden daha iyi düşünebileceğini bir an için bile kabul etmezsiniz..."

Arap güldü. Biraz da haklıydı bu gülüşünde, zira atı alan Üsküdar'ı çoktan aşmıştı. Ama kendisine bir kardeş yakınlığı gösteren siyasiyi de kırmak istemedi:

"Sen benim iyiliğime koşuyorsun abi, bunu anlıyorum! Ama bu adamlar öylesi adam değil. Bunlar sözden anlamazlar. Hani ya çıkaracaktı beni savcı? Neredeyse helaya gitmek için istida vereceğiz? Bu da yapılır mı bir insana abi, sen söyle!"

"Kestirme dedim ya, daima kestirmeden gitmek! Bu tutumunuzu değiştirmezsiniz. Her şey sana zulmedenlerden yana değil. Kanun yollarına başvurabilirsin..."

Düşündü, boyun büktü Arap.

"Ne yapalım abi! Bu da bizim kaderimiz. O kadar incesini düşünemiyorum. Sen bari kızma bize. Gene el tut. Perişan etmek isteyecekler bu adamlar şimdi beni. Tecritte aç koyacaklar. Beş param yok, oralarda rezil olmayalım."

Genç siyasi biraz kâğıt para sıkıştırdı eline Arabın. Zor da bir işti bu aslında. Müdürü vuran bir adama değil para vermek, onunla konuşmak bile büyük bir cesaretti. Siyasi, durumun nezaketini açıkça anlattı Araba:

"Seni biraz hırpalarlar, Arap!" dedi. "Hazır ol, gene bir ateş çemberinden geçeceksin. Müdüre bıçak sallamak ağır bir iştir. Sana bunu pahalıya mal etmek isterler."

Bir an daldı Arabın gözleri:

"Bakalım, göreceğiz. Mecburdum be abi!" dedi. "Sen bari anla bunu. Başka türlü davranamazdım."

Arap, siyasinin atölyesinden çıkıp üst kata fırladı. Orada da hesap soracağı bazı kimseler vardı. Kim bilir hangi köşeye gizlenmişlerdi meseleyi haber alınca. Gezdi dolaştı, birini de ele geçiremedi. Hapishane usulünce yürümüştü Arap; bıçak bir kere çekildi miydi, bütün birikmiş hesaplar toptan görülürdü...

Oradan alt kata indi. Dördüncü koğuşun helasında, daire hizmetçisi Efe Halil'i sıkıştırdı:

"Baban erkek mi senin Efe?" dedi.

Efe korkudan renk değiştirdi. Dili zorlukla döndü kuruyan damağında:

"Peygamberin ümmeti olmayayım, seni severim Arap! Senin çektiğin kahirlere çok üzüldüm. Bir hacetin varsa beyan et, benim babam erkektir ve ben erkek oğlu erkeğim!"

Yedek bıçağını çıkardı Arap belinden. Yılan gibi Efe'nin eline tutuşturdu:

"Bunu sakla, öyleyse!" dedi "Ben tecritten çıkınca gelip senden alırım. Kalleşlik istemem, canını yakarım sonra...!"

Efe Halil her şeylere razı idi. Yeter ki şu kara fırtına atlasın:

"Sen merak etme, Arap!" dedi titreyerek. "Ölsem bile idareye teslim etmem senin bıçağını. Düşkünlüğüme bakma sen benim. Bugün böyle olduk. Yoksa, yiğidin harman olduğu yerden geldim ben buralara!"

Jandarmadan yardım alamadıkları için gardiyanlar üçüncü daireye girememişlerdi. Arap da serbestçe yapmıştı yapacaklarını. Daire bahçesine, kanlı bıçağı elinde, hışım gibi, gözleriyle her yanı tarayarak, boynuzlarını sert bir yerde denemek isteyen kara bir tosun gibi çıktı. Günlerce hasretini çektiği havayı kesik kesik kokladı, içer gibi çekti ciğerlerine. Kimse onun kadar derin bir tat alamazdı bu havadan... Bedavadan değil, canını koyaraktan, canına can katmak istemişti. Bileği ve bıçağı hakkına iniyordu bahçeye...

Dış kapıda beş gardiyan sıralanmıştı. Başlarında Rüştü Efendi'nin muavini Halil Çavuş vardı. Bu en barışçı gardiyandı mahpushanede. Onu Arabı almaya göndermekle idare çok yerinde bir iş yapmış oluyordu. Halil Çavuş yirmi sekiz sene zından kapısı

beklemiş bir adamdı. Bir avuç tuzla kara bir kuzu gibi peşine takıp götürebilirdi Arabı. O, Kör Apsun'ları, Kara Kemal'leri, İncesulu Şevket'leri idare etmiş bir gardiyandı. Azgın bir kurdun üzerine nasıl gidileceğini tecrübesiyle bilirdi.

Arap ağır ağır üzerlerine gelirken, Halil Çavuş yüksek sesle arkadaşlarına şöyle diyordu:

"Ben diyom arkadeş, gene de derim. Biz kendi elimizden azdırdık bu işleri. Olanca zulmü şu çocuğa yaptık. Ama bir de Allah var. Öyle değil mi ya canım! Rabbim yağmur yağdırdı, rüzgâr estirdi; peygamberi doğru yollar gösterdi. Ama yol mu şu bizim tuttuğumuz?"

Gardiyanlara dediklerini burada kesti, Arabın geldiği tarafa döndü Halil Çavuş:

"Gel oğlum!" dedi. "Gel Arap. Zulüm edenlere Allah hesabını soracak! Ah, hiçbir zaman yerde kalmaz. Gel oğlum güzelliğinen zaptını tutsunlar. Gel kanuna karşı çıkılmaz. Mitteyim bey ne der bakalım bu işe... O ne derse, o olur. Bu işlerin usulü böyledir, gel oğlum..."

Yüzde doksan piyazdı şu Çavuş'un söyledikleri. Arap çok iyi bilirdi böyle çalar saat gibi konuşanları. Acı acı güldü gardiyanlara yanaşırken:

"Zaten geliyorum." dedi. "Şimdilik işim bitti sayılır, bundan sonrasını bilemem. Gardiyan milletine de katiyen inanmam. Orospu katığıyla büyümüşsünüz siz. Bu idareye karşı son değil, ilk işimdir. Kimsenin ettiğini yanına koymayacağım. Canımı yakan, canını düşünsün. Benim ağlayacak çocuklarım yok peşimde. Ne bu be, ibneliği hep siz yapıyorsunuz, acısını biz çekiyoruz."

Arabın müdürü vuruşu, idare ile jandarmanın çatışık bir zamanına rastlamış, onu belki de hayatına mal olabilecek sopadan kurtarmıştı. Gardiyanlar da Arabı dişlerine göre bulamamışlar, dokunmamışlardı. Bir fiske bile vursalar, sonunda kanlı bir hesaba çekileceklerini biliyorlardı.

Yaralama olayının üstünden günler ve haftalar geçerken, idare de umudunu Ağır Ceza Mahkemesi'nin vereceği karara bağlamıştı. Ka-

til kastından Araba sekiz sene verileceğini umuyorlardı. O zaman, "Görsün kerhaneci diyorlardı, koskoca müdüre bıçak çekmenin ne demek olduğunu! Cezanın üzerine ceza eklensin de anlasın, yatsın dursun. Sopadan kurtuldu, ama bakalım adaletin çarkında ne yapacak? Koca müdür vurduğu, imkânı yok yanında koymazlar. Hükümet değil bir amirine, istedikten sonra tavuğunun gagasına bile dokundurtmaz adamı!"

Resmi, gayri resmi, hep böyle şeyler söylüyorlardı Arap için. Ne var ki, olaylar onların anlattığı gibi gelişmedi. Bir kere Arap sene hesaplarını çoktan unutmuştu. Sekiz sene ile seksen sene onun için pek de farklı şeyler değildi aslına bakılırsa. Sonra da genç siyasi olanca gücüyle atılıvermişti ortaya. Ağzı laf yapar birçok şahidi de peşinden sürüklemişti. Ve vilayetin Ağır Ceza Mahkemesi'ni idarenin arkasında görenler sonradan yanılacaklardı. Evet, o vilayette bir Ağır Ceza Mahkemesi ve başında yalnız kanuna bağlı namuslu bir reis vardı: Orhan Babaoğlu.

İşte bu Ağır Ceza'da, Arap cürmünü kısaca anlattıktan sonra, şahit olarak genç siyasi kesme taş gibi sıraladı cümlelerini. Bu ahşap, gün görmüş tavan altında böyle bir şahit belki de ilk defa konuşuyordu:

"Beni biraz sabır ve müsamaha ile dinleyiniz, reis bey!" dedi.

Bütün dinleyenler kulak kesilmişti. Umur görmüş, ak saçlı reis kürsüden eğilerek genç siyasiye dikmişti gözlerini. Bir bakıma zevkli bir işti böyle bir adamın şahadetini tespit etmek. Adamın hiçbir şeyden çekindiği yoktu. Pervasız bir duruşu vardı. Kolayca sezilebilen bir heyecanla devam etti şahadetine:

"Reis bey, bizim cezamızı çektiğimiz yere mahpushane derler. Güya insanları ıslah için kapatırlar buraya. Aslında burası cehennemin yeryüzündeki küçük bir numunesidir. Ateşi, zebanisi tam tekmil. İşte biz böyle bir alemde yaşamaktayız! Bizleri anlamak için bu vasfımızı lütfen göz önünde tutunuz. Bu alem semalarda değil, yeryüzünde de değil, yeraltında şafağı ve sökmeyen bir karanlıktır sanki. Orada güneşi doğmayan ormanların vahşi hayvan kanunları hâkimdir."

Kuruyan dudaklarını ıslattı siyasi, beyaz mendiliyle terini sildi. Söyledikleri zapta geçti, reis tekrar dikkatini şahidin üstünde topladı. Siyasi, sözlerini daha da açarak devam etti:

"İşte reis bey, Arap Kadir böyle dayanılmaz şartlar içinde yaşamaktadır. Onun da bir insan olduğu katiyen kabul edilmemektedir. Kanunlar hiç sevilmeyen kitaplardır mahpushanede. Hele cezaevleri nizamnamesi, toz içinde raflarda durur... Reis bey, kör bir kuyuda aylarca bekleyen bir insan düşünün. Geceyle gündüzün hiçbir farkı yoktur orada. Bu insan mı ıslah olup, cemiyete kar gibi temizlenmiş bir vicdanla dönecek? Değil arkası gelmeyen günler geceler boyu beklemek ve hayattaki tek dayanacak umudu kaybetmek, orada geçirilecek yirmi dört saat bile her şeye düşman olmasına yeter..."

"Şimdi acaba, muhterem müdür bey bize söyleyebilirler mi, Arap Kadir hangi inzibati suçu işlemiştir ve o suç başkası tarafından işlenmemektedir? Ahmet yapar suç, Mehmet yapar marifet! Böyle garip ve anlaşılmaz ölçüler elbette ki kurban olarak seçilen mahkûmu çıldırtabilir... Adam kaçar, kurtulamaz. Her mahkûm gibi ben de kolumu sallayarak gezeyim der, bırakmazlar... Bir de üstelik en tabii ihtiyacı için, kendisiyle pazarlığa girişirler adeta: Su dökmeye çıkaralım mı çıkarmayalım mı diye... Bir mahkûm üzerinde bu kadar adice hüküm sürmeye müdür kendini nasıl yetkili sayar ve böyle bir yetkiyi nereden almaktadır?"

"Reis bey, böyle dayanılmaz şartlar içinde işledi Arap Kadir inzibati suçunu. Bunu huzurunuzda bütün çıplaklığıyla açıklamak bizim için, görmezden gelemeyeceğimiz bir vicdan borcudur. Takdir yüksek heyetinizindir..."

Genç siyasi her şeyi açıkça, uzun uzun söylemiş, mahkeme heyeti onu derin bir dikkat içinde dinlemişti. Ağır Ceza salonunda kanlı dram parça parça geçerken, halkın da dinledikçe gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Bazıları, "Vay anasını be!" dediler. "Meğer şu dünyada neler de oluyormuş? Biz sığır gibi yaşayıp gidiyoruz, bir şeylerden haberimiz yok. Nasıl mahpushane idaresiymiş bu? Bir mahkûma bu kadar da yüklenmek olur mu be canım? Valla gâvur yapmaz bunların yaptığını? Ama helal şu Araba? Çekmiş bıçağını vurmuş. Vurur

ya, sayıyla mı verdiler müdürü ona? Zulüm etmesin, madem kanun var denilmiş, kanunca yürüsünler... Hele şu siyasinin konuşmasına bakın hele... Herifçioğlu kesme taş gibi sıraladı lafları. Sanki şahit gibi değil de avukat gibi konuştu..."

İşin esasına bakılırsa, Arap Kadir'in değil müdürü yaralaması, ona el kaldırması bile idare bakımından yenir yutulur şeylerden değildi. Bu, idare için çok vahim bir yenilgi ve gerileme idi. Kötü durum, eski gardiyanların gözünden kaçmadı. Ali Faik, "On senelik gardiyanım," dedi, "ne adamlar gördüm bu mahpushanede: Kör Apsun, Kara Kemal, Tabakanın Cemal... Ama bu hepsinden de baskın çıktı. Bunun hedefi idare, hiç başka işi yok. Hep hükümet adamına yükleniyor. Evet, mahkûm kavga eder. Kiminle eder? Birbiriyle eder. Biz de elimizden geldiği kadar ayırmaya çalışırız. Hepsi İslam. Ölürler öldürürler... Her neyse. Ama biri de çıkıp bir idare adamını vurmadı şimdiye kadar. Arap! Bıraksalar hepimizi kıracak. Nerelerden çıktı bu kara domuz bilmem ki?"

Üzülen yalnız gardiyan Ali Faik değildi. Savcıdan müdüre, müdürden idare yağcılarına kadar herkes üzgündü. Uzun zaman devam etti bu üzüntü. Aradan zaman geçtikçe şaşkınlığa döndü üzüntüleri. Ağır Ceza, yaralamada ağır tahrik bularak Arabı kırk güne mahkûm etmişti. İdare aleyhine bir mahkûmiyet sayılırdı bu. Ve bundan sonra biraz zor olurdu mahpushane idaresi. Ağır Ceza'nın kararı, bir bakıma, idare adamlarını vurmak serbesttir manasına geliyordu. İdare bakımından yorum böyleydi.

Bu şartlar içinde artık otorite kurulamazdı. Eline bıçağı alan idare adamlarına saldıracaktı...

İşte o zaman ilgililer derin derin düşündüler meseleyi. Belli ki kanun yolları onlara kapalı idi. O yoldan bir şey çıkaramamışlardı. Şimdi, çarnaçar başka yollardan yürümek lazımdı. Koskoca idare pis bir Arabın oyuncağı olamazdı.

Ağır Ceza onların istediği kararı vermemişti işte. O siyasi de nasıl çalıştı aleyhine! Olanca marifetini döktü ortaya. Arap da fırsatlardan istifade ederek karayılan gibi cezadan sıyırıverdi kendini. Ama bir de inzibati ceza vardı ve bu, cezaevi idaresinin yetkisi içindeydi.

İnzibat meclisinin verdiği kararları vekalet bile bozamazdı. Şükredecek taraf şu idi ki, müdür hafif atlatmıştı. Kısa bir tedavi ile kurtardı kendini. Yalnız sağ eli dermansız kalmıştı. En hafifinden bir şeyi zor kaldırıyordu. Zamanla belki o da geçerdi...

Hülasa, işler karmakarışık olmuştu. Arap kanuna karşı idarede bir umut; demek ki haşlayacaklar bu adamı. Mahkemenin son celsesi, a ne o? Kanun Arap'tan yana! Nedir o Ağır Ceza'nın kararı? Hiç böyle bir suça kırk gün ceza kesilir mi? Neredeyse Araba ödül verecekler. Yok garipmiş. Yok zavallıymış. İdare ona zulmetmiş... Ne hacet, kara marsık gibi evlere götürüp onu pamuklara sarsınlar bari, süt banyolarına soksunlar... Karara karşı olanların düşüncesi buydu.

Ağır Ceza Mahkemesi, Arap hakkında böyle bir karar verdi diye, idare, çalıya dolanmış hasta bir keçi gibi bağlanıp kalamazdı. O inadını sürdürecekti veya mahkûmlara terk edecekti mahpushane idaresini. İkisinden biri olacaktı, bu işin bir ortası olamazdı. Ağır Ceza kararını veredursun, adalet, müsavat diye kılı kırka yaradursun, Savcı Cihat Bey harekete geldi. Hükümet otoritesini tekrar ve her ne pahasına olursa olsun payidar etmek lazımdı...

Bu sefer gene aynı dairede, başka bir bodrum koğuşa kapatmayı düşündüler Arabı. Savcı Cihat Bey, cezaevi doktoruyla geldi oraya. Bu zat, aynı zamanda memleket hastanesi operatörü idi. Savcı işi bu sefer sağlam tutmak istiyordu. Eğilerek bodrum koğuşu gösterdi:

"İşte doktor bey," dedi, "onu buraya kapatmak istiyoruz. Tabii siz rapor verirseniz... Malumaliniz, bunlar idari işlerdir. Başka çaremiz de kalmadı esasen... Buranın hususiyeti, helasının içinde oluşudur. Yani onu herhangi bir sebeple dışarıya çıkarmaya, kendisiyle karşılaşmaya mecbur olmayacağız. Ekmeği de pencereden atılır, bu iş de böylece kapanır... Emin olun, şu adam yüzünden iş yapamaz hale geldik. Nihayet mahpushane idaresi denen bu küçük hükümet uzvunun da bir şerefi vardır." Savcı soluklandı. Doktor dikkatle dinliyordu.

"Sizi buraya kadar neden yordum, doktor bey?" dedi. "Tabii anladınız. Zatınız hem cezaevi doktorusunuz hem de inzibat meclisinde aza. Bu sıfatınızla bize yardımcı olabilirsiniz. Çünkü gördüğünüz

bodrum koğuş nizami bir tecrit değildir. Tecrit, malumaliniz, cezaevi içinde işlenmiş bir suça verilen inzibati bir cezadır. Belli bir günden sonra kaldırılması şarttır. Halbuki biz bu arada Arabı devamlı olarak yatırmak istiyoruz. Bu icraatımızı da sizin vereceğiniz bir raporla tahkim etmek, herhalde mevzuata daha uygun düşer..."

Doktor, Arap için ayrılan bodrum koğuşun penceresine şöyle bir eğilince birden tiksintiyle geri çekildi. Sanki içerde beygir ölüleri vardı. Denize verilen mahpushane lağımı koğuşun ortasında, açıktan geçiyordu. Bir insan burada bir ay yatırılsa ayrıca ecelini beklemesine lüzum kalmazdı. Doktor savcının maksadını anladı:

"Savcı bey," dedi, "ben burada bir insanın yatabileceğini raporumla teyit edemem. Mesleğimi çok adi işlerde harcamak olur o. Çünkü burada insan değil, hayvan bile yaşayamaz!"

Savcı sinirli:

"Demin arz etmiştim, doktor bey, bu idari bir iştir, yapmaya mecburuz!"

"İşte ben de diyorum ki, savcı bey, madem zaruret vardır, siz kendi salahiyetinizle yapın bu işi. Ben mesleğime leke süremem!"

"Biz rapor olmadıkça zor durumda kalabiliriz. Bilhassa bu dairede. Çünkü siyasi mahkûmlar var. Rapor olmazsa, onlardan bir şikayet gelebilir. O takdirde de bizim vekalet karşısında durumumuz nazik olur. Size ricam bu sebeptendir. Başka bir yol düşünemiyorum. Yoksa, mahkûm üzerindeki otoritemiz sıfıra düşecek."

"Valla, savcı bey, bu tamamen benim size söylediğimden ayrı bir mesele. Mahkûm üzerindeki otoritenizi benim raporumla sağlamanız, belki sizin bakımınızdan ehemmiyetli bir şeydir ve yapılması da şarttır. Ama benim bakımımdan mesele hiç de öyle basit değil ve ben bir zavallı mahkûm önünde küçülemem, mesleğime leke süremem. Af buyurun, bana darılmayın. Bir hekimin, salhane kasabı ile arasında daima yek nazarda ayrılabilecek bir fark vardır ve idrak insanı muazzeb eder, sonra ben hep bu meseleyi düşünür olurum. Çok rica ediyorum, benden bunu istemeyiniz..."

Savcı doktoru istediği yola yatıramayınca, çarnaçar işi gene müdüre havale etti. Müdür kendi yetkisini kullanarak bu kanunsuz işi

yapacaktı. Mahkemenin kıyıp sırtına sekiz seneyi saramadığı bir insanı, eğer mümkün olursa müdür, serseriler hamamında terletir gibi damla damla eritecekti.

Arap, demir bir kazığa bağlanmış kara bir koç gibi, sağa saldırıyor, sola saldırıyor, ne çare dönüp dolaşıp hep aynı yere geliyordu. Gene abus suratlı asırlık duvarlar karşısındaydı. Gene küflü demir parmaklık, dönüp dönüp önüne geleceği pencere karşısındaydı. Gene arkası gelmez bir sürü çekişmelere girecekti gardiyanlarla. Gene o yılan bakışlı başgardiyan, "Oğlum, benim bunda bir suçum yok, ben verilen emri yaparım. Bu müdür def olup gitmedikçe rahat yok bu mahpushanede..." diyecekti.

Ama bu sefer durum hakikaten çok feci idi Arap için. Dayanılmaz geriz kokusu devamlı baş ağrısı yapmaya başladı. Göz altları şişiverdi on gün içinde. İdare galiba onu imha etmek için en uygun yolu bulmuştu. Bir taşla iki kuş vuruyordu ayrıca. Bu, o siyasi mahkûmlara da bir ihtardı, eğer anlarlarsa. İşte siyasilerin mazlum diye korudukları bir adamı, velev ki mahkeme mahkûm etmese bile, idare evirir çevirir yere vururdu...

Genç siyasi, en az Arap kadar üzülerek düşündü meseleyi. Esasen, müdürün oynadığı oyunu anlamamak için aptal olmak lazımdı. En kıt düşünüşlü bir insan bile bir bakışta dönen dolabın esrarını kolaylıkla çözebilirdi. Genç siyasi tehlikelerden kaçmanın taktik bir mesele olarak aleyhinde değildi. Ama öyle de kötü şartlar olabilirdi ki, tehlikeden kaçmak daha büyük tehlikeleri davet edebilirdi. O zaman tehlikenin üzerine gitmek bir fikir savaşçısı için farz olurdu.

İşte bu şartlar içinde genç siyasi, Arap ve idare kavgasında ön plana çıkmayı uygun gördü. İşe girişmeden uzun uzun ölçüp biçti meseleyi. "Canım, Arap da kim ki, benim neyime gerek?" derse, bir bakıma kendi kavgasına da yan çizmiş olacaktı. Esasen kavganın şu veya bu şekli olamazdı. Feci durum gözler önündeydi. Müdür, Osmanlı zaptiyesi gibi vatandaşa yaptığı muamelede kendini hiçbir kanuni kayıtla bağlı saymıyor, savcı da onu gizlice destekliyordu. Şu Ağır Ceza Mahkemesi kararında idare icraatını suçlayan bir taraf yok muydu? Aslına bakılırsa Araba verilen kırk gün ceza idare için

bir mahkûmiyet sayılmalıydı. Ama yarasanın ışıktan korktuğu gibi, kanun içinde olmaktan korkuyordu bu adamlar.

O halde genç siyasi istese de kaçamazdı bu meseleden. Nitekim Arabı teselliye gelince, kendisini bağlayan birtakım vaatlerde bulunmaktan çekinmedi:

"Biraz daha gayret, Arap!" dedi. "Seni burada öldürmeyecekler! Bunun için lazım gelen teşebbüsü ben yapacağım. Vatandaşa eziyetten zevk alanların, ayağına kadar gelip senden özür diledikleri günü de göreceksin."

Arabın gözleri yaşardı. Gurur duydu, kendisine gösterilen ilgiye teşekkür etti:

"Ama harbi bir şey söyleyeyim mi abi sana?" dedi. "Seni kardeşimden çok sevmiyorsam, ölüm buralarda kalsın. Sana zarar gelir bu işten. Benim için yanmanı istemem. Bakalım bir de sükûnet yolunu deneyelim, dayanalım, ne olur. Bundan sonra iyi şeyler olacağını da pek ummam ya!"

Siyasi gülümsedi:

"Pek de kapıp koyvermeye gelmez, Arap." dedi. "Tutunacak bir dal kalmıştır herhalde bu memlekette. Eğer o da yoksa hep beraber yatar ölürüz. Ama ben tutunacak dallar vardır diyorum..."

"Gene sen bilirsin, ama abi, benim umudum bu sefer kırılmaya başladı. Bakıyorum da, hakikaten güç yetmez bu ineklere, diyorum."

"Sen bir kere atılmışsın ama meydana. Boyun eğen bir duruma geçmen de mümkün değil. Çaresiz sürdüreceksin direnişini. Aksini istesen de artık yapamazsın. Sen şuralarda süründüğünün hesabındasın, onlar da müdür beyin kanını isterler senden. Gene senin yolun direnmektir. Başka bir yolun olduğunu düşünemiyorum."

"Bırak abi, biz kafayı kullanamadık. Senin dediğin gibi bekleyip atölyeye çıksaydık belki daha iyi olurdu. Bırakmadılar ki be abi! Su dökmemize kadar dümen koşmaya kalktılar. O zaman da benim kafam bozuldu. Nasıl yaptığıma şimdi ben de şaşıyorum. Yoksa çocuk değilim, müdürü vurmanın ağır bir iş olduğunu ben de biliyorum."

Boyun eğdi Arap, kuruyan dudaklarını ıslattı:

"Feti Bey söylemişti bana, abi..." dedi. "Bambaşkaydı o adam, 'İdare bazen otla, bazen da çomakla yürür, Arap!" demişti. Bizde de bol ot yok bu ineklere dökecek. Çomağın da demirini kullanmaya kalktık, netice aleyhimize oldu."

Durdu, soluklandı. Yeniden konuşmaya koyuldu:

"Şu mahkeme bile anladı abi, bana kasti davrandıklarını. Ama herifleri gene bir yola sokamadık. Mahkeme beni haklı buldu, onları haksız. Mahkeme mi biliyor işin doğrusunu, yoksa bunlar mı? Hangi peygamberin ümmeti olduğumuzu biz de şaşırdık. Ayaklarına mı kapanmamı bekliyorlar? Harbi konuşalım, anam avradım olsun şurada ciğerim yanarak ölürüm, gene de o köpekliği yapmam, böyle bir inat var bende..."

Genç siyasi, o gece uzun uzun düşündü Arap'la konuştuklarını. İşin aslına bakılırsa, ağlamak da yersiz, gülmek de. Memleketin bin bir sosyal dramından biri de bu mahpushanede oynanıyordu işte. Başrolü oynayan müdür. Her aksaklığın sorumluluğu ona bağlanıyor. Hakçasını düşünmek lazım gelirse, belki o da iyi bir adam. Belki de, hasta bir kuşun haline acıyacak kadar duygulu, merhametli. Ne çare ki, laçka olmuş Osmanlı kalığı bir zihniyetin zebunu. İçinde bulunduğu mekanizmada halk kontrolü dışında, halka adalet dağıtmak iddiasında. Vatandaşı bir kanun sınırında tutmak isteyen kanun adamları, kendilerine gelince kanunları rahatça çiğnemekten katiyen çekinmezler. Şevket Erdoğan Bey de, kanun zırhına bürünmüş bu kanunsuzlardan biri. Mahkûmu idare ediyorum derken kullandığı kanundışı metotlarla, kendisinin de mahkûmiyete müstahak olduğunun farkında bile değil. O şu cemiyet içinde nalbant olarak belki de vatandaşlara faydalı olabilirdi. Ne yazık ki, kendisini saat tamirine memur etmişler...

Şimdi genç siyasi, işte böyle bir adamla karşı karşıya idi. Böyle bir iyi niyetli canavarın elinden Arap Kadir'in canını kurtaracaktı. Bir vuruşta tuzla buz etmeliydi bütün kötü niyetleri. Bu adamları bir nizam sınırına çekemese bile, hiç olmazsa biraz yaklaştırmalıydı. Yoksa durum kendisi için de fenaya dönebilirdi. Kafa yapısı bakımından en az elli sene gerilerde yaşayan bu adamlardan bir hakkın

koparılması zordu. Dört duvar arasında yaşayan mahkûm insanın karanlıktan gelip karanlığa giden umutsuzluk psikolojisini onlara anlatmak zordu. Müdür şu Cumhur'la idare edilen sosyal sistem içinde kendi yönünü bulamamıştı ki, Arabı o nimetlerden sayeban ede!

Genç siyasi, uzun koridorda, gece yarılarını buldu gezinerek. Zor bir işe giriyordu: meseleyi bütün ayrıntılarıyla düşünmeliydi, düşündü. Arkadaşlarının mühim bir kısmı onu bu hareketinde desteklemiyordu: Alt tarafı bir serseri senin bu arkaladığın, değmez fedakârlığa, diyorlardı. Onun reddettiği zulüm ve kanunsuzluktu. Zulüm Arap Kadir'e yapılınca güzel olamazdı. Mesele, bir şahsın üzerinde serseridir veya değildir diye oynamak da değildi. Mesele bütün kötü yönleriyle kendisini belli eden zaptiye zulmüne karşı çıkmaktı.Tabii idare adamlarının da kendilerine göre bir kurnazlıkları olacaktı. Ve yaptıkları kanunsuz işlere, az çok kitap karıştırmış, ağzı laf yapabilen siyasi mahkûmları karıştırmak istemeyeceklerdi. Nitekim bu pek ucuz taktiklerini Arap meselesinde de gösterdiler:

"Nenize gerek sizin," dediler, "Arabın işiyle ilgilenmek? O bir serseridir işte, görüyorsunuz. Elbette idare Araba baskı yapacak! Her şey kanun kitabına göre yürümez. Bazılarının ensesini biraz kaşıyacaksın. Başka türlü olamaz bu bizim milletimiz. Herkes kendi işine bakmalı zaten. Efendim, eğer isterse kişinin rahatlığı kendi elindedir. Neymiş bu rahatlığın yolu? Hükümetin işine karışmamak. Eh, zor bir şey de değil bu; yerine göre kulağını kapayacaksın, gözünü görmez edivereceksin. Bak o zaman senden rahat kimse olur mu? O zaman kim ne der sana? Rahatça köşede otururşun..."

Genç siyasinin, bazı arkadaşlarının öğütlerine rağmen bu kulak bükmelere aldırdığı yoktu. "Ben gözlerimin önünde bir adamın boğulmasına göz yumamam!" diyor kestirip atıyordu.

Genç siyasi işi uzaklara, taa Ankara'ya kadar uzatmaya karar verdi. Vekalete çekeceği bir telgrafla meseleyi yüksek makamlara aksettirmiş olacaktı. Dertleri bir yangın telaşı içinde vermek ancak faydalı olabilirdi. Yoksa o muazzam çark dönene kadar Arap Kadir çoktan ölmüş olurdu. Şimşek gibi çakan bir cümlede toplamalıydı

bütün diyeceklerini. Okuyan ilgililer ürpermeliydi. Ok gibi ciğerlere saplanmalıydı cümle. Vekalette de bu işlerle ilgili bir sürü insan vardı. Herhalde bu yetkili insanlar, cezaevinde kitabına uydurulmuş bir cinayet teşebbüsüne, "Aferin!" demezlerdi...

Genç siyasi kararlıydı. Başarı sağlayamasa bile, kendi vicdanının hakkını vermiş olacaktı. Gözleri önünde uygulamaya konulan bir cinayet tertibine katılmamış olacaktı. Eğer davranırsa, konuşmalarındaki o yüksek ses tonunu daima elinde tutabilecek, "Biz türlü sebeplerle ve bahanelerle, politika dışı tutulan geniş halk kitlelerinin, vatanımızın idaresinde şekli değil, hakiki manada temsilini istiyoruz. Biz bu uğurda gösterilen her türlü halk direnişinin öncüleriyiz..." diyebilecekti. Ama bir de bunun aksi düşünülsün. Yani kanun yolunu bilenler de en göze batan olaylar karşısında eli kolu bağlı duruverince, müdürün her istediğini kanuna uysun veya uymasın pervasızca yapacağı aşikârdı.

Genç siyasi, Arabı kurtarma yolundaki düşüncelerini nihayet derli toplu bir şekle bağladı. Masasının başına oturduğunda kesin kararını vermişti bile. Bu işi taa Ankara'lara götürecekti. Yazacağı kelimeleri daha önce taş gibi dizmişti kafasında. Diyeceklerinin kâğıt üzerine dökümü pek de zor olmadı; hazırdı zaten. Yarayı yüksek makamlar önünde deşecek olan kalemini kâğıt üzerinde kaydırmaya başladı.

"Cezaevi müdürü, bir mahkûm vatandaşı, Almanların insan yaktıkları fırınlara benzer bir yere kapatarak intihara zorlamaktadır, faciayı önleyiniz...!"

Genç siyasinin yüksek vekalete, bedelini cebinden vererek çektiği telgraf böyleydi. Ama mahkûm postanın yüzünü nereden görecek, telini ilkin gardiyan Korucuklu Kazım'a verdi. O da hemen başgardiyana ulaştırdı. Başgardiyan müdüre koştu acele tarafından. Müdür okudu ve bir an şaşırdı. Nasıl bir işti bu? Acap ne karışıyordu bu siyasi idare işlerine? Müdüre göre bu affedilmez bir cüretti. Hükümet kapısı her eline kalem alanın istediğini yazabileceği, dilediğini konuşabileceği bir yer miydi? Böyle şeyler düşündü o anda. Ama teli de yırtıp atmadı. Evet onu şimdiden korkutan bir ağırlık vardı bu

kâğıtta. Teli katlayıp cebine koydu acele tarafından ve savcılığın yolunu tuttu. Savcının kanı beynine vurdu teli okurken. Anlaşılıyordu ki, genç siyasinin bu kesin müdahalesi ile Arap dramı sınırını vilayet dışına taşırıyor. İşler taa Ankara'ya duyurulup vekaletlerde konu edilmek isteniyordu.

Savcının kanun ve nizamları müdürden daha iyi bilebileceğini düşünmek pek de ince fikirlilik sayılamazdı. Nitekim, müdürün bu ateşi mahallinde söndürebilme umudu savcıyla konuşunca dağılmaya başladı. Savcı, "Biz bu teli göndermezlik edemeyiz," dedi. "Kanunidir ve her vatandaşın yüksek mercilere müracaat hakkı vardır. Fakat telin çekilmesi de bizi işlerimizde aksatabilir."

Müdür, biraz da endişeli, "Gene serbest mi kalacak bu Arap, müddeyum bey?" dedi. Bu adeta, bıçağını çeken borusunu öttürür gibi bir şey olacak. Zatınız bilirsiniz, ama o zaman bu bir emsal teşkil etmez mi? Öbür mahkûmlara nasıl meram anlatırız?"

Savcı paniğe kapılan müdürü yatıştırdı.

"Yok canım, Arabın bırakılması söz konusu değil. Siz genç siyasi ile bir anlaşmaya gidin. Mesela, bu geçici bir tedbirdir, Arap yakında bırakılacak, insani bakımdan sizin endişenizi aynı çatı altında bulunmanız hesabıyla haklı buluruz, ama siz efendi adamsınız, böyle şeylere karışmasanız daha iyi olur, deyin."

"Valla beyefendi, o siyasi genç, makul, akıllı uslu bir şeye benzer, ama atak tarafı ağır basıyor. Bu hususta kendi arkadaşlarıyla bile çekişmeli. Beni dinleyeceğini hiç ummam. Hadi revir memuru Süleyman Efendi'yi yollayayım, onu da dinleyeceğini sanmıyorum."

"Peki Erdoğan Bey, doktor beyle yapalım bu işi! Hem kendisi cezaevi inzibat meclisimizde aza. O çağırsın, nasihat etsin kendisine. Belki bir tarzı tesviye bulur."

"Evet, bu akla yakın. Doktor bey pek muhterem bir zattır. Güzellikle onu yola getirmesi mümkündür..."

Savcı bey müdürü biraz yatıştırmıştı. Müdür geldiği yoldan gene siyasinin çıkışına çareler düşünerek cezaevine döndü. Şevket Erdoğan Bey pek de ince düşünebilen bir adam olmadığı halde, siyasinin

davranışının manasını gayet iyi anladı. Adam cezaevinde cereyan eden bir olayı kalemine dolayıp taa vekaletlere tel çekiyordu. Ve çok da pervasızdı. Takdire şayan bir medeni cesareti vardı. Bir kuru canıyla çıkmış ortaya, idareye meydan okuyordu. Bu ara, idareyi de, dört eliyle kapana sıkıştırdığı bir gerçekti. Vurmak için zamanı iyi seçmişti. Çok hafif bir mahkeme kararından sonra, Arabın imhası cihetine gidilmesi, idare aleyhine müthiş bir delildi. Ağır Ceza Arap Kadir'e yapılanları öyle bir tahrik kabul etmişti ki, idarenin itibarı söz konusu olmasaydı, belki de onu beraat ettirecekti...

Genç siyasi, telini gardiyan Korucuklu Kazım'a verişinden iki saat sonra kapı altına getirilip revir odasına alındı. Ortada hareketli, şaşkın bir telaş vardı. Siyasi bu davetin vekalete çektiği tel ile ilgili olduğunu anlamıştı. Böyle ismini tellallara verip onu çağırmalarının başka ne manası olabilirdi? Fakat karşısında müdür beyin yerine cezaevi doktorunu görünce cidden şaşırdı. "Müdür benimle konuşmak için neden müdüriyeti değil de, revir odasını seçsin?" demişti içinden. Ama doktor onu daha fazla merakta koymadı. Kaşlarını çatarak konuştu:

"Sizi ben çağırttım!"

"Buyur doktor bey, bir emriniz mi vardı?"

"Galiba sizin dairede bazı rahatsızlıklar varmış?"

"Ne gibi doktor bey, anlayamadım?"

"Siz rahat durmuyormuşsunuz."

"Bir yanlışlık olacak doktor bey. Biz rahatız ve işimizde gücümüzdeyiz."

"Ama vekalete teller çekip, idarenin işine karışıyormuşsunuz. Sonra çirkefi üstünüze sıçratmış olmaz mısınız..."

Siyasi bir an durdu:

"Doktor bey," dedi, " bir sebepten ötürü size derin bir saygı beslemekteyim. Şu gördüğüm manzara benim nasıl bir ham hayale kapıldığımı ortaya koyuyor. Demek ki feci şekilde yanılmışım! Şu kadarını söyleyeyim size, hekimler, jandarmanın yapabileceği işlere el attıkları zaman gülünç olurlar!"

Doktor kızardı, kısa kesmek istedi. Rahatsız olmaya başlamıştı

siyasi konuşurken. Ama onu istediği yola çekebileceğini hâlâ umut ediyordu:

"Vekalete yazdığınız teli çekmekte hâlâ kararlı mısınız?"

"Evet... Şüphe etmenizi biraz tuhaf buldum!"

Doktorun yüzü ekşidi. Hoşuna gitmemişti belli ki bu çekişme. "Peki çekin öyleyse," dedi, "isterseniz yıldırım telgrafı çekin. Ama... sonunu da iyi düşünün!"

Siyasi kızardı bu sefer:

"Yazık, doktor bey!" dedi. "Bir hekim ağzından böyle şeyler dinlemek istemezdim. Biz daima kanun sınırı içinde olduğumuzdan, hiçbir şeyden korkumuz yoktur. Kanun yolundan sapan da devlet hizmetinde dahi olsa eşkıya damgası yemekten kurtulamaz. Böylelerinin de maskesini indirmek bizim vatandaşlık vazifemizdir."

Doktor, belki de, içinden inanmadığı şeyler söylemişti siyasiye. Katı cevaplarla karşılaştı. Bir bakıma pişman da oldu araya girdiğine. Bütün gayretler boş, adam telini geri almıyordu..

Ertesi gün de müdüriyete çağırdılar siyasiyi. Üç gardiyan peşinden saltanatla gelmişti. Müdür çatkın bir yüzle karşıladı onu. Tele çok içerlediği belliydi. Cezaevi kâtibi Muzaffer, daktilosu önünde, siyasiye bakıyordu. Belli ki müdür soracak, siyasi cevap verecek, daktilo da yazacaktı...

Müdürün önünde savcılıktan gelen bir tezkere vardı. Müdür hürmetle kaldırdı o kâğıdı ve okumaya başladı:

"1. Siyasi mahkûmlardan ... yüksek vekalete çekmiş olduğu telgraf, savcılık kanalıyla resmen gönderildiğinden parasının kendisine iade edilmesi.

2. Cezaevi müdürünün intihara zorladığı iddia edilen mahkûm kimdir, bunun sorulması?

3. Siyasi mahkûm... atölyesinde rahatça çalışabildiği ve kendisine bir gûnâ kötü muamele yapılmadığı halde, ne sebeple idare işlerine karışmaktadır, bu cihetlerin de araştırılması."

Müdür, gene hürmetle koydu tezkereyi masaya ve yüzünü siyasiye kaldırdı. "Böyle yaptın böyle oldu, hadi ver bakalım cevabı!" demek istiyordu. Kâtip Muzaffer merakta, ne çıkacak bakalım bu i-

şin içinden diyerek daktilonun tuşlarına vurmaya hazırdı. Genç siyasi, telinin çekildiğini duymaktan memnun, şöylece sıraladı cevaplarını:

"1. Yüksek vekalete çektiğim telgrafın savcılık kanalıyla resmen gönderildiğini öğrendiğimden, telgraf ücreti olarak vermiş olduğum parayı geri alıyorum.

2. Cezaevi müdürü Şevket Erdoğan Bey'in intihara zorladığı mahkûm, Arap Kadir Güler'dir.

3. Gerek kendime ve gerekse ammeye müteallik işlerde yüksek mercilere müracaat etmek bize anayasanın tanıdığı bir haktır. Anayasa bir maddesinde bu hakkımızı açıkça tarif etmiştir. Biz de hakkımızı kullanırken, hiçbir makamdan ayrıca müsaade almaya mecbur değiliz!"

Müdür sükûnetle dinledi cevapları, daktilo takır takır yazdı. Genç siyasinin şu kısa karşılaşmada bile müdüre üstünlük arz ettiği, fikri ataklarından belliydi. Hele madde zikrederek anayasadan bahsetmesi büsbütün şaşırtıcıydı. Müdür bu yaşın sahibi, fakat bir kere bile eline bu ana kanunu almış değildi. Her mahkûm, "Hayber Kalesi," "Berber Kalesi" okuyacak değil ya, içlerinden bir de anayasa okuyan sivri akıllı çıkıverir. Halbuki bu siyasiler için, müdüre, "Onlar başka kitaplar okurlar" demişlerdi. Tuhaf herifler, anayasa da okuyorlardı demek? Yoksa anayasa da o yasak kitaplardan mıydı? Sonraları Şevket Erdoğan Bey Arap Kadir'in bıçak acısın unuttu, ama anayasa okuyan siyasi mahkûmun bu tuhaf hareketini unutmadı...

Evet keyfine göre davranmayı kanun zanneden birtakım resmi sıfatlı insanlar vardı. Bir de onların bütün ömürlerinde bir kere bile el atmadıkları anayasa vardı. Ve bir de cezaevi nizamnamesi vardı. Nizamnamenin idareye tanıdığı, icabında vekaletin bile bozamayacağı yetkiler vardı... Genç siyasinin istediği gibi telini de vekalete çektiler, ama nizamnameye dayanarak kendisini de işten men ettiler ve atölyesini kapattılar. Eski mahpushanenin hemen yanında sonradan yapılan bir binaya götürdüler onu. Burası bomboştu ve ferah ferah beş yüz kişi alırdı. O burada yalnız kalacaktı ve eline kalemi a-

lıp hükümetle oynamanın ne demek olduğunu öğrenecekti... Önceleri hakikaten çok koydu bu siyasiye. Arabı kurtarayım derken bu sefer kendisi yalnızlığa düşmüştü. Kitap okudu, olmadı. Şarkı söyledi, olmadı. Boy boy koridorlarda gezdi, avunamadı.

Bir ara müdür geldi. Ağır ağır çıktı siyasinin yanına. Anayasa hakkını daktiloya dikte ederkenki gibi yüzü asık değildi. Garip bir gülümseyişi vardı. Acımadan mı yoksa aldığı öçten mi, siyasi pek kestiremedi.

"Nasılsın?" dedi siyasiye.

"İyiyim!" dedi kısaca siyasi.

Sonra müdür koğuşun duvarlarına bakmaya başladı. Belki de siyasinin kendisinden aman dilemesini bekliyordu. Böyle bir şey olmadı. Siyasinin kinle değilse bile, kayıtsız bakışları bunu ispatlıyordu. Müdür geldiği gibi ağır adımlarla döndü gene. Alt kata götüren merdivenleri inerken başını çevirdi siyasiye, oldukça dost bir edayla, "Bir arzunuz olursa bey, gardiyan Kazım'la bana haber gönderin. Dışarıdan olan yiyecek ihtiyaçlarınızı da müdüriyete bakan Hakkı Kaptan alacak," dedi.

Günler birbiri peşinden ağır ağır geçiyor... Tuhaftır, genç siyasi, dışarıyı ve hürriyeti değil, aşağı mahpushanedeki arkadaşlarını düşünüyordu. Onlardan ayrılmak çok koymuştu ona. Bir de Arap vardı günlerdir en namussuz şartlar içinde kapalı. Ona söz vermişti. Gerçi kendisi de işin aslında nihayet bir mahkûmdu, ama evet işte Arap da ondan bir şeyler bekliyordu. Zaten başka kimden bekleyebilirdi? Her ne kadar, "Abi, sen benim için kendini ateşe atma!" demişse de siyasiye, bu seferki çukurdan ancak onun gayretiyle kurtulabilirdi.

Ama şu da var, siyasinin gücü de bir sınıra kadar işlerdi. Elindeki kuvvet neydi zaten? Kalemi ve insanlara olan aşırı sevgisi... Ya vekaletten de aksi bir cevap çıkarsa? Vekalet Arabın durumunu, Arabı harcamak isteyenlere sorar ve onların verdiği bilgiye yetinmeye kalkarsa ne olacaktı? Ya idare Arabı imha kararını saklayarak ve vekalete, "Böyle bir şey katiyen varit değildir. İdaremiz mahkûmlara şefkat ve adalet ölçüleri içinde muamele yapmaktadır. Cebir ve

zora katiyen tevessül edilmemiştir. Arap Kadir ismindeki mahkûma tatbik edilen muamele ise basit bir inzibati tedbirden ibarettir. İşbu gayet insani davranışımız başka bir ideolojinin saliki olan genç bir siyasi mahkûm tarafından istismar edilmektedir..." diyerek, bir durumu tersine gösterme hareketine geçerlerse ne yapılabilirdi? Genç siyasi biraz da kendi kavgası olan savaşını bırakacak mıydı? Adliye Vekaleti hakikaten kendi hikmeti vücudunu sıfıra düşürebilecek böyle ters bir yola sapar mıydı? O takdirde ne olurdu? Genç siyasinin Arap Kadir'e varlığından söz ettiği tutunacak dallar ne olurdu? Bir teki bile kalmamacasına çatır çatır kırılmaz mıydı o dalların? "İşkence ve angarya mülgadır!" diyen anayasaya bir tek resmi kişi sahip çıkmaz mıydı? Kanun kitaplarında kılı kırk yararcasına insanın yaşama hakkından bahseden maddeler, usturuplu söylenmiş birer yalandan mı ibaretti yoksa? "Olamaz" dedi genç siyasi, "böylesine adi bir oyuna vekaletten destek bulamazlar! Şayet vekalet de onlar gibi yanlış bir yola saparsa, Türkiye Büyük Millet Meclisi var... Reisicumhur var... Taa oralara başvururum..."

Atölyesinin kapatılması, işten men edilmesi de bir üzüntü konusu idi. Her gün ustaca yontup şekillendirdiği ceviz ağaçlarından da ayrılmıştı. Şimdi ise kitaplar, kitaplar, kitaplar... "Kapital"den bir hülasa, "Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi," "Siyasi Doktrinler Tarihi," "Kara Gömlekliler" ve sonra siyaset dünyasının sivrilmiş kişileri: Anafartalar'da Mustafa Kemal, Ruzvelt, Çörçil, Çemberlayn, Hitler, Mussolini, Blum, Daladye ve en solda Stalin...

Ne tatlı anlatır şu Bereketzâde, Namık Kemal'i! Sürgün yolunda, çok ilgilendirir genç siyasiyi Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi'nin durumları. Bir yandan da içerler Bereketzâde'ye. Tipleri pek silik göstermiş, der. Bu tipler zamanının meseleleri içinde bütün yönleriyle belirmeliydi...

Okur, okur, okur, kitaptan kitaba geçer siyasi ve neticede şunu anlar ki, insanın olduğu yerde değil, olmadığı yerde okumak da zor imiş! Kimseden bir şey dinlemiyor ve kimseye okuduğundan bahsetmiyor, fikirlerini tartışmıyorsun. Çalışmak da bir bakıma okuma

hevesini kamçılıyor belki. Çalışarak anlıyor insan dünyadaki yerini. Ve dünyanın meseleleri içinde kendi yerini bulmak istiyor. "Okumak manevi köleliği silip atar" diyor. "İnsanın içinden; kalır bir maddeten kölelik. O da, insanların yapacakları şuurlu bir savaş sonucunda ancak kaldırılabilir..."

Aradan bir hafta geçmiş olmasına rağmen, Arap için vekalete çekilen tel hâlâ günün konusuydu. İdare tarafına yakın olanlar işi küçümserken, idareden canı yangın olanlar da önemli neticeler bekliyorlardı. Cinayet, adam yaralama, tarla kavgasından yatan bir kısım mahkûm da, genç siyasi için, "Bizim müdafaalarımızı o yazıverirdi, zehir gibi kalemi var. O adam tuttuğunu koparır!" diyorlardı.

Pek dışarıya sır verilmedi, ama işin aslına bakılırsa vekalete çekilen telin idare üzerindeki tesiri çok şiddetli ve korkutucu olmuştu. Siyasiler bu mahpushaneye ilk geldikleri sıra, Muşlu Ethem isminde bir mahkûma işkence yaptıklarından ötürü üç gardiyan ve jandarma onbaşısını Ağır Ceza Mahkemesi'nde mahkûm ettirip içeri attırmışlardı. Demek ki böyle şeyleri şakaya almaya gelmezdi. Arap, beyaz, serbest, mahkûm, her neyse... hepsi de memleketin nüfusuydu. Bakarsın vekalette meslek düşkünü birisi çıkar, "Nedir bu Arap Kadir'in hali?" diye soruverir adama. Onun için böyle şeyleri hakikaten şakaya almaya gelmez.

Telin çekilişinden iki gün sonra müdüriyette çok mühim ve gizli bir toplantı yapıldı. Mesele enine boyuna görüşüldü. Savcı da katılmıştı bu toplantıya. Başlıca konu gene Arap'tı. Anlaşılıyordu ki, onu kapatıvermek, feci bir koğuşta ölüme terk edivermekle iş bitmiyordu. Zira ortaya yeni bir mesele çıkmıştı. Genç siyasi de bir yandan girivermişti işin içine. Onun karışması kolaylıkla savuşturulamazdı. Kim bilir, belki Ankara'da bile tanıdıkları vardı. İzmir, İstanbul, Ankara gibi illerden kendisine istemediği halde birtakım yayınlar gönderiliyordu. Bunların bir kısmı inzibat meclisi kararıyla imha edilip karar kendisine tebliğ ediliyor, bir kısmı da imha edilmeyip veriliyordu. Acayip yayınlardı bunlar. İçlerinde sendikalar, emekçiler, kapitalistler ve topraksız köylülerden bahisler vardı... Üç beş kişi olmalarına bakılmasın, bunların dışarıda belki de esaslı kolları vardı...

İdaredeki toplantıda, hemen de en dişe dokunur sözleri savcı yardımcısı Rıfkı Bey söyledi:

"İşin doğrusunu konuşmak lazım gelirse," dedi, "siyasi bu çıkışında haklıdır. Ben onun bu işte kötü bir kastı olabileceğine katiyen ihtimal vermiyorum. Hatta, müdür beyi yaralamasından önce Arap Kadir'i çıkarıverseydik, atölyesine bile alacaktı. Bunu benden ısrarla rica etti. Ben de kendisine bu hususta söz vermiştim. Sonra neler döndüğünü bilmiyorum. Arap çıkarılacağı yerde daha fazla sıkıştırıldı ve durum da görüldüğü gibi berbat oldu. Şimdi biz bu karmakarışık şartlar içinde ne yapabiliriz, önce onu kararlaştırmalıyız. Ben diyorum ki, vekalet harekete geçmeden önce müdür bey Arabı çıkarmalıdır. Ve bu kanunsuz duruma bir son vermeliyiz. Bence kanun yolundan sapılınca ortaya tatsız meseleler çıkması da normaldir. Doğacak tepkiyi kulak arkası yapmak pek isabetli bir davranış değildir yalnız..."

Daha çok şeyler konuşuldu bu toplantıda, ama sonunda Rıfkı Bey'in sözleri ağır bastı. Yarın müfettiş önünde bu kanunsuz muameleden ötürü ter dökmektense, zulümden dönmek daha akıllıca bir iş olurdu... Neticeyi kelam, fikirler ister istemez bir noktada toplandı: Arap artık o berbat yerden çıkacaktı.

İtibarlarını kaybetmemek için on bir gün sonra yeni kararın uygulanmasına geçtiler. Rüştü Efendi gardiyanlarıyla gelip Arabı koğuşundan saltanatla aldı. Konuşarak bahçeye çıktılar. Arap günlerce pislik çukurunun içinde kalmıştı sanki. Açık havaya çıkınca, gözleri karardı ve sendeledi bir an. Başgardiyan bir köşeye çekti onu. İki gardiyan biraz uzakta durdular. Gene şefkat ve merhametten girişti başgardiyan: Arap ister inansın isterse inanmasın, o burada yattıkça vallah başgardiyana evde rahat olamamıştı. Arap da nihayet bir ana baba evladı idi. Ama arada müdüre de hak vermek lazımdı. Canı yanmış adamın, bir de üstelik koskoca yaşında rezil olmuştu mahkûm önünde...

Arap pabuçlarının burnuna bakarak, elleri cebinde, sessizce dinledi başgardiyanı. Gene yeni bir oyun başlıyordu besbelli. İdareye katiyen güven olmazdı. O hep böyle düşünürdü. Kendisine acımaz-

lardı da. Bu merhamet nümayişinin başka bir sebebi olmak gerekti. Arap yeni gelişmenin sebebini arıyordu kafasında. Onun için başgardiyanı şu veya bu şekilde cevaplamadı, sadece susarak dinledi.

Başgardiyanla daha önce kararlaştırıldığı gibi, aradan on, on beş dakika geçmeden müdür bey geldi. Rüştü Efendi, Araba, "Haydi!" dedi. Birlikte müdürü karşıladılar. Acayip bir mütareke havası esiyordu bahçede. Gardiyanlar sopalarını yanlarına almışlar. Hürmetlice ellerini bağlayıp müdürün iki yanında yer aldılar. Mahpushanenin aylardan beri sürüp giden bu en önemli meselesi yeni bir çığıra giriyordu.

Müdür, kendisine kara bir tecrit koğuşunda kara dakikalar yaşatan bu inceden uzun delikanlıyı bir an süzdü. Şimdi ona, istemeyerek de olsa, bir şans, yaşama şansı veriyordu. Bu merhametli davranışını tabii ki değerlendirmek lazımdı. Ve bu her türlü tehlike çakılından bir kara yılan gibi süzülüp geçiveren yaman adamdan bir de söz almalıydı. Müdür öksürdü. Yüzüne zoraki bir tatlılık verdi. Konuşurken ihtiyar sesi kederli ve titrekti:

"Bak Arap, oğlum!" dedi. "Aramızda bazı üzücü şeyler geçti. Ben de iyi kötü buranın bir amiri idim. Sen beni mahkûm önünde iki paralık ettin. Sizde acayip bir inanış var. Her ne yapılırsa mutlaka bunu kötüye yoruyor ve her şeyden de benim şahsımı mesul tutuyorsunuz. Ama benim de amirlerim var. Bana da emirler verilir. Hiçbir şeyi ben kendi kafamdan çıkarıp da tatbik etmem size..." Müdür biraz nefeslendi: "Bak Arap," dedi, "sen aylardan beri mahpushanemizin başlıca meselesi oldun. Senin yüzünden idare olarak hemen de esaslı hiçbir iş yapamadık. Yazılacak çizilecek, mahkûmun bu kadar işi var. Hepinizi bir araya toplayıp akıllı uslu nasihat edemedik. Ruhlarınızı inceltemedik. Doğru, sen de arada eziyet çektin. Fakat biz katiyen olanlardan zevk almadık... Sonra, müdduyum bey de çok baba bir adamdır. Hepinizi kendi evladı gibi sever. Geçenki zelzelede, gece yarısı neden koşarak geldi buraya? Sizi düşündüğü için. Evet, siz burada kapalısınız, suçlusunuz ve mahkûmsunuz. Ama Allah sorar bize. Sizi daima düşünmemiz lazım."

Müdür nutkunu biraz uzattı. Mazur görmek gerekti. Kendine bı-

çakla vuran bir mahkûmu affediyordu; sabaha kadar konuşsa da olabilirdi.

"Şimdi seni serbest bırakıyoruz Arap." dedi sözünü bağlarken. "Bu bağışımızı bir fırsat bil ve kendini ateşe atma. Allah sayıyla verdi insana nefesi bile. Ben afettim seni. Allahü Teâlâ da adildir..."

Arabın yüzündeki kara parlaklık gitmiş, yerine bulanık bir sarılık gelmişti. Hayatıyla pervasızca oynayan bu adamlar, şimdi önünde hiç utanmadan koruyucu melek rolünde idiler. Ama bunu da sineye çekmek gerekti... Arap yutkunur, yataktan yenice kalkan bir hasta gibi kesik kesik, zayıf bir sesle cevaplar müdürü:

"Beni yeniden serbest bırakıyorsunuz, sağ olun müdür bey! Tabii bunun kıymetini bileceğim. Ama benim de bazı şeyleri açıkça ve peşin öğrenmem lazım. Başefendi demin, sen gene daha temiz bir koğuşta yatacak ve saatle bahçeye çıkacaksın," dedi. "Bu gene, bana ayrı bir muamele yapılıyor demektir. Halbuki ben de diğer arkadaşlar gibi serbest olmak isterim. Bir çıkar, bir kapa, beni böyle serbestliğe alıştıracaklarmış!... Köpek terbiyesi mi bu?"

"Peki Arap, o istediğini de kabul ediyorum. Oldu mu?"

"Bir istediğim daha var, müdür bey. Ben başım eğik dolaşmak istemem emsalim içinde. Kendime göre yiğit bir delikanlıyım. Benim bir borcum var, yiğitlik borcu, siyasilerden ... beyi de serbest bırakmalısınız. O adam benim narıma yandı. Şimdi ben, o kapalıdayken rahatça gezip dolaşamam buralarda."

"Onu da tabii düşünüyoruz. Serbest bırakacağız. Ama hemen yarın değil. Bizim de bir düşündüğümüz var elbet. Başımızda müdduyum bey var. Ona da danışmak gerek." dedi müdür:

Başgardiyan çıktı aradan: "O da gelecek, Arap..." dedi. "Sen şimdi bir havalan bakalım! Gez, dolaş. Üstündeki zehirleri bir dök. Hava da ne güzel güneşlik bugün!"

Sonra arkadaşları geldiler Arabın yanına. Ahretten dönen yaman bir mahluktu sanki bu Arap Kadir.

"Çok çektin be Arap!" dediler. "Biz hepiciğimiz çok üzüldük. Ama ne çare, kolumuz bağlı be hemşerim! Seni sevdik, lakin arkalayamadık. Hökümet guvvatı bu, bilirsin. Ataş gibi yakar ilişti mi ada-

mı. Gattar heriflerdir bunlar, gatiyyen güven olmaz. Sopayı ele aldılar mıydı bir kan oturturlar alimallah adamın içine!"

Sigara verdiler Araba. Mahkûmun en büyük ve kıymetli ikramı budur.

"Sonra," dediler, "seni kapattılar da sanki, mektap mı oldu burası? Gene de kumar oynadılar. Gene haraç mezat gitti fukaranın cekadı. Gene gardiyanlar bok gibi yidiler ruşfatı. Gene bakkal Cemal zehir gibi ekşi yoğurdu kaymak fiyatına sattı. Ve de müttüyüm beyin evine katır yüküynen taşırmış zerzavat. Bunlar tıpkı tıpkısına böyle oldu be Arap! Madem böyleydi de, senden ne istediler bunca zaman peki?..."

Arap güldü: "İşte işin inceliği de burada ya!" dedi. "Adalet de var demek ki idarenin tutumunda, rezalet de. İkiyüzlü siyaset güdüyorlar demek ki. Senin paşa gönlün bilir ondan ötesini, beğen beğendiğini al. Tabii biz rezaleti seçmişiz, canımız burnumuzdan çıktı. Ama kimseye yağ çalmadım, idare adamının kıçını yalamadım! Bu da bir enayilik belki. Zararı yok, çanak yalayıcı olmayalım da enayi olalım..."

Hem ağır ağır gezindi Arap hem de konuştu. Yarım saat bile dolaşmadan bir kesiklik geldi dizlerine. Aylarca kapalı kalmak tesirini gösteriyordu. Başı dönmeye başladı. Temiz hava çekti ciğerlerine, olmadı. İçi kabarıyor, kabarıyordu.

Hemence yatağına boylu boyunca uzandı. Sabaha kadar bir kere bile sağına soluna dönmeden uyudu, uyudu, uyudu...

Koğuşun öbür sakinleri gece olup yatarlarken, bir daha gelip başına, ibretle baktılar Arap Kadir'e:

"Gadir mevlam sen büyüksün!" dediler. "Çektiklerine bakılırsa, hanidir ölmesi gerekti şu adamın. Ama ne hikmettir ölmedi. Zulmedenleri sen gahreyle yarabbi!"

Vekalete çekilen telin yirmi üçüncü günüydü, siyasiyi müdüriyete çağırdılar. Sebebi malumdu onun için. Daha evvel revir memuru Süleyman Efendi'den duymuştu: Vekalet, "Arap işi"ni soruşturmaya başlamıştı. Bakalım işin aslı nedir?

Savcı yardımcısı Rıfkı Bey alacaktı bu hususta genç siyasinin i-

fadesini. Vekalet neler soruyordu acaba? Burası pek kestirilemez. Ama bazı hareketlere bakarak siyasinin hamlesi değerlendirilebilirdi. Onun "Arap meselesi"ne el atması, vekalet harekete geçmeden tesirini göstermiş ve Arap usulünce tertiplenmiş mutlak bir ölümden kurtulmuştu... Sonra da, Arap azat edilirken, üçüncü daire bahçesindeki meydan merasimini kendi yattığı yerin penceresinden kuşbakışı seyretmişti siyasi. Evet, Arap, müdürün elini öptü, barıştılar; güzel ama, herhalde serbest bırakılmayı isteyen Arap değildi. Zaten istese de çıkarmazlardı. Bunun başka bir sebebi olmak gerekti. Merasimde konuşulanları gerçi uzak olduğu için genç siyasi duyamazdı. Ama döndürülen dolabı gayet iyi anlamıştı. Tel tesirini göstermişti. Daha vekalet işe el koymadan göstermişti...

Rıfkı Bey, cezaevi müdüriyeti makam koltuğunda oturuyordu. İfadesini almak için nedense genç siyasiyi savcılığa celp ettirmemişti. Masa üzerindeki kâğıtları bir bir elden geçirirken, karşısında duran genç siyasiye pek belli etmek istememesine rağmen içerliyordu. Öyle ya, şu adam onları en zayıf yerlerinden yakalıyor, kendi cezaevlerinde kendi ölçülerine göre hareket etmelerine engel oluyordu. Bütün ilerici gösterişlerine, mahkûma insanca davranmak istemesine rağmen, Rıfkı Bey'in de keyfiliğe kaçan tarafları vardı. Bunu bir insan düşmanlığıyla birleştirmesek bile, keyfiliğin "kanun"cu olmaktan daha kolay yönleri vardı. Bir şeyi kendi bildiğine ve kolayına geldiğine göre yapmak elbette kanun ölçüleri içinde kalmaktan iyiydi. Resmi sıfatlı küçük bir derebeyi olurdu o zaman insan ve "Ben neymişim!" diyerek gururla ortalıkta dolaşabilirdi. Peki, acaba böyle keyfi ve sıkı muamelelerin vatandaş üstündeki tepkileri nelerdir? Hiç düşünmeden söyleyelim, mahpushanedeki en basit ve köylü vatandaşımız bile, kötü davranışlarını görünce idare adamlarının, "Bunlar örfi muamele yapıyor insana yahu! Hani ganun? Vallah zulumdur bu!" diyebiliyordu.

Rıfkı Bey hal hatır sormadı siyasiye. Belli ki bugün pek resmi davranmak niyetindeydi. Vekaletin sorularını bir bir okudu.

"Bir tel çekmiştiniz vekalete, hatırlıyorsunuz," dedi.

Ve sustu. Tarafsız görünmeye çalışarak cevabını beklediğini an-

latmak istedi siyasiye. Siyasi oldukça heyecanlı, sesi titrekti. Şöyle bir giriş yaptı ifadesine:

"Yüksek vekaletin telime alaka göstermesi, benim için paha biçilmez bir umut kaynağı olmuştur. Bu bakımdan en derin minnetlerimi, teşekkürlerimi sunarım!"

Savcı aynen dikte etti söylenenleri daktiloya. Siyasi, heyecanı biraz yatışmış, daha emin bir tavırla devam etti ifadesine:

"Cezaevi idaresi, nizamnamenin kendilerine tanıdığı ve sırf terbiyevi gayelerle vazedilen hükümleri Osmanlı zaptiyesi mantığına vurarak, Arap Kadir Güler'i usulünce harcamak istemiş ve bu canice hazırlanmış planı mevkii tatbike koymuşsa da, tarafımdan makamınıza acele çekilen tel üzerine bu kati teşebbüsten vazgeçmiş ve mezkur mahkûmu imha edemeden serbest bırakmak zorunda kalmıştır... Ve bu keyfi muameleye, anayasamızın bizlere tanıdığı yüksek mercilere müracaat hakkını kullanarak, müdahale ettiğimden dolayı ben de günlerden beri tecrit edilmiş bulunmaktayım..."

Genç siyasinin ifadesi daha ilk satırlarda biber acısı saçmaya başlamıştı. Savcı hiç de hoşlanmadı böyle şeyler duymaktan. Yüzünü buruşturdu. Savcı kendisi miydi, yoksa şu karşısındaki, kavgaya hazır bir tavırla konuşan adam mı? Böyle sözler bir defa katiyen daktiloya geçemezdi. Bu satırları okuyan yüksek makam, savcılık bunu nasıl olup da zapt etmiş diye düşünmez miydi? Her ne kadar mahkûm vatandaşların da yüksek makamlar önünde konuşmaya hakları varsa da, sarf edilen kelimelerin titizlikle ve en yavaşlarından seçilmesi şarttı.

Savcı biraz da kızarak, "... Bey," dedi, "bu söylediklerini daktiloya alamam! Esasen biz Arap Kadir'i senin telin üzerine oradan çıkarmış değiliz. Muvakkaten konulmuştu oraya, çıkarılacaktı. Nitekim de çıkarıldı..."

"Bunun benimle münakaşası neyi halleder, savcı bey? Sonra, Arabın konulduğu yer bir tecrit midir? Ben yedi senedir bu mahpushanedeyim, oraya bir kere bile mahkûm konulduğunu görmedim. Çünkü insan yaşamaz o bodrum koğuşta. Biliyorsunuz, mahpushanenin lağımı açıktan geçiyor orada..."

"O koğuşta mahkûmun yaşayıp yaşayamayacağını takdir bize ait. Ayrıca orasını doktora gösterdik."

"Evet gösterdiniz, ama doktor rapor vermedi."

Savcı sesini yükseltti:

"Biz cezaevinde olan herhangi bir hadiseyi senin görüş açından vekalete aksettirmeye mecbur değiliz!"

Savcı çırpınıyordu, ama mantık siyasiden yanaydı: "Neden benim görüş açım olsun, savcı bey? Gerçekler meydanda. Ben söylerim, siz yazarsınız. Takdir de yüksek vekaletindir. Madem idare haklıdır bu işte, telaşınızın sebebi ne? Hem siz benim ifademe bir mütalaa da eklemeye yetkilisiniz. Sonra her şeyi burada milletin gözü önünde beş dakikada ispatlayabilirim..."

Savcı, esasen içten inanmadığı bir durumun müdafaasındaydı. Mantıksız bir dala tutunmanın şu veciz konuşma karşısında bir fayda vermeyeceğini anladı ve daktiloya "Yazz!" dedi. Siyasi de açıldı. Söyledi. Söyledi. Daktilo tuşlarına vurulunca, inci gibi dizmektedir insanların dediklerini. Hangi kelime verilirse, onu iştahla yutar ve canlı olmadığı için karnı da ağrımaz. Ya cezaevi kâtibi Muzaffer, o da daktilo makinesi gibi hissiz mi ya?.. Tuhaf tuhaf ve ilk defa duyduğu kelimeler peş peşe geçtikçe, işin gereğini pek de kavrayamaz doğrusu: " Anayasa," sonra "insan hakları," sonra "daima kanun çerçevesinde olmak" ve "mahkûmların sopa ile değil, medeni usullerle ıslahı..." Peki.. Bütün bunlar hükümetin bileceği işler değil mi? Nasıl oluyor da, koca bir müdde-i umumi gelip bunları mahkûmlarla uzun boylu konuşabiliyor. Neden demişler, "Hükümetin işine akıl ermez!" diye. Hakikat, kâtip Muzaffer düşünüyor bunları, fakat bir türlü akıl yatırmıyordu...

Siyasi, ifadesini bitirip merdivenlerden inerken, bahçede oturan müdür bey ona şakayla takıldı:

"Bey, neler söyledin müdduyum beye? Beni batırdın mı, yoksa çıkardın mı?"

Nedense acayip bir ferahlık vardı müdür beyde, veyahut aldırmaz görünmek istiyordu. Siyasi, nezaketle cevapladı kendisini:

"Yok, müdür bey, siz bizi çok yanlış tanımışsınız... Batırmak bi-

zim işimiz değil. Ortalığın karışmasında da hiçbir çıkarımız yok. Yalnız, siz istediğiniz kadar yakın farz edin mahkûma kendinizi, tasavvur edemeyeceğiniz kadar uzaktasınız. Olanları bu sebepten layıkıyla değerlendiremiyorsunuz. Belki de, hiç istemeyerek, kötü sonuçlarla karşılaşıyorsunuz. Biz sizin durumunuzda değiliz. Onların içindeyiz. Her yolsuz hareket bizi üzüyor, günlerce uykusuz kaldığımız oluyor. Gelin bizi dinleyin, biz çocuk değiliz, kapıyı açın dışarıya bırakın bizi, demiyoruz. Tabii ki mahkûmuz ve kesilen günleri yatacağız. Ama biraz da bizim tenkitlerimize kulak verin..."

Müdür karşısında yer gösterdi siyasiye:

"Hakikaten, oğlum," dedi, "ben bu işlere uzağım. Böyle bir kurs da görmedim. Zabıtadan gelme bir adam. Mehmet Ali Sebük'ün mahkûmlar hakkındaki bazı yazılarını okudum, fakat tatbikatta bir faydasını gördüğümü zannetmiyorum. Kırk yerden delinmiş eski bir kamyon lastiği şu mahpushane. Bir deliğini alelacele yamarken, on yerden birden patlıyor. Vallahi ben de şaşırdım ne yapacağımı... Ama şunu huzuru kalple hiç çekinmeden söyleyebilirim, riya kabul etmeyin, kimseye garezen muamele yapmam. Mesela şu Arap, benim canıma kast etmişti, ben onu affetmişimdir. Bu da herhalde faziletime bir nişanedir..."

"Ama müdür bey, bütün bunlar yetmiyor, görüyorsunuz. Siz mahkûma uzaksınız. Tıpkı Ankara'da oturan vekil gibi uzaksınız. Mesele mahkûmu gözle görmek değil, onun içine girmektir. Aylak insanın olduğu yerde asayiş beklemeyin. Sizin şurada sekiz on tane atölyeniz var. Yetmiş seksen kişi çalışır. Tavla yapar, dikiş kutusu yapar. Onlardan neden inzibati suç işleyen çıkmaz? Çıkmaz, çünkü adamı bağlayan bir işi var. O kimseyle didişmez ve vakti de yoktur. Ama yaptıkları işleri bir madrabaz kapatır, emekleri sıfıra düşer adamların, siz bunu bile önleyemezsiniz. Ve madrabaz idarenin en gözde adamıdır. Var mı bu dediklerimize bir itirazınız? Siz mi hükmedersiniz bu mahpushanede, yoksa o madrabazlar mı?.. Tabii karışıklık olacak! Tabii sizler bu didişmelerden haliyle yorgun düşeceksiniz. Madrabaz böyle ister bunu."

Müdür çeşitli karşılaşmalarından şu kanaate varmıştı ki, bu a-

damlarla herhangi bir şeyi rahatça konuşamaz. Pek ateşli bir anlatması vardı bunların, müdürün kafasına çizilen resmi çizginin dışındaydı. Evet, söylediklerinin birçoğu da gerçeğe tıpatıp uygundu. Fakat Şevket Erdoğan Bey nasıl desin, "Şu noktada da siz haklısınız," diye? Çaresiz, sözü değiştirmek zorunda kaldı gene:

"Haydi bakalım," dedi, genç siyasiye "yarın yatağını hazırla. Bu kadar çile yeter, arkadaşlarının yanına iniyorsun."

Müdür bu müjdeyle gülerek uğurladı genç siyasiyi. Böylece Arap Kadir'e verdiği söz de yerini bulmuş oluyordu. İdare sonuna kadar götüremeyeceğini anladığı bir baskı siyasetinden şimdilik vazgeçiyordu, ortalıkta yenişememekten doğan geçici bir barış havası esiyordu.

Ertesi gün genç siyasi aşağı hapishaneye indirilmiş, bir kısım mahkûmun alkışlarıyla karşılanmıştı. İdareye karşı bir nümayiş havası vermemek için onu birtakımları sessizce izlerken, bazıları açıkça övmekten çekinmiyordu:

"Vallaha, aşk olsun şu çocuğa! Kim bilir, kimin nesi? Nemize gerek bizim nereli olduğu? Kişinin kıymatı, yaptığı işine ölçülürmüş... Onun için yiğidin mekânı olmaz demişler... O, işte böyle halkın içinden yürüyüp çıkıverir ve de şapa oturtur koskoca idareyi..."

Siyasiyi idare kapısında karşılayanların başında Arap da vardı. El tuttular ve sarıldılar genç siyasi ile. Sıradan daire bahçesine girince duvar dibine çömeldiler. Arap genç siyasinin solundaydı. Biri siyah, öbürü beyaz, meraka değer iki insandılar. Karşılarında, onları görmeye gelenlerden halkalar belirmişti. "Geçmiş olsun... geçmiş olsun!" diyorlardı. Şu önlerinde oturan iki insan en nankör ve güç şartlar içinde idareye karşı birlik bir savaş yürütmüşlerdi. Her ikisinin de rolü önemliydi bu savaşta. Ama genç siyasiye daha büyük bir pay ayıranlar da vardı. O gönüllü girmişti bu işe ve Arabı mutlak ve iğrenç bir ölümden kurtarmıştı.

Onunla yan yana oturmak Arap Kadir'i duygulandırdı:

"Zalim, karanlık bir tünelden yürüdüm sanki yıllarca," dedi. "Dikenli tel halatına döndü yüreğim. Neden böyle çıkmazlara saptığımı ben de bilemem..."

Arap daldı önüne bakaraktan. Ne karışık işleri vardı şu dünyanın! Parlak sözleri yoktu onun duygularını belirtmek için. Başını genç siyasiye döndürdüğünde gözlerinde minnet yaşları vardı:

"Sana bir can borçluyum abi!" dedi.

Siyasi de duygulandı böyle bir başlangıç karşısında. Arap söylemek, söylemek istiyordu:

"Bu sefer çok kötü düştüm abi ve ilk defadır ki öleceğimi düşündüm. Eğer sen el tutmasaydın, köpek ölümüne gittiydim. İki satırlık zabıtla yerdi bu herifler beni, yerdi hiç şakası yok."

Genç siyasi havayı kedere boğmak taraflısı değildi:

"Biz bugün sevinecek ve yüreğimizi ışıtan şeylerden bahsedeceğiz, Arap!" dedi. "İki el bir baş için demişler yalan... İki elin birisi arkadaş için... İşte bu doğru. Sen orda cehennem azabı içinde yatarken biz seyre mi bakacaktık? Arap, düşünebilen her insanın, insanlar için en kötü şartlar içinde bile yapabileceği bir şeyler vardır. Eh işte, biz de onu yapmaya çalıştık..."

"Sen ama abi, borçlu koydun kendine bizi. İyisinden bir paket cigara bile alıp yollayamadım sana. Yalnız, seni de serbest bırakmalarını söyledim bak müdüre. Doğruca durmak için bunu şart koştum. Bir de işin kalleşliğine gitselerdi, bu halimle bile onları şaşkına döndürecek yeni şeyler yapardım..."

Paketler çıkarılıp cigaralar içtiler. Bir bir hatırladılar acı ve tatlı olayları, satır satır hatıralar üzerinden geçtiler...

Arap Kadir'in tekrar kendini bulabilmesi için aradan günler geçmişti. Gençti, kapalı pis koğuşların yıprattığı sağlığını kısa zamanda yeniden buldu. Ne var ki, o korkunç yerlerin tesirini unutamadı. Uyumak için başını her yastığa koyuşunda, "Ben neredeyim şimdi?" diyerek kendi kendine sorardı.

Gönül yarası vardı bir de, işte onu bir türlü unutamadı. İstese de unutamıyordu. Üzerine gardiyan elbisesi giymiş iki paralık adamlar çıkmıştı hep karşısına. Eli kolu bağlıydı ama Arabın. Acap dışarıda olsa onlar bu numarayı yapabilirler miydi? Arap onların üçünü bir biçerdi alimallah. Sırtlarını hükümete dayar, haklı haksız demeden çullanırlar insana. Bir de marifet yapmış gibi karşıya geçip yüzlü

yüzlü bakarlar, Arap da o zaman kahrolurdu işte...

Serbest olanlar için bu katiyen böyle değildir. Birisi, "Başım belaya girmesin" derse, kalkar çevresini değiştirebilirdi. Uzaklara uzaklara gidebilirdi. Yenice yerleştiği yerlerde yeni bir hayat gövdeleşir, geçmiş anılmaz olurdu. Kin de zamanla acılığını kaybeder, kişinin yüreğini demir pençesinde sıkmaktan vazgeçerdi...

Gelgelelim bu, mahpushanede katiyen olamaz. Orada çıra gibi her an parlamaya hazırdır kinler. İnsan çalışarak, yararlı bir iş yaparak yorulmaz. Derdi, kasaveti dürülemez. Her gün bıçak gibi bilenir kısır didişmeler için. Bir de o günlük nafakaya sahip olabilmenin güçlüğünü koyun orta yere, mahkûmu çıldırtan kötü tabloyu tamamlamış olursunuz... Asma altı şairi belki de mahkûmun hürriyeti, daima hürriyeti düşündüğünü sanır. Bu bir dereceye kadar doğrudur. Aslında ise mahkûm evvela ekmek ve bir tas sıcak çorba düşünür. Eğer çorba yoksa, katil Osman'ın deyimiyle, "Batsın bu dünya!"

İdare ölçülerine göre en iyi ve nizami mahkûm, günlerce, aylarca, hatta yıllarca, bir kuru tayınla gık demeden geçinebilen adamdır. Ve çoğu da böyledir mahkûmların. Ama dişleri biraz kesen ve yüreği söyleyenler vardır ki, gıda maddeleri ve giyecek üzerine kişinin şahsen sahip olma hakkını katiyen tanımazlar. Kuvvetleri, saldırgan ruh yapıları, onları, insan münasebetlerini başka esaslarda yeniden kurma fikrine doğru iter... Varlıklı yoksula lokmasından vermezse, yoksul da varlıklıya huzur ve aman vermez. Böylece, kökü ilme dayalı, istihsalden gelen bir münasebet değil de sırf istihlak için zora dayanan garip bir komünizm çıkar ortaya... İşbu istihlak münasebetlerini kabadayılar, belli bir kaideye göre değil, kendi keyiflerine göre yürütürler. Lokma bölüştürmesiyle ilk defa kendini belli eden, temelde nispeten masum gayelerle başlayan nimet üleştirmesi zamanla dejenere olur. Dün, "Madem sende var, hepimiz bu nimetten faydalanalım, lokmaları bölelim!" diyen kabadayılar, bu sefer, şahsı adına bir şeyleri edinen ve biriktiren ağalar olup dikilir karşımıza. İlkten ileri sürdükleri insancıl fikirlerini terk edip, "Dünya iki kulplu bir kazan!" derler sonra...

Bir adamın tek bir battaniyesini alır, yorganlarının üstüne çeke-

bilirler. Adamı çırılçıplak soyup elbisesini giyebilirler. Parmaktan zorla yüzük alırlar, hiç utanmadan, kendi parmaklarına takabilirler... Peki, bütün bunları nasıl yapar bu ağalar mahpushanede? Ağa orada, mahkûmların hışımla üzerine yürüyüp "Üle kırk katır mı, yoksa kırk satır mı?" diyebilen adamdır. Kullandığı, akla durgunluk veren usulleriyle, hükümeti temsil eden idareyi ekseriya sıfıra düşürür.

Bıçak onun birinci, kumar da ikinci silahıdır. Daima ikinci silahını kullanmayı, yani kumarı tercih eder. Bu, varlıkların, güzellikle, bir kaptan öbür kaba aktarılışıdır. Böyle davrandıkça idare de ekseriya ona yardımcıdır. Sızıltısızca yürütür işlerini. Mahkûmun koruyucusu ve hatta babasıdır. Zor kullanmaktır ağanın şaşmaz kılavuzu. Her dönen dolap onun çıkarını gösterir. Bu münasebet, "harbi" değil, daima ağanın çıkarına göre oturan "cıvalı" bir zardır; yüz defa atılsa düşeş oturur.

Bir de, varlıklı varlığını vermemekte direndi mi, kendisine evvela nasihat edilir, usulünce yola davet yapılır: "Bura mahpushane, hemşerim!" denir. "Dışarıda neyi öğrendiysen gayrı onları unut. Ve mahpushanenin gaydasına uy. Ve de hiçbir şeylere güvenme! Güvendiğin dağlara çoktan gar yağdı... Cahillik edip de ananın bilmem nesine de gar yağdırma! İdarenin mendiliynen gözyaşı silinmez, bunu böylece bil... Ve de, katiyyenleyim hükümete güvenme... Vali dışarıda karısıynan yatar, mahkûm da içeride arkadaşıynan... Bir derdin, zorun oldu mu, vali gelip arkalamaz seni. Gene kendi arkadaşınla yüz yüze kalırsın..."

Yıldırmak istenen kişi direnmez ve boyun eğerse ne âlâ! Direnmeye kalkarsa, bu sefer bıçak çıkar meydana, par par yanarak yeni yolunu gösterir varlıklı mahkûma. Adam eşek inadına kapılıp da, "Ben bu geçitten geçmem!" diye dayatırsa, bu sefer bıçak kemiğe dayanır. Eti çoktan delip geçmiştir. Kan çıkar etraflara saçılır. Kan çıktı mı idare de mutlaka meydana çıkar: "Çünkü efendim, mahkûmların daha doğrusu bütün insanların birbirini asması, kesmesi yasaktır. Kanun da madde madde böylece yazar bunu."

Şimdi, bütün bu feci mahpushane içi didişmelerden mahpushane ağasını, efesini, koğuş başını, dam çavuşunu, baş meydancısını so-

rumlu tutmak üstünkörü bir araştırmaya götürür insanı. Ve mesele de çözülmüş olmaz. Birkaç ciddi araştırmayı ayırırsak, çoğunca mahpus hayatına bu açıdan bakılmaktadır. İster bilerek, isterse bilemeyerek gösterilen kısır gayretler, gerçekte çok adi bir oyundur. Çünkü mahpushanede ağa bir sebep değil, neticedir. Sebep bir kuru tayın ve budaklı sopayla adalet yürütmeye kalkan devlettir. Bu sakat tutumuyla insanları ateşten bir çember içinde kıtale, ahlaksızlığa, gaddarlığa zorlamaktadır... Bundan da anlaşılan şudur ki, kürsülerde söylenen profesör nutukları ve kitaplarda yapılan aptalca nasihatler kurtaramaz, ıslah etmez mahkûmu. Mahkûm da, yaşadığı cemiyetin şartlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Dışarıda kar yağarken, içerde bahar olmaz, katiyen olmaz; mutlaka mahpushane de uyacaktır dışarıdaki havaya.

Öyleyse kanun çiğneyen savcılar, keyfi idareye kaçan müdürler, yalnız sopaya güvenen başgardiyanlar, Gazaneli Çoban Sait'ler, Düzceli Nazır'lar, Bayraklılı Feti Bey'ler ve Arap Kadir'ler, gerçek konu ve gayesini bilmedikleri dramda birer acemi figürandırlar. Hep birlikte belli bir tarihte, ülkelerindeki sosyal nizamı aksettirmektedirler...

Arap kendisini mutlak bir ölüme hazırlayan korkunç koğuştan kurtuluşunu idarenin merhametine yormadı ve boyun eğmek manasına almadı. Zaten ondan böyle bir davranış beklenemezdi. Her ne kadar son yattığı yerde bir ölüm kapanına sıkışmışsa da, gerek kendi direnmesi ve gerekse siyasinin desteğiyle kurtulmuştu. Şu halde azat edilişi için kimseye bir şey borçlu değildi. Gene sol eli cebinde kıvrak ve biçimlice yürüyordu. Tek saydığı insan genç siyasi idi.

Yeni koğuşunda gönlünce bir düzen kurmuştu. O geldiği için hır gür kesilmiş, kırk kişilik koğuşta yatma kalkma da düzgün bir yol almıştı. Temizlik vaktinde yapılıyor, kimse yerli yersiz birbirine horozlanamıyordu.

Geceleri güzel eğlenceler oluyordu. Tepe Köylüler Anadolu'nun en kıvrak havalarını oynuyorlardı. Saz şıkır şıkır yıkıyor, arıtıyordu yorgun gönülleri. Parası olanın parası, yemeği olanın yemeği ortadaydı. İster istemez ortadaydı. Biraz da Arap öyle istediği için orta-

daydı. Bağlaması olanın bağlaması, sesi olanın sesi, makam bilenin türküsü ortadaydı. Bazı geceler de, köylülerin rol aldığı basit komediler oynanırdı. Bunlar ibretle seyre değer şeylerdi.

Bazan da Darendeli Osman Ebamüslim-i Horasani'yi okurdu. Ardı arkası gelmez sayfalar, kısım kısım idi bu kitap... Mervan-ı Hımar, Mızrab-ı Cihangir, Ahmed-i Zemci diyerek uzar giderdi. Hülasası şu ki, Ebamüslim hilafet makamını Emevilerden alıp Abbasoğullarına verdi. İşbu tarihi hikmetlerden sıkılınca, gece işçisi Torpil Rıza'ya asılırlardı. Karakurt'un bazı romanlarını ezbere okurdu o kerata da. Saat gecikmişse eğer, başından değil de münasip bir yerinden giriş yapardı romana, ballandıra ballandıra anlatır, anlatırdı...

Geceleri pek cümbüşlü ve neşeli olurdu Arap Kadir'in koğuşu. Söz karamsar olmaya koymaz insanı, ruhunu açar tel tel. Sabretmeyi öğretir. Geleceğe umut bağlar, güvenir saz dinleyenler...

Gündüzleri bahçeye çıkarlar, gezerler, gezerler, gezerlerdi. Bazıları kazak örer, birçoğu da çorap... Bir kısmı da, uzun uzun konuşarak mevkuf iseler kendilerini mahkemeye hazırlarlar, mahkûm iseler yeni gelenlere davalı konusunda öğütler verir, yol gösterirlerdi.

Eh... bir şikayetleri de olmadığına göre, müdür gidişattan memnundu. Yalnız, Kabalıdan Şevket Ağa işlere biraz gölge düşürür gibi oldu. Gizliden idareye çıkarak Arabın kendisinden haraç istediğini söylemişti. Müdür de bu ihbar üzerine Arabı huzuruna çağırtmış, babaca kulağını bükmüştü. Ayağını denk almasını söylemişti.

"Sen gene beni kendine düşman bil, ama adımlarını da iyi kontrol et. Bütün gözler üzerindedir!"

Arap sükûnetle dinledi müdürü. Sözlerinde politika yoktu. Müdür doğru söylüyordu. Arabı ihbar etmişlerdi. Ama kim yapmıştı acaba bu işi?..

O günün akşamı Arap sofrada biraz düşünceli idi. Bütün incelediği konu, koğuştaki casusu bulmaktı. Hemen halletmeli, en kısa yoldan halletmeliydi bu işi. O akşam için, elma kompostosuna cila ispirtosu karıştırmıştı. Atölyelerden ispirtoyu gizlice getiren Efe Halil yapmıştı bu işi. Bir çeşit mahpushane likörü elde etmişlerdi böylece.

Arap, sessiz sessiz yemeğini yerken, içkisini de yudumladı arada. Bir karar konuşmadan yediler. Efe, Arabın durgunluğuna bir mana verememiş pirelenmişti. Zaten hep huylanırdı ondan... Arabın ağzını açmasını bekledi. O müdürü vurduğu gün, Efe'ye yedek bıçağını bırakmış. Efe de, "Benim babam erkek, ben bunu sen gelene kadar saklarım" demiş, sonra da korku içinde genç siyasiye giderek, "Sarı bey, madem Arap'tan bıçağı saklarım diye aldın, o halde saklayıp saklamamak hususunda kararı sen vereceksin diyorsun, ama bir de ihbar patlak verirse ben ne yaparım? Benim babam erkek, anam dişi arkadaş, ben bu bıçağı gider idareye teslim ederim!" diyerek genç siyasinin atölyesinde şahadet parmağını kulak memesine dayayıp üç adım üzerine gidip gelmişti. Şimdi acaba Arap ondan bu kalleşliğinin hesabını mı soracaktı? Efe hayatı boyunca, anası belki hariç, her rastladığı insana mutlaka bir kazık atar ve sonra da, o adam acaba bana ne yapar diye korkuyla düşünür beklerdi. Çok fitne bir adam olduğunu övünerek söylerdi. "Ah benim ağzım, her çektiğim ondandır, ağzıma sıçayım!" derdi.

Arabın nefsine sonsuz güveni vardı. Onun için, Efe Halil'le konuşmaktan, arkadaşlık etmekten çekinmezdi. Ayrıca bir zevkti de bu adamla konuşmak. Yalan malan, çok tatlı şeyler anlatırdı.

Yemek ağırdan devam ediyordu. Arabın yüzünü gene boncuk boncuk ter basmaya başlamıştı. Hayra alamet değildi bu. Artık herkes biliyordu ki, onun yüzünü ter basmaya başladı mı, sıkıca kapanan dudakları dilini hapseder, eli beline giderdi... Arap, nihayet işkilli işkilli yemeğini atıştıran, fıldır fıldır dönen gözleriyle sağı solu tarayan Efe'nin kulağına eğildi:

"Efe canım daralıyor. Efkâr bastı nedense bu gece..."

"Boş ver hacı, her şeylere boş ver! Çok çektin tabii, efkârın ondandır."

"Senin bildiğin gibi değil Efe, ben kolayca sıkılmam bilirsin. Ama canımı sıkanlar var..."

"Boş ver dedik sana be Arap! Sen bu dünyadaki ibnenin kökünü kesemezsin."

Meselenin açılışından anlaşılıyordu ki, hedef Efe değildi. O da

bunu sezerek rahatladı. Ama pek uzun sürmedi bu rahatlığı, Arap yine bulandırdı. Kulağına daha da eğilerek, "Efe, aramızda kalsın, sakın açık etme! Bu gece, bu koğuşta birinin işi tamamdır. Seni severim, bilirsin, korkma ve kimselere çaktırma! Bir ibne var içimizde, gizli gizli idareye ispiyonluk ediyor..."

Efe, sigara dumanına boğulmuş, ispirto kokulu haberi öğrenince, baştan tırnağına kadar ürperdi. Lokmasını yutamadı. Öksürür gibi çaktırmadan avucuna çıkardı. Araba, "Kadir, yapma" dedi. "Beni seversen yapma bu işi! Ben sana söyledim, kesmeynen alamazsın bu ibneliğin sonunu. Dışarıda hayat var be Arap, Fatma'lar var dışarıda be! Hep burada mı geçecek sanki ömrümüz?"

Kara bir perde aralar gibi, acılı bir tavırla güldü Arap:

"Tamam dedim mi, tamam, Efe!" dedi. "Yola çıktım mı bir kere, geriye dönmem, biliyorsun. Daha çok Kadir'ler var bu dünyada. Fatma'larla safayı onlar sürsün! Ben ibnelerin kökünü keseceğim. Zaten ölmüşüm, gördüklerimden daha kötüsünü gösteremezler ya bana?"

Arap doğruldu. Etraftan onları kollayan koğuş arkadaşları meraktaydı. Gene kötü bir şeyler olacaktı herhal... Acayip alametler belirmişti. Arap ellerini yıkamak için koğuşun dip tarafına, biraz da sendeleyerek yürümüştü. Taa köşedeki küçük kapıyı açtı ve içeriye girdi.

Arap kaybolunca, Efe, ona verdiği gizlilik sözüne rağmen, koğuşu meraktan kurtarmaya girişti. Zaten işin ne olduğunu açıkça kendisi de anlayamamıştı. Belki böylelikle bir ipucu elde eder, meraktan kurtulurdu. Sesini kısarak iki elini havaya kaldırdı. Bir teslim işareti çizmişti. Böylece, doğacak felakete karşı herkesi dikkate çağırdı.

"Arkadaşlar," dedi, "susun, bana kulak verin! Koğuşun üstünde bela kuşları dolaşıyor vallah. Hacı, bişeye kızmış. Göbeğim zıngıldadı, gine de caydıramadım. Lamı cimi yok bu işin. Kan olur diyom ben! Herkes kendine mukayyet olsun!"

Efe'den sinyali alan koğuş, kurt görmüş koyun sürüsü gibi bir dalgalandı. Arabın şakası olmazdı. Herkes birbirine sokuldu. Burası

zaten kapalı koğuştu. Allah vermesin, gece bir kapışma olsa, ayırmak için "Vallah bir candırma bile giremez içeriye."

Bu müthiş haberin koğuş sakinlerinin biri üzerindeki tesiri pek tuhaf oldu. Kabalıdan Şevket Ağa telaşa kaptırdı kendini, Efe'yi dinleyince. İçine bir bulantı, vücuduna ani bir titreme geldi. Hemen yerinden kalktı, acele yatağını serdi. Kimselere rahatlık dilemeden yattı. Yorgan battaniye, gocuk, minder, nesi varsa hepsini çekmişti üstüne.

Hela kapısı açıldı. Arap sis içinde göründü. Devamlı yanan sigaralar hamsi dumanı gibi boğardı havayı. Şöyle bir baktı Arap uzaktan, sonra yürüdü geldi, herkes de ondan bir hareket bekliyordu. Bakalım bu koğuş bu gece hangi belalara gebeydi.

Arap, "Ne oldu be arkadaşlar?" dedi. "Hadi beni efkâr bastı, size ne oldu? Konuşun, muhabbet edin, bizi de efkârdan kurtarın..."

Gözlerini etrafa dolaştırdı. "Koğuşumuzda bir namussuz var!" dedi. Alıngan bir tavırla: "Gitmiş beni idareye şikayet etmiş. Ona canım sıkıldı biraz. Siz keyfinize bakın. İdare beni bilmem neyimden asıp gölgeme yatacak değil ya!..."

Derdini böylece ortaya dökünce koğuşta bir uğultu başladı:

"Kimmiş o namussuz? O orospu çocuğu kimmiş? Biz bugüne bugün gardaş gibiyiz be burada! Namussuzmuş hakikat, bu işi yapan kimse İslam'a yakışmaz!"

Kim yapmışsa bu işi, ona attılar, eğirdiler. Toz duman dağılıp lakırdı aralanınca, bazı tilki kulaklılar, gözlerini Şevket Ağa'dan tarafa çevirdiler. Ağa nesi varsa üstüne yığmış, hareketsiz eşyasının altındaydı. Ve mesele de böylece anlaşılmış oluyordu. Merakta olanlar, bu sefer de yüzlerini birbirlerine çevirip manalıca güldüler...

Ertesi gün Arap, tütün kaçakçılığından yatan Şevket Ağa'yı bir kenara çekti. Boyunu bosunu bir süzdü:

"Sana büyük gözüyle bakıyordum, ama aldanmışım, Şevket Ağa!" dedi. "Adından bir şüphem yok, Şevket olduğu doğru. Ama ağası takma. Puşt oğlanı gibi bizi idareye şikayetten utanmadın mı? Artık bu koğuşta yer yok sana. Hemen topla yataklarını!.."

Şevket Ağa kireç beyazı oldu, hakkındaki suçlamayı dinlerken.

Doğruydu hem Arabın söyledikleri. Boyun eğdi. Cevap vermedi, veremedi. O günün akşamı Şevket Ağa isminde biri yoktu artık o koğuşta...

Şevket Ağa'nın gidişiyle, idareden gelebilecek taşlar bir zaman için önlenmiş oldu. Artık oldukça dengeli bir hayat başlamıştı Arabın koğuşunda. Canları istedi mi, taa orta daireye haber salıyor, Bolulu Kambur Yeğit'i çağırıyorlardı. Yanık sesini ve oturaklı sazını dinliyorlardı. Bazen de Efe Halil çalardı bildiği kadar:

Deniz dibi kumbara,
İçine de koydum bol para,
Oğlanlar şöyle dursun,
Şimdiki kızlar zampara...

Müdür uzaktan uzağa Arabın koğuşundaki ahengi duydukça derin derin düşünüyor, o çocukla arasındaki geçmişi hatırlıyor, "Belki de ben biraz aşırı baskı yaptım çocuğa" diyor, onun koğuşundan görülen ahenge baya da seviniyordu.

Ama başgardiyan Rüştü Efendi için durum böyle değildi. Zira, Arap'la doğan anlaşmazlıkta onun el altından bazı kışkırtmaları olmuştu. Nitekim müdür, Arap'tan bıçağı yiyince, can derdine düşmesine rağmen bazı şeyler sezmişti. O ara, "Başgardiyan beni vurdurdu, başgardiyan beni vurdurdu!" diyerek bağırıp ağlaması ondandı. Lakin aleyhindeki el çok mahir çalışmış, Şevket Erdoğan Bey, üzerinde işleyebileceği en küçük bir ipucu bile elde edememişti. Esasen bu işlerde alta gitmemek için biraz da cin fikirli olmak lazımdı. Bu da Şevket Erdoğan Bey'de yoktu. Bir taraftan da yaşının verdiği gönül yorgunluğu onu daima kalenderliğe itiyordu.

Müdürün kafasına takılan ikinci nokta, Rüştü Efendi'nin Arabın serbest kalışını istememesiydi. Başgardiyan bu fikrini açıktan ortaya koymamışsa da, davranışlarından çıkan sonuç buydu. Peki, kendisi de sorumlu bir idare adamı olduğu halde acaba başefendi neden böyle davranma lüzumunu duyardı?.. Bütün bu acayip halleri, dış görünüşü ile, cehalete, sivrilmek, zamanla müdürün yerine geçmek

hırsına bağlamak belki mümkündür. Bundan başka da sebepler varsa, onları tam bir kesinlikle bulmak zor bir işti. Anlaşılan şu idi ki, mahkûmla en yakından ilişkisi olan iki idare adamı ayrı ayrı havalar çalıyordu.

Nitekim, Kütahyalı sürgünler gelince başgardiyan onları Arabın koğuşuna vermek için adeta can attı. Müdür, "Belki bir çatışma olur, başka bir koğuşa versek daha münasip olmaz mıydı?" deyince, seksen dereden su getirdi, direndi, istediğini yaptırdı. Belki bu davranışta bile ince bir hesap vardı. Bir kere bu adamlar, Kütahya mahpushanesinde üç kişi bir olup bir adam öldürmüşlerdi ve sürgün geldikleri yerde bu kahramanlıklarından (!) ötürü yüksek perdeden konuşacakları gayet tabii idi... İyi ama, bir de Arap Kadir denilen mahkûm vardı ve bu adam, belanın üstüne üstüne gitmekten hiç mi hiç çekinmiyordu. Böyle bir adamın koğuşuna bu adamların verilmesi biraz tuhaf değil miydi?

Arap, bu sürgünlerin adam öldürerek bu mahpushaneye geldiklerini duyunca uzun uzun düşündü. Onlardan kurtulmak için idareye sığınması, "Bunları benim koğuşuma vermeyin!" demesi onun kullanamayacağı bir silahtı. Bu bakımdan tek yapacağı şey, gözünü dört açmak ve biraz da sıkı durmaktan ibaretti. Bir de palazlanmalarına meydan vermemeliydi. Tutunurlarsa, ne de olsa üç tutkun kişiye sonradan "Dur!" demek fayda vermezdi ve zordu da bir bakıma.

Arap bu hesaptaydı, ama karşı taraf da herhalde boş durmuyordu. Onlar da "Ağırdan alırsak toprağın tavı kaçar," diyorlardı.

Nitekim, bir taraftan yanlarına adam devşirmeye çalışırken, bir taraftan da kumar için havayı yoklamaya başladılar. Bütün bunları yaparken, Arabın tepkisini göz önünde tutuyorlardı. Bir bakıma onların bu mahpushanede tutunup tutunamamaları Arabın göstereceği tepkiye bağlıydı. Veyahut da boyunlarını kırıp başka bir daireye gitmeye razı olacaklardı. İşte o zaman Kütahya'da döktükleri kan boşa gidecek, sıradan birer adam derecesine düşeceklerdi.

Kütahyalı sürgünlerin reisi Karaözlü Asım Ağa, iri yapılı, sakin bir adamdı. Daha doğrusu böyle gösteriyordu. Yün örme bir külah vardı başında. Konuşurken kart çoban köpekleri gibi ağır ağır, hey-

betle çeviriyordu konuştuğu kişiye yüzünü. Her hallerinden belliydi ki, arkadaşları Şükrü ve terzi Ahmet ona karşı saygılı idiler.

Asım Ağa, bir gece muhabbetinde, niyetlerinden bir kısmını açmayı denedi:

"Güzel kumarlar oluyordu bizim Kütahya mahpushanesinde," dedi orta yere, "Gelsin gitsin cigaralar, hatta cebi gızışınca sipor cıgara 'sipahi' içenler bilem vardı. Fakir fukara da çöpleniyordu arada, ne yapsınlar..."

Arap gene koğuşun ortasında gezmekteydi. Hızla döndü Asım Ağa'nın önüne gelince:

"Bana bak, Asım Ağa," dedi. "Sen boy büyütmüşsün, ama bedavadan! Burası Kütahya mahpushanesi değil. Ben burada, iyi bak, posta serdirmem adama! Kumar oynatmam! Üç gün oldu şuraya geleli, sırtımıza çıkacaksın boş versek..."

Asım, mahpushane mektebinin ender yetiştirdiği politikacılardandı. Taş gibi durdu yerinde Arabı dinlerken. Kızardı, yüzü ateşe yandı biraz. Yutkundu. Elindeki ağızlıkla oynayarak, "Sen yanlış anladın lafımı, Arap!" dedi. "Biz mahpushane erkânından biraz anlarız ve kimsenin değil bi hakkını, gölgesini bilem çiğnemeyiz. Sen koskoca bir müdürü vurmuşsun, duyduk bunu. Şimdi Allah için konuşalım, on bir sene yattım, çok kanlı dövüşler gördüm, lakin müdüre bıçak sallayanı görmedim. Seni çiğneyip geçmek olmaz. Bunu hep biliyoz, Efelere danışmadan posta serilmez, mahpushane kanunu bu. Helbet sana sorulacak her şey ve senin hakkın daima ayrılacak..."

Arap biraz yatışır gibi oldu. Asım Ağa gururunu okşamıştı. Ama Asım Ağa "Posta sermem" demiyordu. Kurnazca konuşuyordu: "Sana danışırız," diyordu. Arap yaptığı çıkışın sebebini açıklamak zorunda kaldı bu durumda:

"Ben burada gözaltındayım, Asım Ağa," dedi. "En ufak bir kıpırtıda başım belaya girer. Onun için eğlenmek için bile olsa kumar postası serdirtmem ben!"

Asım Ağa yumuşağına dümen kırıp kalabalıkta şerefini korudu. Kardeş gibi gülerek pek sakin dinledi Arap konuşurken. İşin dış yüzü bu. İçinden ise "Bu Arap acaba kaç bıçağa dayanabilir?" diye dü-

şünmüştü. Asım Ağa belki o anda bile işi kavgaya götürebilirdi. Yabancılığın geçmesini bekliyordu herhalde. Bir de bıçaksız olmazdı bu iş; belki de bıçak elde etmek arayışında idiler. Sessiz davranışları, henüz silahsız olduklarını gösteriyordu. Mahpushanelerde daima bıçak bulunmuştur ve bu düzende direndikçe de bulunacaktır. Yalnız, günlük tayın gibi kolay değildir tabii ele geçirmesi, biraz araştırarak, bu işlerden anlamak gerekir.

İşiten elbette ki şaşırır, garip bir mahpushane hesabıdır bu; Arap kırk koğuş arkadaşı arasında yapayalnızdı esasında. Daha doğrusu, işler bıçağa dayandı mı tek başına dövüşmeyi göze almak en akıllıca işti. Zira saz, hikâye, volta, hatıra arkadaşlığı ayrı, kan can arkadaşlığı ayrıydı...

Arap da gayet iyi biliyordu ki, imece ile de olsa, bu adamlar Kütahya mahpushanesinde bir adam vurmuşlar, herifin gaddarca bağırsaklarını yere dökmüşlerdi. Kısa zamanda, bu marifetlerinin hikâyesini geldikleri yerde de yaymışlardı. Durumları belli olunca bu adamlara ne yapılabilirdi? Burada karar Araba düşüyordu. İşte başgardiyan bu adamları kazık gibi getirip Arabın koğuşuna dikmişti. Ve onlara Arap, değil geniş geniş posta serip kumar oynamak, bunu düşünmek bile doğru değil demek istemişti. Gel gelelim, Karaözlü Asım ve arkadaşlarına başka türlü davranmaya da imkân yoktu. Nitekim Asım'ın yaptığı çıkış, bir bakıma da, Arabı denemek içindi. Arap anında karşılamasaydı bu yoklamayı, adam yarın, "Helaya gidiyorum, ıprığımı peşimden getir!" de diyebilirdi.

Bir de şu vardı, Asım ve arkadaşları, neden yeni bir cinayet işlemişlerdi Kütahya mahpushanesinde? Tabii orasını hükümleri altına almak için. Ama ora savcısı kendilerini kısa yoldan sürgüne dayayınca, istekleri kursaklarında kalmıştı. Şimdi bu adamlar haliyle bıçaklarının hakkını almak isteyeceklerdi, bunda şaşacak bir şey yok. Herhalde Arap da çakıyordu işin bu yönünü.

Nitekim Arabın çektiği ihtardan sonra geçen her gün, Asım hakkında gösterilen şüpheleri doğruladı. Asım, cüssesinden hiç de umulmayacak bir hareketlilik içindeydi. Sağa sola gidiyor, çeşitli insanlarla konuşuyor, gizli bir niyeti olduğunu davranışlarıyla ister is-

temez belli ediyordu. On gün kadar devam etti bu kaynama, sonra duruldu. Asım'ın peşine düştüğü iş her ne ise onu halletmişe benziyordu...

Asım, Arabı da boş koymuyordu o ara; gözlerinin biri en küçük hareketini gözden kaçırmıyor, kendi çevirdiklerini ondan saklıyor, sonradan üstüne gidebilmek için gerilip açılıyor, fakat Arabı pirelendirmemek hesabıyla bir o kadar da yakın ve dost gözüküyordu. "Arabı severim" diyordu. "Hakikaten, genç yaşında büyük tecrübe kazanmış ve namını mahpushanelerde söyletmiş." Böyle konuşarak, bir taraftan Araba yakınmış gibi görünürken, bir taraftan da ondan kurtulmanın çarelerini araştırıyordu.

Bu çarıklı kurmay, hazırlığını arkadaşlarından bile gizli tutmuştu. Zaten arkadaşları, zamanı gelmedikçe hiçbir şeyi soramaz, sorsalar da aslını öğrenemezlerdi. Çünkü plan çizme, karar verme Asım'a aitti.

İşlerin bir kısmı bitince, Asım Ağa, arkadaşları terzi Ahmet ve Şükrü'yü bahçenin tenha bir zamanında tenha bir yerine çekti. Üçü de sağ ve sollarını kollayarak duvarın dibine çömeldiler. Asım kocaman sırtını duvara dayadı. Gene kocakarı masalı anlatacakmış gibi durgundu. Etrafına bir şey sezdirmemek için son derece dikkatliydi. Bakışları, oturuşu, her şeyi talimliydi. Böyle anlarda el hareketinden şiddetle kaçınırdı. Kuru bir ot almış eline, ezip büküyordu. Sesi tok ve biraz da titrekti, gurbetteki ilk kavga planını açıklarken. Arkadaşlarının gözleri yerde, kulakları ağalarındaydı:

"Bakın arkadeşler!" dedi Asım Ağa. "Şimdi ne durumda olduğumuzu bilmemiz lazım."

"De, konuş ki biz de duyalım, durumumuz ne imiş!" dedi terzi Ahmet. Şükrü gözlerini yerden ayırmadı. Sustu.

"Evet, konuşmamız lazım ve de birbirimize ruh gibi kilitlenmemiz lazım. Hiçbir şeye aman boş ver çekemeyiz. Yoğusam ilin oğlu doğduğuna pişman ider adamı."

"Ya biz onu pişman edersek, Asım Ağa?"

Bu sefer Şükrü konuştu Asım Ağa'ya karşılık, terzi Ahmet sustu. Ağayla birlik olduğunu Şükrü de açıklamış oluyordu kısaca. A-

sım Ağa iki yanına gezdirdi bir daha gözlerini ve meseleyi bıçak gibi çekip koydu ortaya:

"Ben size yolda da söyledim arkedeşler," dedi. Baskın daima basanındır. İlk tokadı indiren kavganın yarısını geçmiş demektir."

Asım Ağa paketini uzattı arkadaşlarına, bir tane de kendisi yaktı:

"Şimdi, bir Arap var bu dayrada," dedi. "Her gün gözümüzün önünde, dal gibi kara bir oğlan. Ama dal gibi dediysem, kolayca kırılır değil! Hesabı bir kere yanlış koyduk mu, kara yılan gibi dolanır ayaklarımıza, aha o gördüğümüz Arap..."

"O kadar da büyütme, ağa!" dedi terzi Ahmet, "Göz yılgınlığı olur..." Bu sefer de Şükrü sustu.

"Ben bişeyi her zaman, cıblakcana gorum ortaya..." dedi Asım Ağa. "Sonunda götüstü oturup dövünmektense, işin gerçeğini bilmek eyidir... Bu Arap idaraynan dakışmış. Bu eyi bir şeydir bizim için. Demek burada bir işe girdik mi, candırma zopası yok ucunda. 'Araba niçin dokandınız?' derlerse idaradan, 'Ben müdürü vurdum, kan kokusu almadan gatiyyen duramam!' diyerekten, bizi de tehdit etti deriz, olur biter. İdara bizi gatiyyen candırmaya vermez o zaman."

"Onun orası belli..." dedi Şükrü. Terzi Ahmet sustu.

Asım Ağa derin bir nefes çekti cıgarasından, yere doğru boru gibi üfledi. İşin ayrıntılarına girişti. Belli ki sunduğu planda hiçbir noktayı açıkta koymak istemiyordu. Her şeyi önceden yerli yerinde biçime koymak, başarının esası idi. Asım Ağa, "Şimdi... bakın, birez de tetik olmamız lazım," dedi. "Bu iş sona kalırsa, donakalır. Siz yarından tezi yok, Araba ekleşeceksiniz! Kapışma o kadar tezden olacak ki, kimse de, 'Ne oluyor?" demeye fırsat bulamasın!"

"Karer karer ha?" dedi terzi Ahmet, cıgarasının külünü silkelerken. Şükrü dalgın, sustu. Göğsünün olanca nefesini boşalttı Asım Ağa:

"Karer..!" dedi.

"Bura gurbet mapısanesi," diyerekten ekledi lafını. "Aslan yeğenler, yaşamak lazım. Ayak altına düşmemek lazım. Herkeslere rezil olmamak lazım."

"Çok doğru dedin ağam!" diyerekten tastikledi Şükrü. Terzi Ahmet içini çekti, sustu.

Asım Ağa ağır ağır konuştu. Adım adım yanaştı istediği noktaya. Etrafını bir süzdü başını çevirerek. Sesine yeniden düzen verdi. Kuzu çobanına öğüt geçen bir ağa gibi sakindi:

"Bakın arkadeşler," dedi, "bir olur buralardan gideriz. Veyahut da alnımıza yazılmışsa ölürüz. Ama ne var ki, Kütahya uşağının da, dilden dile namı söylenir. Şükrü, dediğimi eyi dinle aslanım! Köydeki Fadime'yi unutmak lazım. Böyle yazmış yazımızı yazanlar. Kader böyleymiş Ahmet, sen de bi daha görünücen meydanda..."

Ahmet dövüşeceği yeri iyiden süzdü:

"Karer dedim, Asım Ağa. Gurbete çıkarken de gavil ettik, kahpe kasığından düşmedik, sözümüz sözdür..!"

Şükrü biraz hırslı, tek tek düşürdü sarı tespihinin tanelerini:

"Biraz uzamadı mı, Asım Ağa konuşmamız?" dedi ve sürdürdü: "Düşündüm, daşındım, dövüşeceğim! Bura gurbet, ayak altında çiğnenmek istemem. Gumar uçun, Arap Kadir'e danışacakmışım? Cingan suratlı pezevenk! Bizi kime benzetti ki? Bedaveden efe olmuş, yorgun müdürü vurmaya benzemez bu..!"

Terzi Ahmet de, Şükrü de kavgayı tereddütsüz kabul ediyorlardı. Konuşmaları gösteriyordu bunu. Gurbet uşağı, bıçaklarla çıkıp ortalık yere, yerliye meydan göstereceklerdi. Kararları karardı...

Lakin Asım bir şeyler daha söylemek istiyordu. Belki de, en önemli nokta da buydu hazırladığı planda. Durup bir an düşündü, bir ürperti geçti yüzünden, sözlerini bağladı:

"Kan dökmeyi bir marifet bilmeyelim arkadeşler," dedi. "Şimdi cinganlar da adam vuruyor. Bizim işimiz dillere destan olmalı. Eşiden korkmalı bizden... Sen Ahmet, aynı Kütahya'da yaptığın gibi yanaşaceksin Araba. Ansızlayın sepete (karnına) atacaksın bıçağı. Öyle tetik oluverecek ki bu iş, Arap anam diye çağırmaya meydan bulmadan yerde bulacak bağırsaklarını. Bu bir. İkinci vazife Şükrü'nün; Arap yere düştü dee mi? Sen de şıpıdan imüğüne çöküp kellesini kesicen! Kollarını, butlarını kesicen. Hemen birer parça kaptık mı elimize kanlı kanlı öbür dayralara atarız. Ne olur görenler, bi-

liyon mu? Kazık olur çakılır olduğu yere, küçük dilini yutar alimallah. Neden yapıyoruz bunu biz? Herkes Kütahya uşağını tanısın ve bize karşı çıkamaz olduklarını bilsin... Bir de ne kaldıydı yerde? Arabın kellesiynen gövdesi, gövdeyi koy yerde kalsın, onu kardiyenler mezerliğe götürür ve de köpeklere bi gözel yem olur. Bizim için en möhümü kelle. Herkes bunlar ne yapar ne eder deyip bakar dururken, biz de Arabın kafatasıynan dekmük vura vura futfol oynecaz oldu mu arkedeşler?"

Asım Ağa pirinç ayıklar gibi kolay kolay dizdi laflarını. Yalnız "futfol" işi biraz düşündürdü arkadaşlarını. Ama ne çare ki bir kere kavil etmişlerdi ve söz de yerine gelecekti.

Onlar böyle kendi alemlerinde konuşurlarken, Arap da bahçeye inmiş ve karşı duvarın önünde gezinmekteydi. Asım Ağa'nın dehşet planından haberi yoktu yalnız. Belki de hakkında konuşulanları duysa ve alınan kararları bilse imkânı yok inanmazdı. Bir çift acı söz söyledi diye, koğuşunda kumara engel çıkardı diye, bir insana bu kadar zalimce yüklenebilirler miydi ve bunu akıl alır mıydı..."

Asım Ağa, gözlerini uzaktan ona dikti bir karar, arkadaşları da kaldırdılar başlarını. Asım soğuk soğuk güldü Arabı işaret ederken:

"Arkadeşler," dedi, "bu kara koyun yarın kesilecek!"

Asım Ağa zamanı kullanmasını çok iyi bilirdi. Böyle kararlar şimşek gibi konuluvermeliydi ortaya. Gecikirse çeşitli pürüzler çıkabilirdi. Sonra da bunca emek suya düşer, uzun uzun tartışarak, ince ince düşünerek meydana getirilmiş bir karar, cıgara kâğıdı gibi uçar giderdi. Hayatta fırsatları iyi kullanmak gerekti. Asım Ağa'nın yaptığı ince hesaba göre, o gün, her şey saat ona doğru bitmeli, kanlı "futfol" sona erdirilmeliydi...

Üçlü takım bahçeye, Asım Ağa başlarında, hiç renk vermeden çıktılar. Bıçakları bellerinde, parlamaya hazırdı. Her şeyi inceden inceye hesap etmişlerdi. Yalnız, bir nokta kalıyordu açıkta, o da şuydu: İstedikleri anda Araba saldırabilmek için, hiç kimseyle konuşmaya dalmamaları lazımdı. Plan hazırlarken şansları yaver gitmiş, kimse yanlarına sokulup onları rahatsız etmemişti. Ama her zaman böyle uygun bir hava bulunabilir miydi? Nitekim, yanlarına yaren-

lik için sokulmak isteyen birkaç kişiye yüz vermeyip sıyırarak geçince, Kütahya uşağında bir başkalık olduğu derhal dikkati çekmişti. Bir patlama hazırlığı olduğu belliydi, ister istemez belliydi...

Arap onlardan hemen de yirmi dakika sonra çıktı bahçeye. Bakın şu aksiliğe, tam da bahçenin ortasında bir volta tutuyordu. Kütahya uşağı için iyiydi bu, Arap oyunun oynanacağı meydana kendiliğinden gelmişti.

İlkin terzi Ahmet, sonra da Şükrü ona ağır ağır yanaşmaya başladılar. Bir taraftan da, devamlı olarak Arabı göz ucuyla süzüyorlardı. Yatkın mahkûmlar hemen anladı meseleyi: Mutlak bir çatışma havasıydı bu. Arap, terzi Ahmet ve Şükrü aynı paraleldeydiler. Gidiliyor gidiliyor, her dönüşte hatlar biraz daha birbirine yaklaşıyordu. Yapışkan bir takip altında olduğunu hemen anladı Arap, yüreği cızz etti. Bir anda, Asım Ağa'ya ihtar çektiği geceyi, katı sözlerini dinlerken terzi Ahmet'in ve Şükrü'nün domuz gibi somuruşlarını hatırladı. Bir de, Araba selam vermemişlerdi ki, o da affedilmez bir toyluktu. Bir açıkları daha vardı; Arap gibi iddialı bir mahkûmun adımına adım uydurarak volta alınmazdı. Arap gibi bir adamın voltası kesilmezdi. Kesilirse bu cinayet demekti. Şayet voltasına yandan ayak uydurulmuşsa, bu mutlaka kötü bir niyete delaletti.

Aksilik bu ya, o gün de Arap boş çıkmıştı bahçeye, bıçağı almak vardı. Gelip karşılarına öylece dikilmek vardı. Bırakırlar mıydı acaba? "Kaçma ülen ver cuvabı! Hani sen efeydin?" diye bağırmazlar mıydı peşinden? Daha fenası, bıçaksız olduğunu anlayınca peşinden yetişip onu parça parça etmezler miydi?

Böyle şeyler düşündü Arap gidip gelirken. Ama paniğe kapılıp voltayı durdurmadı. Kendisini kollayarak yürümeyi daha uygun buldu. Böylece küçücük bir şüpheyle gururunu kırdırmamış olacaktı. Her ne kadar, bir şeyler sezer gibi olmuşsa da, hakkında hazırlanan planı bütün ayrıntılarıyla bilemezdi. Aksamadı adımlarında, yürüdü yürüdü yürüdü. Ötekiler de adım uydurdular ona, bir taraftan da yanaştılar, yanaştılar. Kıyametin kopacağı an gelmişti herhal... Terzi Ahmet bıçağını çevik bir hareketle sıyırıp sağdan dalış yaptı Araba ve bıçağı Asım Ağa'nın öğüdünce "sepete" yani karnına attı. Ama

tutturamadı. Arap soluna ani bir dönüş yaptı tek ayağı üzerinde. Şükrü soluna atlamıştı. Arap kara bir keçi gibi sekerek çıktı aralarından. Yılan gibi süzülüp koğuşa kaçtı. Terzi Ahmet bıçağını ancak Arabın ceket ucuna tutturabilmişti. Madem kaçırttılar, bu dahi bir başarı sayılırdı onlar için. Neden bıçağını çekip efeliğini göstermemişti Arap? Şükrü hırsla vurdu narayı peşinden:

"Ulen," dedi, "dağdaki cinganlara mı benzettin sen bizi? A...ına goduğumun ibnesi! Senin gibi neçelerini goltuğumuzun altından geçirdik biz...!"

Şükrü, terzi Ahmet, Arabın peşinden gitmediler. Kaçışı belki bir tuzak da olabilirdi. Döndüler. Artık, bıçakları ellerinde, sövüp sayarak fiyaka yürüyüşü yapacak, bu arada etrafa gözdağı vermiş olacaklardı.

Asım Ağa kenardan istifini hiç bozmadan harekatı idare ediyordu. Arap vurulamamıştı, ama bu ünlü masal kahramanının tüydüğünü herkes görmüştü. Madem sırt çevirmişti meydana ve kavgadan kaçınmıştı, bu vurulmaktan da beterdi. Artık bu davalarda katiyen dikiş tutturamaz. Tabii Arabın dolu oluşu üzerine kuruluyordu bütün bu hesaplar. Öyle bir adamın bahçeye bıçaksız çıkabileceğine ihtimal veremiyorlardı.

Onların tez elden kavgayı bitmiş saymaları ve geleceğe hesap tutmaları, her şeye bitmiş gözüyle bakmaları aleyhlerine olmuştu aslında. Nitekim Arap kavga başlangıcını yerinde koymak istemediğini çok kısa bir zamanda ispatladı. Koğuştan bıçağını kapar kapmaz bahçeye fırladı. İşte şimdi Asım Ağa'nın planı gerçekten suya düşüyordu. Çünkü o, meseleyi, hasmının gafleti, şansı uygun düşerse bıçaksız bulunuşu veya ona bıçak çektirmeme şıkları üzerinde kurmuştu. Bıçağı olan bir insan ne kadar aciz olursa olsun, kendini koyun gibi kestirmezdi.

Arap, kalçası hizasında usulünce tutmuş bıçağını öylece ilerliyordu. Bıçaklı bir kimse üzerine, bıçağını çekmişse, kol yukarı kalkık gidilmezdi. Adam biraz soğukkanlıysa bilekten kavrar ve hamleyi boşa çıkarabilirdi. Arap iyi biliyordu bu bıçakla vuruşma tekniğini. Bahçeye inince, gözlerinin projöktürüne almış hasımlarını, bi-

raz da ağırlaşarak, onlara doğru ilerlemeye başlamıştı. Belli ki kendine en uygun, onu üç kişi karşısında mutlaka üstün çıkaracak bir dövüş şekli tutturacaktı. Bu bakımdan hasımlarının da Arabın istediği anda ve istediği yerde kavgayı kabulleri gerekiyordu. Yani Arabın her adımına karşılık, onların da birer adım atması beklenirdi. Ama Kütahya uşağı bu ceşit kavgayı nedense kabul etmedi ve bahçe dış kapısına doğru gerisin geri çekilmeye başladı.

Onlar üç kişi, Kütahya mahpushanesinde yeni bir kanlı kavganın kahramanı. Acaba neden Arabın davetine cevap vermeyip çekilmeyi uygun buldular? Bu şekilde bir kişi karşısında üç kişi kavgayı kaybetmiş olmuyorlar mıydı? Bunun sebebi pek anlaşılamadı. Yalnız şu vardı ki, mahpushanelerin en ünlü kabadayıları, bıçakla bıçaklı kişiler üzerine gidenlerdi. Arap da bunlardan biriydi işte. Belli ki, gözünü budaktan sakınmıyordu. Onun bu pervasızlığı, Kütahya uşağının hesabını altüst etmişti. Ucuz bir galebe peşinde olanlar, işler tersine dönüverince, çekilmeyi uygun bulmuşlardı. Her şeyde söz kesen Asım Ağa'nın taktiği böyleydi.

İnsan bir kere tabansızlık edip de geriye atmasın adımını, nerede duracağı pek belli olmaz. Kara bir adam geliyordu Kütahya uşağının üstüne, eli bıçaklı ve gözleri kararlı. Onlar da, yılgın, utanarak çekiliyorlardı. Dış kapıya vardılar zar zor. Gardiyanlar kapışmayı önlemek için hazırlığa geçmişlerdi. Kapıyı açıp Asım Ağa ve arkadaşlarını tersane bahçesine aldılar. "Pamuklara sarın, üşümesinler!" diye bağırıyordu peşlerinden Arap...

Biraz gecikme ile de olsa, bu olay karşısında idare nihayet harekete geçmişti. Bir garip işleyişi vardır bu köhne kamyonun yalnız, olayların önünden değil daima gerisinden gider. Tabii, bir önlem elde olamaz önden gidemeyince. Her şey olacağına varır ve gardiyanlar da talimli tilkiler gibi çıkarlar sonradan meydana.

Kütahya uşağının bahtı yaver gitmedi. Üç kişi bir kişiye karşı olmalarına rağmen, ilk girdikleri kavgayı bir damla kan dökmeden kaybediyorlardı.

Arap elinde bıçağı, kesileceği meydanda dolaşıyordu. Asım Ağa ve arkadaşları kapı altına götürüldü, bıçakları ellerinden alınmıştı.

Başgardiyan Arabı almaya döndü, telaş taklidi yaparak, ki maiyeti kalabalıktı, Arabı kapı altına davet ettiler. "Yörü Arap!" dediler. "Onlar yaptıklarına pişman olacaklar. Senin bir suçun yok bu işte."

Arabın heyecanı henüz yatışmıştı. Böyleyken güldü: "Senin büyük yeminin var herhalde başefendi, doğru söylememeye yeminlisin. Hiç mi haberiniz yok sizin bu işten? Boşuna koltuk kabartma başefendi. Senin ordu bir mermi atmadan yenildi perişan oldu, kaçtı." dedi.

Başefendi bu ağır suçlamayı kabul etmedi: "Arap, sen kızgınlığından söylüyorsun bunları. Seni yeniden koğuşa verdik, seninle barıştık biz. Taa Kütahya'dan gelen bir mahkûmun seninle kapışacağını nereden bilelim?"

Beraberce yürüdüler. Arabın bıçağı elindeydi. Kapı altına varılmadan bıçak alınmazdı. Alınırsa, başka bir mahkûmun Araba yapacağı ani bir saldırı önlenemezdi. Gardiyanlar, emniyet bakımından ister istemez bu usule uyarlardı. Yani mahkûm, kapı altına gelinceye kadar, fora ettiği bıçağını elinde taşıyabilirdi.

Kapı altına yaklaşırken, Arap başgardiyandan olan şüphesini tazeledi:

"Ama başefendi, senin askerler yenildi. Üç kişi bıçağımın önünde boyun eğdi. Sen biraz yardım et onlara. Yürekleri ezilmesin. Kara bir koyun postu alıver de istekleri gursaklarında kalmasın. Bıçaklarını sokup çıkarsınlar. Unuturlar sonra dövüşmesini. Biraz da kırmızı boya alın, postekiye dökersiniz, kan sansın görenler..!"

Birazcık düşünebilen herkes anlamıştı ki, idarenin Araba karşı tutumu hiç de değişmemişti. Ona biraz adil ve sıradan muameleye katiyen yanaşılamıyordu. Her an baskıya dönebilecek kötü bir niyet de vardı Araba karşı. Defalarca uygulayıp da yürütemediği usullerde ayak diremediği de doğrudur idarenin. Ancak yeni engeller başka biçimde uç vermektedir. Belli ki idare, Arap'la yüz yüze gelmeyi artık istememekte, onu azılı mahkûmlarla karşı karşıya bırakmayı uygun bulmaktadır. Bu suretle mevzuat zorlanmamış ve kanun adamları da insanlık dışı davranışların güdücüsü olmak durumundan kurtulmuş olacaklardır. Asım Ağa'nın Araba saldırısı, işte böyle ni-

yetlerle perde arkasında hazırlanmıştı. Ve işler o kadar ince bir hesapla yürütülürdü ki mahpushanelerde, vekalet değil kar gibi temiz niyetli müfettişler göndermek, mangayla, bölükle şeytan gönderse, gene de işin içinden çıkamazdı.

Bu yeni uygulanmaya başlanan düzende, nedense, Rüştü Efendi başa geçmiş bulunuyordu. Resmi kademelerde birtakım acayiplikler meydana gelir olmuştu. Mertebeler zincirinde bazı halkalar yer değiştirmişti. Başgardiyan, birçok müracaatları müdürü atlayarak taa savcılığa kadar götürüyordu. Bu bir tesadüf olamazdı. Rüştü Efendi savcıdan itibar da görüyordu. Bu da normal bir şey sayılmazdı.

Ne oluyordu şimdi? Cezaevi müdüriyeti, başında ihtiyar bir adamın bulunması sebebiyle, "aciz!" damgasını yiyor ve yavaş yavaş, mahkûmun yaşayışını düzenleyen bir makam olmaktan çıkıp, tekaütlerin kahve için sohbet ettikleri bir büro haline geliyordu.

Her ne kadar bu durum mahkûmdan saklanmak istenmişse de, idareyle çeşitli temasları olan cin fikirliler çok geçmeden işi kavramışlardı. Biri çıktı mesela, "Arkadeşler," dedi, "müdür zıfır bundan sonra! Benim gördüğüm bu. Başımız artık başgardiyana bağlı, başgardiyan da müdüre değil, müttüyüm beye bağlı... Şöyle konuşalım aslını anlamak için: Tilki bakkal, çakal bölük emini, sıçan dükkânda bekçi, kaldır müdürü koy rafa, dök önüne yemini..."

Hakikat, Rüştü Efendi'nin koltukları biraz kabarır olmuş, adımlarına önemli kişilerde görülen bir ağırlık gelmişti. O nedense bilinmez bir zorlanışla belki de istemeyerek ön plana çıkıyordu. Savcının yanında "gırado"su artmış, ama mahkûm karşısında can emniyeti azalmıştı. Müdürün aradan çıkarılmasıyla, mahkûmun atacağı her taş evvela başgardiyana değecekti.

O arada, Asım Ağa baskın fırsatını kaçırmış, idare onu tek başına başka bir daireye göndermiş ve bu süratle Kütahya uşağı başsız kalmıştı. İdare onlara katiyen sahip çıkmadı. Eğer Arabı öldürebilselerdi, durum belki başka türlü olabilirdi.

Arap biraz yaşlı ve bir de sakal sahibi olsaydı, belki de keramet sahibi ilan edilecekti. Ne yaman adamdı o öyle! Tek başına üç kişiye karşı gidiyor ve bu kaşarlanmış katilleri, ellerinde bıçakları oldu-

ğu halde, bahçeden sürüp çıkarıyordu. Bu sebeple namının doruğuna varmıştı. Çok sayılıp çok da seviliyordu.

Onun bu inanılmaz başarısı ve "müthiş" kelimesiyle anlatılmaz ataklığı, bir taraftan da çeşitli dalgalanışlara yol açıyordu. Ömründe bir dirhem kan görmeyen, idare sillesi yemeyen, danışıklı dövüş ustası yalancı pehlivanlar, palavra kabadayılar tedirgindiler. Herkes apaçık görüyordu ki, onlar kuru gürültü ile iş çevirmeye ve idareyle anlaşık gün geçirmeye çalışırken, Arap tek başına idareye de, idare kışkırtmalarına da karşı çıkıyordu. Neydi o, Asım Ağa'nın develeri bile güldürecek perişan hali..?

Asım hiç ummadığı bir şekilde bozguna uğrayıp çekilince, Rüştü Efendi'yi de ister istemez kötü bir duruma düşürmüştü. Başgardiyanla karşılaşınca kışkırtmanın sorumlusu olduğunu alaylı bir anlatımla ona hatırlatıyor, "Ama senin askerler yenildi başefendi! Üçü de dişleri dökülmüş köpekler gibi bıçağımın önünde boyun eğdi," diyordu.

Bu şu demek idi ki, artık müdür ortadan çekiliyor, iki, üç, dört, hatta beş yüzlü başgardiyan, acı sarı yüzü ve yılan bakışları ve en belirgin kişiliğiyle meydana çıkıyordu. Ama ne müdde-i umuminin desteği ne de Asım Ağa'nın başarısız çıkışı, onu Arabın iğneli dilinden, kinle karışık gülüşünden kurtaramamıştı. Artık Arabın şakaya gelir bir adam olmadığı iyice anlaşıldığından, her gün mahkûmla yüz yüze gelmek zorunda olan başgardiyan, savcının desteğine rağmen çekinir olmuştu. Çünkü vaktiyle müdürü sokan kara yılan hâlâ yaşıyordu ve herhalde "Bu yılan başgardiyanı sokmaz!" diye bir kanun da yoktu...

Bayramlar dört gözle beklenen en aziz günlerdir mahpushanelerde... Ebedi küsler barışır, kan edenler kucaklaşıp öpüşür, bu ara idare de faydalanır havadan. O sanki tekmil haksız işlerini mahkûma iki çift tatlı sözle bağışlatmak ister ve çoğu kere de bunda başarı kazanır.

İşte kapıya gelip dayanan Kurban Bayramı mahpushaneye kısa ömürlü yalancı bir şenlik getirmişti. Daireden daireye geçmeler, en dişli hasımlar yan yana, sarmaş dolaş. Kucaklaşmalar, sazlar, türkü-

ler... Eh, böyle fırsat kaçırılır mı? Tabii ki kaçırılmaz. Bir tatlı laf edeceksin, bin gönül yapacaksın. Başgardiyan, yüzüne babalık maskesini takaraktan kıtalar fethetmiş kurmaylar gibi yanına maiyetini de alarak Arabın yattığı koğuşa gitti. Onu bir kurtarıcı veya bir cennet habercisi gibi karşıladılar. Çok kişilere elini öptürdü. Din üzerine teselli yollu, epey de konuşmalar yaptı. Gözleri yaşaranlar oldu arada.

"Ne yapalım. Bizim de gaderimiz buymuş. Bugün baş ne demek? Başımızda böyük demek. Sen de bizim başımızsın! Böyüğümüzsün. Bubamızsın. Geldin gonuştuk. Gönül aldın, öğüt verdin ve hepimiz de buyurduğun gibi gurtuluruz inşallah!" dediler.

Ve yürekler iyi isteklerle kabardı. Onlar yemişe hasret birer çocuktu sanki, ama başgardiyan onlara portakal değil sade portakalın resmini getirmişti. Mis gibi gül şurubunu şişenin üstünden yalamışlardı hasıl ve gene de sıcak, içten bir hava esmişti ortalıkta.

Lakin sıra Araba gelince o hava birden buz gibi soğuyuverdi. Arap biraz uzakta durmuştu, koğuşunda tebrik yapılırken başgardiyanı dehşetli bir bozguna uğratmıştı. Rüştü Efendi, içini belli etmek istemedi. Sesine tatlı bir çeşni vererek seslendi Araba:

"Kadir oğlum sen bayramlaşmıyor musun?"

Arap şaşaraktan güldü: "Bizim bayram ilerde başefendi" dedi manalı manalı. "İlerde, Cumhuriyet Bayramı'nda yaparız o işi!"

Arap döndü koğuşun dip tarafına doğru yürüdü. Başgardiyan kalakaldı piç gibi orta yerde. Sonra boynunu büktü, ağır ağır yürüyüp gitti.

Peki acaba ne demek istemişti Arap? Uzun yıllar onlarla haşır neşir ola ola, başgardiyan dillerini pek güzel öğrenmişti. Arap demek istiyordu ki: "29 Ekim'de, Cumhuriyet Bayramı şerefine af var diyorlar. Böyle bir şey olursa çıkar kurtulurum. Siz de benden kurtulursunuz. Şayet af çıkmaz da gene burada kalırsam ey kendini herkeslerden kurnaz sayan başefendi, işte o zaman kolla kendini! Senin de hesabını göreceğim, defterini düreceğim!" demek istiyordu.

Evet, tastamam böyle düşünüyordu Arap ve bunu alenen ilan etmekle de tadına doyulmaz bir gurur payı çıkarıyordu kendine: "O

hep alttan güreşti. Ateşe yaktı cayır cayır yüreğimi. Ama ben harbi adamım, her şeyi açık söylüyorum!" diyordu.

Ve gene günler geçti. Haftalar, aylar geçti. Cumhuriyet Bayramı da geçti bu arada. Arap Kadir kadar başgardiyan da beklemişti 29 Ekim gününü. Ama bakın ki Allah'ın işine, af olmadı. Mahkûm kazan gibi kaynamıştı hırsından. İsmet'e sövdüler, adalete sövdüler. Çeşitli tahminler, gazete haberleri hep yalana çıkmıştı. Demir kapılar, kara göğüslerini gere gere, kapıyorlardı hürriyet yolunu. Mahkûmlar gene çevirdiler sağır taş duvarlara gözlerini. Öksüz gecelerde beklediler, beklediler. Ağlamak belki bir teselli olabilirdi, ama onlar bunu çoktan unutmuşlardı.

Günler geçtikçe Arabın kini, başgardiyanın kuşkusu ve korkusu büyüdü. Başgardiyanın bütün çevirdiği dolaplar ayan beyan meydandaydı. "Bizim elimizde ne var, her şey müdürde. Biz emir kuluyuz" bahanesi de ölmüştü artık. İki yol vardı burada başgardiyan için; ya istifa edecek veyahut da bir gün mutlaka Arap'la yüz yüze gelecekti. Başkaca bir kurtuluş yolu görünmüyordu. Şu iyice anlaşılmıştı ki, Arabın zerre kadar idareden çekindiği yoktu. Peki bu adam hangi setin önünde duracaktı? Korku dersen, bu adamdan korku da korkuyordu. Araba yapılan baskınların aleti olan iki gardiyan çoktan istifa etmişti. Bunlardan biri kendiliğinden beladan kaçmış, öbürünü de Kadir sapıtmıştı: "Ali Dayı, yüzlü dolaşma göz önünde. Çoluk çocuğun var, başımı belaya sokma benim!" demişti.

Başgardiyan iyiden iyiye baskı altında görüyordu kendini. "Bir gün olur bu Arap atmaca gibi ansızın çarpar bizi" diyordu. Peki, o ne yapmalıydı? Nasıl edip de kurtarmalıydı kendini? Hem maaşını hem canını nasıl emniyete almalıydı? Şu karşısındaki kara kayış gibi bir adamdı. Kendisine haklı haksız birtakım baskılar yapıldı. Fakat bir türlü yılmak bilmiyordu. "Eline bir kitap al be adam! Zaten rengin de siyah, dinden dinayetten oku be adam! Ve şu hükümet denen şeyden de kork biraz! Asım Ağa sana pusu mu kurdu be deyyusun evladı, ona karşı sürdür kinini, hükümeti bu işlere karıştırma. Ara bul Asım Ağa'yı, öldür! Alt tarafı sen de rezilin birisin, o da mahkûmdur. Ama idareyi bu işlere karıştırma..!"

Acap birbirlerini temizlerler mi diyerekten Asım'ı Arabın koğuşuna vermişti, ama sonu fos çıkmıştı. Peki Arap bundaki kastı nasıl anlamıştı? Nihayet bu idari bir meseledir. Kaldı ki, kimi nereye vereceğini idare kendi bilir ve bir kimseye danışmaya da mecbur değildir. Korkunun verdiği telaşla düşündüğü şeylerdi bunlar başefendinin.

Kul sıkışmayınca, Hızır da yetişmezmiş. Nihayet Rüştü Efendi, düşüne düşüne buldu derdinin çaresini. Arabı gene tek başına yatacağı bir koğuşa kapatacaktı. Ama bu sefer, tahta döşemeli üst kattan temiz bir koğuşa. Sağlık yönünden yapılacak bir itirazı peşin peşin önlemek kararındaydı. Tek başına kapalı olursa, Arap tabii kimseyle görüşemezdi. Olsun, sadrazam çocuğu değil ya bu! Zaten boyası da başka renk.

Rüştü Efendi uzun uzun yeni buluşunun üzerinde durdu. Böyle olabileceğine iyice kanaat getirdikten sonra, usulen müdüre de açtı meseleyi. Fakat şaşılacak şey, müdür onun kanaatinde değildi.

"Biz, Rüştü Efendi," diyordu, "o işte epeyce yanlış adımlar attık. Şimdi de tekrar ayn hatalara düşmeyelim. Son hadiseyi de Arabın aleyhine düşünmek yanlıştır. Ben size, Kütahyalıları oraya vermeyin dedim. Siz ısrar ettiniz, bu hadise oldu. Arabı ölmediği veya kendini öldürtmediği için mi yeniden kapatacağız? Öyle değil mi Rüştü Efendi? Bu insafsızlık olmaz mı? Siz de düşünün."

Müdürün tutumu şunu gösteriyordu ki, Arap'la yeniden didişmek taraflısı değil o. Rüştü Efendi iyice anladı bunu. Ve fazla da üstelemedi. Sadece "Siz bilirsiniz, müdür bey..." dedi.

Zaten müdüre bu meseleyi açışı, biraz da onu yoklamak ve çiğnemiş görünmemek içindi. Yoksa, savcıdan böyle bir emri kısa bir zaman içinde rahatlıkla alabileceğini biliyordu. Nitekim isteğini müdürü aşarak savcıya duyurduğunda, hedefine varması hiç de zor olmadı. Hatta, bir "Aferin"! bile aldı savcıdan. Güzel bir buluştu Rüştü Efendi'nin ortaya koyduğu; şimdiye kadar zehirde boğmayı denemişlerdi Arap Kadir'i, sökmemişti bu oyun. Şimdi de, şerbette boğmayı deneyeceklerdi. Zehir ve şerbet, insanı öldürebildikten sonra aynı şey sayılırdı. Arabın verileceği koğuşun aynı dairedeki bir eşi-

ne beyler koğuşu deniliyordu. O dairenin hemen de en güzel koğuşuydu.

Hülasa, başgardiyan tepeden bir inme yapacaktı müdüre. O gün, içi rahatlamış, memnun döndü mahpushaneye...

Üç gün içinde uygulandı savcılığın emri. Mahkûm arkadaşlarının selameti sebep gösterilerek Arap yeni yerine konuldu. Bu sefer birkaç da jandarma getirmişlerdi Arabı kapatırken. Sızıltıya meydan verilmemişti böylece. Koğuşun her iki penceresinden, kale duvarı üzerinden yürüyen nöbetçi jandarmalar, kapının dört köşe deliğinden de gardiyanlar... Arabı istedikleri anda görebileceklerdi. Demek ki Arap artık kaçmak filan gibi filmler de çeviremezdi.

Arap, "tek"e düştüğü ilk gece, aylarca sonra atabileceği bir adımın doğrultusunu çizdi: "Eh başefendi, güzel düzen kurarmışsın. Eşeği karıncanın sırtına sararmışsın çaktırmadan. Aferin! Ama ben, her kuşun eti yenmez dedim sana. Sen anlamadın. Bu oyunda da biz alta düşmüş olalım, öyle hesaplar tut sen. Ben hancıyken, sen yolcuyken, elbette bir gün yüz yüze geleceğiz. Müdür yalvardıydı hani. Unuttunuz! Sen erkeksen yalvarma!"

Öfkeyle, homurdanarak kendi kendine böyle konuşuyordu Arap. Ama başgardiyanın da, hiç sızıltıya meydan vermeden tereyağından "kıl"ı çektiği kabul edilmeliydi. Ne demek bu? Sen Arap Kadir gibi bir adamı, ağıla kara kuzu kaparmışçasına içeriye sürüver, şaşılacak bir şey doğrusu!

Rüştü Efendi iddiasını ispat etmişe benzer. Şerbette boğmak Arabı, yeni yol bu. Faydalı netice de vermişti. Arap yapayalnız yatacak, yatacak; ve zamanla içinden çökecek, yakın bir zamanda ölmese bile, hiç olmazsa tehlike olmaktan çıkacaktı. Ne lüzum vardı o kadar dağdağaya? Arap zındana atıldı, Arap kaçtı. Arap müdürü vurdu. Genç siyasi vekalete tel çekti. Hakikaten ne lüzum vardı bunlara. İşte böyle, "tutar kulağından, kapalıya atarsın keratayı" olur biter...

Aylar sürdü bu sefer Arabın "kapalı"lığı. Ne var ki, eskisinden çok farklıydı şimdiki hayatı. Gökyüzünün maviliğini görebiliyordu. Uzatıverse ellerini kale duvarlarını tutabilecekti sanki. Jandarmayla

yarenlik ediyordu bazen pencerede. Çoğunun evini, köyünü, ne zaman teskere alacağını biliyordu. Bir mahpushane kaçağı olarak jandarma meslek mecmuasına adı geçmişti, bu sebeple jandarmadan hürmet görüyordu.

Rüştü Efendi de rahattı artık. Arkasını kollamadan serbestçe yürüyebiliyordu. Arabın kapalı olmasına rağmen, bazı ufak tefek olaylar çıkıyorsa da bastırması pek güç olmuyordu. Onlar hep birbirleriyle kapışırlardı. Zararları kendilerine. Arap gibi hökümet adamıyla uğraşmazlardı. Başefendiyi şakadan ifadeye çekmek isteyenler ve bir de başarısını övenler oluyordu: "Arabın ilacını sen buldun, başefendi!" diyorlardı. Başefendi bıyık altından gülüyordu bu değerlendirmelere. Arabın sonunu merak edenlere de, "Bizim böyle bir meselemiz yok. Biz Arabı çoktan gömdük ve meseleyi kapattık," diyordu.

Eğrisi doğrusuna denk gelmiş, başgardiyanın attığı taş o zaman için hedefini bulmuştu. Aylar geçiyor, bu sefer nedense Arap'tan bir ses çıkmıyordu. Başefendinin bu başarısı karşısında müdür ister istemez ikinci plana düşmüştü. Tuluat tiyatrolarının o geceki oyunlar için, alelacele tutulmuş acemi aktörlerine benzemişti. Ama Arap sapasağlamdı, dimdik ayaktaydı. Başefendinin, "Biz onu gömdük" diyerek övünüşü pek ciddiye alınmıyordu, beri taraftan.

İnsan mahkûm da olsa, sabahları güneşin odasına doğması ne demek? Koğuşunun böyle bir güzelliği vardı Arabın. Bir de yalnızlık vardı ama. İşte o çekilmiyordu. Her şeye alışılıyor belki, fakat yalnızlığa alışılmıyordu. Bazen taşın dile geleceğini umar insan. Yalnız olunca taşla konuşmak ister enikonu. Bu böyle devam edemezdi. Arap istese, katlansa da devam edemezdi. Bir tutan eli kalmıyordu mahkûm içinde. Onu kollayıp destekleyen genç siyasi de arkadaşlarıyla birlikte yukarı mahpushaneye verilmiş, aşağıyla olan bağları tamamen kesilmişti.

Bitmeyen günler, bir türlü gelmeyen haftaların sonunda, bir ara, işi kendi haline bırakmayı, sabırla beklemeyi Arap da düşündü. Belki de, çeşitli rezilliklere, türlü eziyetlere katlanmadan da buradan kurtulabilirdi. Pek de az değildi bu seferki kapanışı, tam dokuz ay sürmüştü. Katlanmak zordu buna.

Arap dışarıya karşı da bir yılgınlık alameti göstermemeye dikkat ediyordu. Onu kollamaya gelen gardiyanlar öyle bir müjdeyi henüz başgardiyana ulaştırmamışlardı. Kafayı kurcalayan önemli bir nokta da şuydu: Arap bu sefer dokuz ay "kapalı" da kalmasına rağmen, eskisi gibi sinirlilik göstermemişti. Sessizce yatmaya katlanması, acaba kadere rıza gösterişinden mi, yoksa yeni bir planın peşinde mi bu adam? Bu sefer öyle bir kötü düşmüştü ki, hakikaten göz önünde ve böyle zor şartlar içinde ne yapabileceği meraka değerdi.

Zaten, "Şu kadar adım atarım ve sonra şöyle bir noktaya ulaşırım" şeklinde kesin bir karar ve planı olamazdı Arap Kadir'in. Olsa olsa, ortaya tek tutarı olan canını koyabilir, kanlı bir çarpışma, kanlı bir sahne yaratabilir, ondan sonra da, bu kapışmadan benim ne yararım olur diye oturup beklerdi. İyi de olabilir kötü de... Arabın olaylara tek başına yön vermesi tabii ki düşünülemezdi. Ama idareyle vuruşa vuruşa o çapa gelmiş adam, derviş gibi sonsuz bir bekleyişle ömür geçirmezdi. Geçirmişse mutlaka bunda bir gizli hesap vardı.

Mahkûmun iki hakkı vardı ki, idare buna katiyen engel olamamıştır ve olamaz: Mahkemeye, doktora çıkmak. Evet, bir mahkûm mahkemeye çağrılmışsa veya doktor çıkmak için viziteye yazılmışsa, hakikaten akan sular durur, istek yerine getirilir. Arap, dokuz aylık kapalılığında üç sefer doktora çıkmıştı. Engel olmadılar, yalnız, girip çıkarken bahçede oldukça sıkı tedbirler alındı. Gidip gelirken sakin hali dikkati çekmişti. Demek ki başgardiyan, biraz ağır da olsa, yavaş yavaş hedefine yaklaşıyordu. Arap belki de böyle giderse, bir iki aya varmaz, başefendinin dizlerine kapanırdı.

Ama maymun gözünü açmıştı. Kıyıda köşede olamayacaktı bu işler. Başgardiyan onu mahkûmun önünde hesaba çekecek. "Öp ulan ayağımı, çingene bozması!" diyecekti. "Eşkıyalara kan kusturdum dağlarda ben, sen ne zannettiydin a mahpushane züppesi!" diyecekti.

Arabın kapalılığı uzadıkça, dillere destan şöhreti de gittikçe külleniyordu. Onu düşünerek acıyanlar olduğu gibi, kabadayılık hevesinde olup da beceremediklerinden kıskananlar ve kızanlar da vardı.

Evet, Arap Kadir denen bu şanlı efsane kahramanı, yattığı yerde kabadayılık kemerini beraberinde taşıyordu. Bir şeyler yapmalı, bir şeyler etmeli, kemeri şu Arap'tan almalıydı...

Doktora çıkışlarında, şöyle kenardan dolaşıp saldırmak isteyenler bile olmuştu Araba. Böyle bir şey kaçırılmaz bir fırsat olurdu. Çekip bıçağı atlardın Arabın önüne: "Getir ulan salavatını sana bıçak işlemezmiş, ha?" derdin. Üç beş darbeyle sererdin yere, idareye karşı yüzlü çıkardın, hem de mahkûma yeni bir efe olarak sunardın kendini. Böyle düşünenler tümen tümendi. Tabii Arap sıkı korumayla götürülüp getirildiğinden sataşma olamıyordu.

Devamlı bir baş ağrısı başlamıştı Arap'ta. Kendisi böyle söylüyor ve sık sık da doktora çıkıyordu. Onun gittikçe sönen yıldızını yeniden parlatması artık belki de imkân dışında kalıyordu. Ne var ki onun kredisine sahip olan mahkûmlar rahatça can veremezlerdi. Bu takdirde, namına şanına yazık olurdu. Arabı bir bıçakta ayaktan göçürebilecek bir adam çıkmalıydı ki, uzun zaman, "İşte Arabı vuran bu adamdır!" diye anılsın mahpushanelerde. Kurt sürüsünden bir tanesi yara aldı mı, öbür kurtlar toplanıp onu yiyeceklerdir. Uzun mahpusluk yıllarında çeşitli sosyal ve psikolojik tesirlerle beyinleri yıkanmış zavallı adamların acayip kanunu bu.

Kulağına haberler geliyordu Arabın, çeşitli haberler: "Arap yıldı. O belini doğrultamaz bundan sonra. Kuş mu ki adam pencereden uçacaktı! İki numaralı bir filmi vardı, onları da oynayıp bitirdi" deniliyormuş. "Çekirge iki sefer atlar, üçüncüsünde kırılır zembereği" deniliyormuş. O, hesabına gelmedikçe, dolduruşa kanarak adımlarını ayarlayanlardan değildi. Yalnız, boyun eğdiği hakkında bir hava yayılırsa, sonradan bunun tersine kendisini bile inandırmak biraz müşkül olurdu. Bu işin böyle yürüyemeyeceğini başgardiyana uygun biçimde anlatmak gerekti. Hangi dille konuşulacaktı ama? Bakalım hal yolundan anlayacak mıydı o?

Bir kere Rüştü Efendi'de belli bir değişiklik meydana gelmişti. Müdürü kenara itmiş, savcıyla görmeye başlamıştı işlerini. Eskiden hiç olmazsa gösteriş olarak uygulanan kanun yolundan yürümek prensibi şimdi tamamen terk edilmişti. Zaten onlara kanunsuz dav-

randıklarını söyleyebilecek siyasi mahkûmlar yukarı mahpushaneye alınmış, idarenin davranışlarını onlardan saklamak mümkün olmuştu. Herhangi bir haksızlığa zorla karşı koymak şıkkı kalıyordu ki; bunu yapan da, haksızlığa karşı değil, hükümete karşı gelmiş sayılıyordu.

Biraz geç de olsa, müdür beyin bazı gerçekleri esasından kavrayabildiğini kabul etmek lazımdı. O Arabı serbest bırakmakla, sonuna kadar olmasa bile bir zaman için Arap meselesini halletmiş sayılabilirdi. Arkadaşlarıyla gezebilen, çeşitli avunma imkânlarına kavuşan Arap, hiçbir sebep yokken bu serbestiden vazgeçemezdi. Yani, o yolla, gönül boşluğuyla daha iyi idare edilebilirdi bu adam. "Acaba bu benim halim ne olacak? Bu kapalıdan ne zaman kurtulacağım?" diye düşünmeyecek miydi? Şimdi tabii düşünecekti!

Birazcık hayatı tanıyabilen, insanlığını azıcık da olsa hisseden kişilerde, elbette kârın zararını hesap etme fikri doğacaktı. Hele Kadir gibi oldukça keskin düşünüşlü, atağı kuvvetli bir mahkûm, ebedi kapalıda kalamazdı.

Bu bakımdan, başgardiyan belki de yanlış bir hesabın peşindeydi. O bin kişinin işiyle uğraşırken, Arap Kadir bir kişiye, yalnız başgardiyana takmıştı kafasını ve yalnız onu düşünüyordu: Bu adam kimdi? Jandarmadan gelme, kurnaz görünmeye çalışan, az konuşan, mahkûmun daima yüzüne gülen ve arkasından en pervasız kazıkları atabilen bir adamdı. Belki bundan birçok çıkarları da vardı. Müdür kervanın başında kocaman heybetli bir deveydi, ama kervanı muhakkak ki bu eşek sürükleyip götürüyordu. Kendisinin sürüklenmesinde belki de başlıca rolü, hiç belli etmeden bu başgardiyan deyyusu oynamıştı.

Bu seferki kapanışının bir tutar tarafı var mıydı Allah aşkına? Kendisini Asım Ağa'ya vurdurmadı diye adeta kızmışlardı ona. "Bana yapana isterse bir olsun yaptığı, ben bin mislini yaparım" diyordu Arap. Demek ki Kadir'in şimdiki işi, üzerine aylardır kapanan kocaman kapılarla uğraşmak değil, onu oyuna düşüren başgardiyandı. Günlerce durup dinlenmeden bir tek konu üzerinde kafa yorunca, şaşmaya lüzum yoktu. Arap istediği noktayı kara bir burgu gibi

delecek ve kurtuluşu için mutlak bir yol bulacaktı...

Bütün bu hesapları çelikten bir ağ gibi örerken, Arap dış görünüşünü pek güzel ayarlıyor, katiyen renk vermiyordu. Onu devamlı kontrol altında bulunduran gardiyanlar durumdan pek memnun görünüyorlardı. Hastalıktan yenice kalkmış gibi sakin bir görünüşü vardı Arabın. Nöbete gelen gardiyanların anladığı şu idi ki, bu adam ya "Ben ettim, siz etmeyin!" diye amana düşecek veyahut da dayanabildiği kadar kapalıda yatacaktı. Her iki şıkta da netice şu olabilir: Arap meselesine artık kapanmış olarak bakmak gerek. Onu "Tehlikeli adam!" listesinden silmek gerek...

Gardiyanların gerek mahkûmlar arasında gerekse idare önünde yaydıkları hava buydu. Hatta ona acımaya bile başlamışlardı. Dokuz ay olmuştu bir insan bu kadar kapalı kalır mıydı? Onu da Allah yaratmıştı. Çektire çektire belki de Allah onu en aziz kulları mertebesine çıkarıyordu. İmkânı olan isteklerini yapmak için adeta yarışa girmişlerdi. Delikten ara sıra arkadaşlarıyla konuşmasına göz yumuluyordu. Yemek, tahin helvası getirenlere artık, "olmaz!" denilmiyordu.

Dokuz ay içinde, yalnız üç dört kere doktora çıkması için açılmıştı kapısı. Hepsi o kadar... Beşinci sefer doktora çıkmak isteyince, gardiyanlar başlarına duyurmaya bile lüzum görmediler. Belki de içten içe çöküyordu bu adam. Kolay mı bunca işkenceli bir hayata dayanmak?

Doktorun huzurunda da çok sakindi Arap. Devamlı baş ağrılarından şikayetçi oldu. Bir de gözleri kararıyordu yerinden doğrulurken. Doktor dikkatle dinledi. Demek ki kartal kanatlarını indirmişti artık. Doktor öğütlerde de bulundu ona insanlık üstüne, çeşit çeşit de ilaçlar verdi.

Sonra aynı daireden başka mahkûmlar girmeye başladı muayeneye. Hepsinin bitiminde birlikte döneceklerdi yerlerine. Çoktan kapalıydı da, ne yapıyordu bakalım? Araba hatır sordu birkaç arkadaşı. Arap nedense kısa kesti. Konuşmadı uzun uzun. Canı sıkkındı besbelli. Gözleri etrafı tarıyordu. Yoklama kapısına yürüdü sonra da. Kalabalıktan sıyrılmak istiyordu. Yerine gidecekti. Dalgınlığına gel-

di yoklama gardiyanın. "Hani senin başındaki nöbetçi?" demedi. Adam dışarıya değil, içeriye gidiyordu. Yoklama gardiyanı, işini tamamlamak için Arabın omzundan aşağıya usulünce kollarını da sıvazlamak isterken sağ kolunu indirmediğine dikkat etti. Arap ceketinin yenine bir bıçak gizlemişti. Gardiyan tutuldu, acap kendisini mi vuracaktı bu adam? Öyle olsa çoktan bitmiş olacaktı işi. Demek niyet başka birinde idi veya kendini korumak için taşıyordu Arap bunu. Gardiyan yol verdi korkusundan. Arap sağına saptı, üç adımda başgardiyanın odasında buldu kendini. Başgardiyan sırtı kapıya dönük, bir şeyler yazıyordu masada. Arap iki küreği arasına saplayabilir bıçağını, canını tahta masaya burnundan çıkarabilirdi. Ama böyle yapmadı. Sol eliyle kavradı omzundan, silkip karşısına aldı. Sonra geriye çekildi. Cami mermeri gibi donuvermişti adam. Arap kin yüklü sesiyle haykırdı:

"İşte karşındayım başefendi! Ölmedim ve çektirdiğin kahirleri unutmadım. Çek tabancanı!"

Evet, başgardiyanın toplu tabancası gene belindeydi. Davranmak için kol isterdi ama. Omuzları çöküvermişti birden. Kara yılan gibi Azrail karşısındaydı. Yalvarmayı uygun buldu o da müdür gibi. İnim inim inlettiği bir insanın önünde "aman"a düşüyordu:

"Kadir... Oğlum..."

Hırsla soluyarak kesti Arap konuşmasını:

"Kadir değil, şaşırma! Arap Kadir!" diye düzeltti.

Ama... belli ki affetmiyordu. Hızla bir adım ileriye geldi ve bıçağını başgardiyanın sağ kabasına sapladı, inleyerek çöktü başgardiyan. Garip değil mi, o da "Çocuklarım, benim çocuklarım var!" diyerek yalvarıyordu merhamet dilenirken...

Kadir kabadan bir bıçak vurmuştu başgardiyana. Belli ki öldürmek istememişti. İsteseydi, parça doğramak için hem kuvvet hem zamanı vardı.

Dışarıya fırladı, başgardiyanı boş çuval gibi içerde bırakıp. Demir parmaklığı gardiyana açtırıp atölyelerin çalıştırıldığı meydanlığa çıkacak, oradan belki de koğuşuna gitmeye çalışacaktı. Bugünkü muayenesi ve işi bitmişti çünkü.

Çitle örülmüştü sanki kapı altı. Jandarma henüz yetişemediğinden, demir parmaklıklı kapı açılıp idare adamı mahkûmlar çıkarılmıştı Kadir'in yoluna. Müthiş bir gürültüyle destekliyorlardı idareyi. Hep bir ağızdan haykırıyorlardı: "Babamız vuruldu... Babamız vuruldu.." Testiler, sopalarla saldırıyorlardı bir taraftan da: "Ula dutun şunu... ula dutun şunu... mahkûmun babasını vurdu vay be..."

Arap soğukkanlılığını kaybetmedi. Bıçağıyla püskürttü onları. Cezbe içinde saldırıyorlardı gene de. Boş testi, sopa vardı ellerinde. Yaklaştıkça Araba vuruyorlardı. Kendini çok çevik dönüşlerle koruyabilmesine rağmen, yara almaktan kurtulamadı. Yüzü gözü kan içindeydi. Bıçağı elinde, güçlükle duvara verdi sırtını, gürültü devam ediyordu. Jandarma güçlükle ayırmıştı bu kanlı kavgayı. Savcı gelince bir sessizlik başladı. Araba saldıranlar ağır ağır dağılıyorlardı. Bunca hizmete karşılık bir "aferin" de beklediler savcıdan.

Arap, üstü başı kanlar içinde, soluyup duruyordu dayanarak duvara. Sağ bileğine borçluydu canını, yoksa şimdiye ölmüş olacaktı. Onu parçalamaya gelenlere baktı. Sanki savcı yoktu orada. Yorgun, yaralı bir kurdun ulumasıydı sanki sesi:

"Puştlar..." dedi. "İdare aslanları. Köpeklik de bir marifet, ha? Bir de yüzlü yüzlü bakıyorsunuz!"

Arap güçlükle, zorlanarak söyledi son sözlerini ve olduğu yere çöktü. Savcı hırsla çıkıştı başgardiyan muavinine, Arabı göstererek:

"Nedir bunun hali?" dedi.

Muavin telaşlı, renkten renge girdi. "Savcı bey," dedi, "tabii başgardiyan vurulunca... Burası bir karıştı. Biz yaralıyı hastaneye gönderdik acele. O ara mahkûmlar, nasılsa buraya dolmuşlar. Tabii başefendiyi çok severlerdi. Arabı da işte böyle yapmışlar..."

Muavin, heyecanı henüz yatışmamış, olayın uzun bir hikâyesini anlatmak istiyordu. Lakin savcı sabırsız, kesti konuşmasını:

"Ne demek," dedi, "nasıl buraya dolmuşlar? Bu adamın hali nedir? Suçluysa cezasını vermek kanuna düşer. Üç beş serseri toplanıp kimseyi bu hale koyamaz."

Muavin başını öne eğdi. Savcı müdüre döndü:

"Siz tespitinizi yapın müdür bey." dedi.

Müdür makamına yollandı. Zaten son zamanlarda kendisinden bir şey sorulmaz olmuştu. Yetim bakkal çıraklarına dönmüştü. Gardiyanlar kalabalığı dağıtmakla meşguldü. Savcı, yeni kanlı dramın birinci perdesinin oynandığı yere, başgardiyanlığa girdi. Sağı solu gözden geçirdi, muavine döndü:

"Başgardiyan ölmez," dedi "Arap da ölmez. Ama siz bu eşek kafanızın yüzünden daha çok sopalar yersiniz. Bekliyorsunuz ki, ben işimi bırakayım, gelip burada Arap'la meşgul olayım. Ben kanun adamıyım, muavin efendi! Kanun yolundan ayrılamam. Siz elinizin altında olan bir serseriyle beni daima yüz yüze getirmeye çalışıyorsunuz. Git bak şimdi müdüriyete, müdür zabıt tutmaya başlamıştır bile. Ama Arap pratik adam, biliyor sizin kâğıttan, zabıttan medet uman tabansızlar olduğunuzu, koyun doğrar gibi bıçakla geliyor üstünüze..."

Muavin ellerini kavuşturmuş önüne, boyun bükerek dinliyordu. Savcı, dağılan kâğıtlara, devrilen sandalyeye baktı. Kanlı olayın oluşunu yerinde görmüş oluyordu. Gene muavine döndü:

"Ne o," dedi, "hiç cevap vermedin? Cin gibi bir adam lazım buraya. Öyle değil mi? Bakkal çıraklığı değil bu çünkü. Siz baştankara tutturmuş gidiyorsunuz. Benim konuştuklarımı bile anladığınıza kani değilim. Şimdi ben mesela size mahkûmu katiyen dövmeyin desem, siz ne yaparsınız?"

Muavin safça, dövmeyiz savcı bey dedi.

Savcı, "Hay Allah!" dedi başını çevirerek. "Bak ne kadar anlayışlı olduğunuz belli. Ben ne söylersem söyleyeyim, sen kafanı kullanacaksın. Ben dövme diyeceğim, sen döveceksin belki. Ben kanun adamıyım, resmen vur diyemem sana. Ama gene boşuna konuşuyorum neyse. O herif seni de vurur, onu da vurur. Sen ancak sağ kalırsan düşünmeye başlarsın. Siz rezil olmak için yemin etmişsiniz bir kere!"

Savcı kapıya döndü, çıkacaktı. Düşündü. Bir iki sözü daha olmalıydı:

"Bak muavin efendi," dedi, "Rüştü Efendi'nin yarası zannımca ağırdır. İçerinin işlerini o zavallı müdüre bırakmayın. Revir memu-

runa da söyleyin. Arabın yaralarını sardırsın. Ne de olsa insandır, kanun adamları kin güdemez..."

Muavin, ölçüsüne uygun gülümsedi:

"Siz merak etmeyin savcı bey," dedi, "emirlerinizi derhal yerine getireceğim."

Savcı önüne bakarak yürüdü gitti. İdamlıkların, inzibati ceza işleyenlerin yattığı taş hücrelerden birine koymuşlardı Arabı. Esaslı birkaç sopa ve boş testi yemişti orasına burasına. Alnı kanıyordu. Çok istediği halde dişlerini sıkamamıştı. Yaraların acısına dayanamıyor, inliyordu. Nöbetçi gardiyan geldi, muavine "Başefendi, çok perişan şu Arabın durumu," dedi, "inliyor. Eğilen boyna kılıç vurulmaz. Hepimiz İslamız. Onun yaralarını sardırmayacak mıyız?"

Muavin, başgardiyanlığa çekti usulca gardiyanı:

"Bana bak," dedi, "dilenci gibi konuşup da benim canımı sıkma! Başımız olan herif hastaneye gitti kan içinde. Sağ döner mi belli değil. Araba şefaatçılık ediyorsun sen gelmişsin karşıma. Düşünce yok mu sende? Benim dediğimi kimselere konuşma, bir damla tentürdiyot bile yok ona! İçeri girince mahkûmlar, sorarsa, sarıldı bakıldı dersin..."

Gardiyan biraz da şaşırdı amirini dinlerken. Ama renk vermedi. Yeni çizilen hatta hemen uydu:

"Neme gerek," dedi, "benim, onun inlemesi? Tohumuna para mı verdim karhanacının? Bağırsın dursun. Eden bulur. Hani ben bir haber vereyim böyüğümüze demiştim..."

Ve Arap, yaralarını sardırmak için, kimselere yalvarmadı. Onuru sağlam kalmıştı, yer yer çürüyen vücudunda. Yatak da vermediler ilk defa. Geceler olup, ay ortalığı ışıtınca, esir gönüllerini demir parmaklıklara yaslardı mahkûmlar. Arada, kale duvarları üstünde nöbet tutan jandarmaların düdük sesleri geliyordu. Bir de uzaktan uzağa postal sesleri...

Saat on ikileri aştı mı ama, düdükleri ötmez olur, postallar tok tok kaleyi dövmez olurdu. İşte o zaman, geceleri buz kesen beton üzerinde yaralı yatan Arabın inlemesi sarardı susan havayı. Masal değil, ağu gibi dudakları parçalayan bir gerçekti bu. Tek tek, çeşitli

yönlerde yapılan bu kavgaların muhakkak ki derin manaları vardı. Belki de, daha temelli sebeplere oturacak iyi günlerin ve o günler için yapılacak büyük kavgaların öncüsüydü bu olan işler...

Başgardiyan muavini fırtınayı fırsat bilip öne doğru atlayıvermişti. Amiri vurulmuş, kısa bir zaman için bile olsa, yeri ona kalmıştı. Bu yeri doldurmak lazımdı. Savcının öğütlerini göz önüne almak lazımdı. O bu mahpushaneye Rüştü Efendi'nin desteğiyle girmişti. Yoksa on yedi sene kahır çekip de bu mertebeye eremeyen gardiyanlar vardı. Girişken bir adamdı da ayrıca muavin; tarla kuşu gibi seker dururdu. Kibirli de değildi öyle bazıları gibi. Fakir hastaların üzümünden hoşaf yapardı kendisine. Fakir mahkûmların çorbasına konulacak yağdan bir denekesini el ayak çekilince evine götürdüğü söyleniyordu. Bu, şakayla kendisine duyurulunca, "Ciğerime yapışsın," derdi, "böyle bir şeye el vurduysam Allah varsa sorsun benden. Ama hoşafı severim. Üzümünü, şekerini dışardan aldım. Yani kardeşim, şimdi hastalar hoşaf yiyor diye biz hoşaf yemeyelim mi?"

Şaka, gerçek, bunlar hep geçmişe dair şeylerdi. Şimdi muavin efendinin önünde kaskatı meseleler durmaktaydı. Başgardiyan iyi olup gelse bile sakat kalır diyorlardı, bu bir. Öyle yürürken ayağı bisiklet pedalı gibi sarkan adama vazife yaptırmazlardı, bu iki. Arap, yedi gündür beton üzerinde yataksız ve yaraları sarılmadan inleye inleye yattığı halde hâlâ ölmemişti, bu üç. Yarın bu kerhaneci, kayış gibi doğrulup bu sefer de muavin efendinin karşısına dikilir mi sana? Bu da dört! Öyle basit gibi görünüyordu, ama dağlar gibi meselelerdi bunlar. Acaba muavin efendi bu işleri kıvırabilecek miydi?

İşte en dolaşık, çözülmez düğüm buydu. Savcıya yaranmak vardı işin içinde. Arap'tan korunmak vardı. Veyahut da tabansızlık edip, şerrine lanet diyerek mahpushane gardiyanlığını bırakmak vardı. Sonra ne derlerdi? Başgardiyan vuruldu, kıç gardiyan kaçtı derlerdi.

Zaten muavin efendi için ince eleyip sık dokumak lüzumsuz bir şeydi. O ekseriya yaptığı işi yaptıktan sonra düşünen ganimet insanlardandı. Gürültü, ama kuru gürültü ve telaş içinde yaşardı hayatını.

Başgardiyan vurulduktan sonra daha bir arttı telaşı. Sağa sola fırıldak gibi dönüyordu. Bazen kurt gibi yırtıcı olup atılıyor ortaya,

bazen de tavşan gibi korkup çekinir oluyordu. Bu sefer galiba çapına hiç uymayan karanlık işler peşindeydi. İdare tarafından yemlenen, Arap Kadir'e diş bileyen mahkûmlarla temastaydı. Yalnız çok gizli ve sır oluyordu bu işler. Meraktan çatlayanlar bir şey anlamıyordu. Acaba muavin efendi Arap aleyhine şahit mi topluyordu? Hiç umulmazdı böyle bir şey. Şahit için bu zahmetlere değer mi? Mahpushanede bir sigaraya bin şahit daima bulunmuştur.

Hülasa karanlık kaldı işin bu noktaları, bir müddet aydınlanmadı. Çok sürmedi bu arada Arabın inlemesi, dermansız kalan hasta gibi kesiliverdi. Yaralar kendi kendine kuruyuverdi. Kirli mendille silmişti kanlarını. Ve beton üzerine oturarak, kim bilir kaç idamlıklığın ölüm saatini beklediği bu karanlık hücrede düşündü düşündü. Geçmişte olan her şeyi bir bir geçirdi aklından... Nerelerden başlayıp nerelere gelmişti! Canı için son derece tehlikeli bir oyuna giriştiğinin farkındaydı. Son olarak, selameti başgardiyanı vurmakta bulmuştu. Gayesi o kapalı koğuştan kurtulmak, bir de, kendisiyle eğlenmenin çok tehlikeli bir şey olduğunu çevresine anlatabilmekti.

Aslına bakılırsa, planının birinci kısmı gerçekten iyi yürümüş, Arabı kapatmakla ondan ebedi kurtulduğunu zanneden başgardiyanı, makamına kadar gelerek vurmuştu. Onun gibi idare önünde kötü isim yapmış, her an gözaltında bulundurulması lazım gelen bir mahkûmun, taa odasına kadar gelerek Rüştü Efendi'yi eliyle cezalandırması, gerçekten insana küçük dilini yutturacak kadar şaşılacak bir şeydi. Amaa! Bir merminin bile delebileceği belli bir kalınlık vardır. Ondan öteye istesek de götüremeyiz...

Arap için de durum tıpkı böyle. Haklı olup olmaması ayrı bir mesele, fakat gücünden fazla bir yükün altına girdiğini kendi de artık kabul ediyordu. Mesela, yaralı bir insana sargı yapmamak ve bir damla oksijeni, tentürdiyotu bile esirgemek, mahpushanelerde şimdiye kadar görülmemiş şeylerdendi. Sağlam bir adamı, icabında altına bir teneke de su dökerek beton üzerinde yatırmak, bir dereceye kadar kabul edilebilir bir şeydir, ama yaralı bir insanı, yaraları kanayaraktan, yataksız beton üzerine atmak ve günlerce sanki hasta bir köpekmiş gibi, iniltilerine kulak vermemek... İşte bu da, o güne ka-

dar mahpushanelerde görülmemiş bir şeydi.

Bu da gösteriyordu ki, ona karşı, şimdiye kadar görmediği birtakım tertipler hazırlanmaktadır. Zamanında ifadeye çağrılmaması, başına verilen nöbetçi gardiyanın çok yumuşak davranması, sanki bir idam mahkûmu imiş de artık son saatlerini bekliyorlarmış gibilerden acıyarak bakması, Arabın artık kanlı tünelin sonuna geldiğini gösteriyordu. Belki de artık çabalamanın hiçbir faydası da olmaz, çırpındıkça daha fazla batağa gömülürdü. Arabın her yanını saran kanlı yapışkan çamur bunun habercisiydi.

Arap beton üzerinde onuncu günü çoktan tamamlamış, fakat ölmemişti. Daha hâlâ onun ne olacağı konuşulabiliyorsa, buna biraz da kendisi sebepti. Ölümle boy ölçüşen vücudu belki ona yeni maceralar hazırlıyordu. Kapısını açtırmak bir başarı olacaktı. Böylece nasıl olabileceğini kestirmediği yeni bir hayata başlayacaktı. Nasıl bir hayat olabilirdi acaba bundan sonra yaşayacağı? Kapısı bir açılsa, yeniden yürümeye başlayacak ve neler olacağını görebilecekti. Ama bir türlü açılmamıştı kapısı. İfadeye de çağırmamışlardı. Nerelere doğru yol alıyordu acaba? Bu belli değildi. Kıyasıya işkence yapacaklardı belki de. "Kırdığın ceviz bini aştı" deyip yükleneceklerdi. Beton üzerinde günlerce yataksız kalmış, halsiz düşmüştü. Fırsattır diyerekten işi falakaya dökmeye kalkarlarsa, ayakları sakat olur, ömrünce sürünürdü.

Ne demişti ona Feti Bey? Meşe dalı gibi sağlam bir adamdı o. Parabellum tabancası gibi konuşurdu. Her lafında bir hikmet vardı. Şimdi Arap, bir bir hatırlıyordu onun söylediklerini. Ne demişti kelimelerin üstüne basa basa? "Bir de, çok dara düşmedikçe bıçağa sarılmayacaksın, Arap!" demişti. "İş oralara vardı mı, sonunda ölüm olabilir. Sen ölsen iyi kurtulursun. Ama aksi olursa dumandır halin. Bütün beylik inekler peşine düşer. Kovalayayım derken, kaçma durumunda kalırsın, işi bu kertelere getirmemek gerek..."

Feti Bey demek haklı çıkıyordu. Arap, fırtına gibi yaptığı çıkışlarla, kanlı bir şaşkınlık yaratıyordu. Ama bu şaşkınlıktan umduğu ferahlığı devşiremiyordu. Feti Bey'e gelince, o bıçağını müdürlere karşı kullanmamış, başgardiyanlar vurmamış, fakat aldığı sonuçlar

muhakkak ki Arabınkinden parlak olmuştu. Arabın acı cesaretine karşılık onun bir teşkilatçılık bilgisi vardı. O çeşitli meseleleri çeşitli adamlarla ele alıyor, kan dökmekten kaçınaraktan idarenin işlerini arapsaçına döndürüyordu.

İşte gene bir çıkmaza getirip dayamıştı Arap kendini. Günlerce kapım nasıl açılacak, acaba ne yapacaklar sorularıyla uğraştı. Bir aferin çekip herhalde onu koğuşuna gönderemezlerdi. Öyleyse ne olabilirdi? İçinde hesap gününün heyecanı vardı. Tabii kendini haklı çıkaracak ifadeyi çoktan hazırlamıştı. Kapalı kaldığını, bu sebeple sinirlerinin bozulduğunu, artık dayanamadığını ve felaketinden sorumlu olarak başgardiyanı gördüğünü, ona yaptığı işin kötü olduğunu acı bir şekilde anlatmak istediğini, bunca kahırdan sonra gene de insaflı davrandığını, başgardiyana sadece bir bıçak vurduğunu, onun için de kabasını seçtiğini, istese bir bıçakla ciğerlerini parça parça edebileceğini söyleyecekti. Yeter ki ifadeye çeksinler, herhalde anlaşılırdı işin içyüzü. Ne kadar kötüye de gitse durumu, bugünkünden berbat olamazdı.

O istediği de oldu Arabın, nihayet kapısı açıldı, çağırdılar. Ama çok acayip bir zamana rastlıyordu, sabaha karşı çıkarılıyordu hücresinden. Ayak diremedi. Bir şeyler öğrenmek istiyordu. Her ne şekilde olursa olsun öğrenmek istiyordu. Ondan sonra kendisine yeni bir yol çizecekti. Veyahut da çizeceklerdi... Ateşe atılacaksa bile, memnundu çağrıldığına. Kapısı açılıyordu. Kanlı bir olaydan sonra az bir iş midir bu?

Kanlı dramın oynandığı başgardiyanlığa getirilmişti. İçeriye girerken ışıktan mı, yoksa başgardiyanı vurduğu yeri gördüğünden mi bilinmez, şöyle bir duraladı:

"Gel gel Kadir," dediler. Sesler yumuşaktı.

Başgardiyan muavini dahil, dört kişi vardı içerde. Gözleri uykulu üç gardiyan susuyordu.

Muavin, "Geçmiş olsun Arap..." dedi. Sesinde yılgınlık belirtisi yoktu onun:

"Beni nihayet hatırlayabildiğiniz için sağ olun..." sözleriyle cevapladı muavini. Daha söze başlarken, karşısındakileri suçluyordu.

Muavin, "Bu iş için bize katiyen gönül koyma, Arap!" dedi. "Ben gavur değilim, kin güdecek. Ben senin yaranı bereni sardıracaktım. Altına yatağını da verdirecektim. Ama olmadı. Şuradaki arkadaşlar bilirler. Eh, sen de biliyorsun, biz de bir adım atarken amirlerimize danışmaya mecburuz."

Muavini dinleyen gardiyanlar çaktırmadan güldüler. "Aferin şu adama, daha yeni başladı sayılır mahpushaneciliğe, ama epeyce siyasi konuşmasını öğrenmişti..." Arap, muavini dinlerken şüpheyle süzüyordu çevresini. Yalnız çevresinden değil, konuşulanların doğruluğundan da şüphe ediyordu. Anlaşılan şu idi ki, kendisine yapılacak muamelede hiçbir şey değişmemiş oluyordu. Yalan, kandırma, uyutma gene başa güreşiyor ve arkası bir türlü gelmeyen yılan hikâyesi gene aynı sözlerle, aynı yerden başlıyordu.

Kanlı olayın tesirleri ne idi acaba? Arap susuyor ve onları konuşturup öğrenmek istiyordu. Muavin davetten kastını açıklarken, biraz da geleceğe ait bir ipucu vermiş oluyordu. Arap o an için rahatladı. Muavin, "Seni yarın koğuşa vereceğiz, Arap!" dedi.

Arap döşemeye bakıyordu. Rüyada idi sanki, bir kelime ile cevapladı bu müjdeyi:

"Sağ olun!"

Muavin şöylece bağladı sözlerini:

"Bir teneke sıcak su versinler, yıkanırsın. İyice temizlen. İfadeye götürürler belki, ayıptır böyle..." Bir an düşündü, "Adalet, haklıyı haksızı ayırır!" dedi, biraz da kederli görünerek: "Biz ne yapalım?"

Arap dönünce, beton hücrede gözünü kırpmadan sabahı bekledi. Gene buraya getireceklerine, doğrudan doğruya koğuşuna verseler daha iyi olacaktı. O perişan haliyle rezil olmazdı. Dost vardı. Düşman vardı. Üstü başı perişan, yüzü gözü çürük içindeydi.

O gün saat ikiyi bulup da, koğuşuna götürülmek üzere kapısı açılınca, Arap, pek de beklenen sevinci göstermemişti. Şimşek gibi bir şey çakmıştı kafasında. Açıklıkla çözemediği ve içini sıkan bir şey. Evet onu şimdi kaburgalarını bir bir sayarcasına arıyordu. Üzerinde bıçak olmaması lazımdı. Meraklı mahkûmlar kapı altına açıkta yapılan bu aramayı görüyorlardı. Demek ki biraz sonra üzerinde

iğne olmaksızın, bu adamların içine salınacaktı.

Peki daha on gün kadar evvel, idareye destek yollu, daha doğrusu bedava kabadayı kesilmek için Araba saldıranlar bunların içinde değil miydi? Onlar şayet burada iseler, bu fırsattan faydalanmaya kalkmayacaklar mıydı? İşte birden Arabın aklına düşüveren şüphe bu yöndeydi.

İsteseydi, "Ben bahçe boşaltılmadan içeriye girmem! Bana diş bileyen bir sürü insan var içerde. Beni göz göre göre salhaneye mi gönderiyorsunuz?" diyebilirdi. Bu direnişine karşı onu içeriye zorla sokmak da mümkün olmazdı. Lakin gururunu yenemedi. "Çıkası bir can için bunlara boyun eğmeyeyim" dedi içinden. Zaten fazla kuşkulanmasına belki de sebep yoktu. İşin bu tarafını muavin efendi düşünmüş olacak ki, çıkabilecek herhangi bir olayı önlemek için, demir parmaklıktan içeriye bağırdı:

"Gardiyanlar hazır olun! Arap Kadir koğuşuna gidecek. Ortalıkta kimse kalmasın!"

Gardiyanlar sopalarını savura savura herkesi dairesine gönderdiler. Umumi bahçede atölyelerde çalışanlardan gayri kimse kalmamıştı. Demir parmaklıklı kapıyı açtılar, Arabı davet ettiler:

"Hadi Arap, gel! Yerine bırakalım seni. Gözünü dört aç bundan sonra. Dedikodulara kulak verme. Vur kırla yörümez bu işler. Ve de gendinden büyüğüne, amirlerine karşı gelme. Allah affetsin şayet bu işte suçun varsa."

Arap, böyle çok milli tıraşlar dinlemişti; kulak bile vermedi söylenenlere, sol elini pantolon cebine soktu. Göğsünü de gerdi biraz, demir parmaklığa yürüdü. O içini örümcek gibi saran sıkıntı gene yerli yerindeydi. Sağ adımını attı önce bahçeye. Uçuruma gidiyormuşçasına bir hafiflik duydu. Sanki derinliğini bilmediği bulanık bir göle atıyordu adımını. Ama sendelemedi, yürüdü. O yaralarının acısıyla beton üzerinde kıvranırken çok şeyler olmuştu. Gıyabında mahkemeler kurulup, hakkında kararlar alınmıştı belki de; en yetkili kimseler tarafından, Arabın vücudu lüzumsuz ilan edilmiş, muzur bir hayvan gibi en kahredici silahlarla yok edilmesinde kanuni, vicdani hiçbir mahsur olmadığı açıklanmıştı...

Arap Kadir'in hiç mi hiç bunlardan haberi yoktu ve olamazdı. Eli cebinde kapıdan çıkınca sola döndü, daire bahçesinin kapısına doğru yürümeye başladı. Daha üç beş adım atmıştı ki, arkasında bıçaklı sopalı bir kalabalığın yerden biter gibi toplanıverdiğini gördü. Ortalığı nara dumanına boğup geliyordu: "Üle sen başgardiyanımızı vurursun, ha? Üle sen gıral mı kesildin başımıza? Üle dutun şunu! Anasını belleyelim de, bir görsün bakalım müdür vurma neymiş!"

İşte, hapse düşünce karısını jandarmalara kaptıran Boyabatlı Topal Recep peşindeydi. İşte, karısının namusunu kurtarmak için kendi kardeşini öldüren, sonra da içerde ona buna aylardır karılık yapan Horzumlu peşindeydi. Kumarda kaybeden Çolak Muhtar, Aktaşlı Selahattin, yenice efeliğe özenen, bıçağının ucuna bedavadan biraz kan bulaştırmak isteyenler peşindeydi. Başgardiyan sır oluvermişti bir anda. Başgardiyan muavini görünürlerde yoktu. Belli ki meslekleriinde iyi yetişmişti bu adamlar. Kanunsuzluğun kol gezdiği bir zamanda, kanun adamları meydanda bulunmazdı.

Kalabalık cezbe halinde bağırıyordu:

"Kaçma Arap! Sana meydan gösteriyoruz işte! Erkek olan sırtını dönmez bıçağa. Hani senin zehir gibi bıçağın? Çek bakalım şunu! Kozumuzu burada paylaşalım. Başımıza gıral mı kesilecektin sen ülen, orospu eniği!"

Arap tehlikenin dağ gibi peşinden yürüdüğünü gördü. Ama gene de paniğe kapılmadı. Kararını verdi hemen. Üstü boş olduğu için onlara karşı dönemezdi. Daire kapısına kaçmakta da hesap yoktu. Zira kapı kilitliydi. En uygunu, atölyelerden birisine dalmaktı. Şayet bu atölyede dost olan bir kimse varsa, eline bir takım alır, kendisini mutlak bir ölümden kurtarabilirdi. En yakını, Kunduracı Konyalı Tahir Usta olabilirdi. Atölyeye yerleşirken, Arabın çok yardımını görmüştü. Oraya attı beş adımda uçar gibi kendini. Nefes nefese, "Tahir abi, beni vuruyorlar!" diye bağırdı.

Elinde falçatasıyla doğrulmuştu Tahir Usta. Hayli iriden, tombul yüzlü bir adamdı. Ve Arabın hayatında daha bir eşini görmediği şekilde gülmüş ve kaşla göz arasında ilk falçatayı göğsüne o saplamış-

tı. Arap oraya girince peşinden yürüyen ölüm mangası birden durmuştu. Şimdi silahlanıp dışarıya fırlayacak olan Araba karşı yeni bir dövüş şekli tutturmak icap edecekti. Onlar kalabalık, buna karşılık Arap tek başınaydı, ama ismi etrafında yarattığı bir hava vardı. Her an yeni bir şey yapabilirdi bu adam. Ve onları şaşkına döndürebilirdi. Hele eline bir bıçak geçirebilirdi. Ölüm mangasını yerine mıhlayan, bekleme ve kollamayı düşündüren de bu tehlikeydi...

Arap, Tahir'den göğsüne ilk bıçağı yiyince, biraz da can acısıyla hızla dışarıya fırladı ve daire kapısının hemen yanındaki hamama sığınmayı kurdu kafasında. Eğer içeriye dalabilirse, kendini koruyabileceğini ummuştu. Hamama doğru koştu. Ne çare ki, Arabın bu tutumu da önceden hesaplanmış, oraya da üç kişi gizlenmişti. Bıçaklarla karşıladılar. Arkadan, naralar savurarak ölüm mangası geliyordu. Arap iki elini havaya kaldırıp hamamdan çıkan üç kişiye, bıçak kapmak için bir dalış yapmak istedi. Fakat başaramadı. Bıçaklı bir insandan, elde bıçak olmadan bıçak almak zordu. Ölüm mangası da yetişti ardından. Gürültü yıkıyordu ortalığı. Arabın bıçaksız olduğu da anlaşılınca saldırı şiddetini artırmıştı. Birkaç bıçak darbesiyle yıktılar Arabı yere. Eski bir çuval gibi yayılıverdi oraya, serilip kaldı. Artık o, korkulan kara tehlike, yerdeydi. Kıpırdayamıyordu. Hiçbir şeyden çekinmeksizin vurdular vurdular. Cansız kaldığı anlaşılınca bıraktılar.

Bir de temel taşı kaldırdı içlerinden biri havaya. Arabın başını "sarımsak" gibi ezecekti. Öbürü engel oldu bu canavarlığa:

"Üle asarlar sonra seni," dedi. "Daşnan baş ezmek gasittir. Bizim gavlimiz neydi? Arabı kim vurduya getirmek. Onu da yaptık işte! İsterse ezrail canını gabzetmesin."

Bıçak vurulmamış bir yeri kalmamış, yüzü tanınmaz hale gelmişti Arabın. Boyabatlı Topal Recep, karısını jandarmalardan kurtaramamış, ama idarenin namusunu kurtarmıştı. Kim vardı şu dünya yüzünde adama Arabın feci ölümünden hesap soracak? Kabadayılar bir bir sövüp sayarak dağıldılar. Ve ondan sonra, Arap'tan ne kalmışsa, sedyeyle revir odasına taşıdılar. Doktor ürpererek geçti Arabın başına. Acele yaptı müdahalesini. Köpek ölüsü gibi sıpıtıp atamaz-

lardı. Can tende oldukça, bir insan devletin nüfusundan sayılırdı, o kişi Arap Kadir bile olsa... Şaşılacak şey, kalp daha durmamıştı. Bir ara yalancı bir canlanma oldu yüzünde. Kan pıhtıları içine gömülen gözlerini araladı. Bir karar, hiçbir şey anlayamadan baktı. Sonra doktoru tanıyabildi. Tükenmiş fukara kandili gibi sönüyordu sesi artık. Yavaşlamıştı iyice:

"Doktor!.." dedi kesik kesik. "Ben kimseye yalvarmadım hayatımda. Çıkası bir canım için kimseden amanlık dilemedim. Azgın bir kurt oldum, bana posta koyanlar karşısında. Canımı yakanların canını yaktım. Kanun adamı değildi benim karşımdakiler. Kendini üç beş kuruşa satmış namussuzlardı. Kanun adil olur, değil mi doktor bey? İnsanları kuduz köpek gibi birbirine dalaştırmaz..."

Doktor parça parça doğranan bu insana bir şeyler yapmak istiyordu. Bu ara, yediği bıçaklardan biri kanırılıyormuş gibi, yeniden harekete geldi Arabın dudakları:

"Doktor," dedi gene, "doktor, sana yalvarıyorum. Beni kurtar bu yaralardan doktor. Bir tırnak çakım bile yoktu üzerimde. Üzerim boş, bıçaksızdım diye vurdular beni. Şu idare efendilerinin bir daha çıkmak isterdim karşılarına doktor."

Arap, fısıltıya kaçan bir sesle söylüyordu bunları. Son sözleri de bunlar oluyordu kararan dünyaya. Doktor, hepsini olmasa bile birazını anlıyordu kanlı dramın. Fakat o bir adliyeci değildir, bir doktordur nihayet. Bir kıymet taşımaz onun verdiği hüküm bu hususta. Ancak infazda ihtisas yapmış adliyeciler bilebilir belki, bu kanlı dolap neden döner böyle yıllardan beri. Sanki bir şey mi değişirdi, kanlı olaya doğru bir teşhis koyarlarsa?.. Adalet zaten Arabın ve Arapların aleyhindedir...

Mahpushane bahçesine yağan ilk yağmurla, Arabın toprakta kuruyan kanı, daha önceleri olduğu gibi, silinip denize aktı. Ama hatırası unutulmadı. Herkes kendi ölçüsüne göre kıymet biçti ona. Enine boyuna anlatıp durdular. Seven de vardı hâlâ, söven de.

Arap'la yapılacak en kanlı kavganın feci planını çizen, fakat başarıya ulaşamayan Karaözlü Asım Ağa söyledi gene en dişe dokunur sözü:

"Açık konuşalım, arkadeşler," dedi. "Her şey gelmiş geçmiş. Arap hincik mezerde. Ama yiğidin de arkasından aleyhine atmak puştluktur... Hanı, mangal gibi derler ya, mangal gibi yürek vardı bu çocukta. Öldü gitti, Allah rahmet eylesin. Her şeyin hakkını konuşmak gerek..."

Evet Asım Ağa laflarını tarta tarta böyle diyor ve Arabın yiğit ölüsü üzerine kanlı perde kapanıyordu...

Gene de mahpushane ağasız kalmadı. Bayraklılı Feti, azgın kurt gibi çıkıverdi ortaya. Bu da bir ağaydı. Hem de benzeri az bulunur cinsinden.Upuzun boy, kaytan bıyık, bıçkın bir delikanlı idi. Epeyi de parası vardı idarede. Bilek, yürek, para, bu üç şey birarada her kula nasip değildi...Feti geçince arkasından gardiyanlar fısıltıyla söyleşiyorlardı: "İşte Bayraklılı Feti Bey...Helal olsun, beş bin kaat para var idarede..." Kitaplı ağaydı Feti, daima yanında okuyacak bir şeyleri bulunurdu. Neşesi yerinde ise arkadaşlarına Karakurt'un "Allahaısmarladık" romanını okurdu. Günler geçip yavaş yavaş eski ağaların namı silindiğinden, Feti Bey'in tutunması pek de zor olmadı. Kan dökmesine hiç de lüzum kalmadan on beş sene hapis yattığını ileri sürerek atılıvermişti orta yere. Sağı ve solu emniyetteydi. Yan bakan çıkmazdı pek... Mangal yürekli Trabzonlu Hasan Çağlar, Kastamonulu İbrahim Çavuş ona dahil oldular. Bu adamlara Feti Bey bir kere, "Vurun!" Demesin, hedef manda olsa işi tamamdır...Böylece Feti Bey, kısa zamanda, mahpushaneyi hükmü altına aldı. Tek tük direnen çıktıysa da çürük yumurta gibi kısa zamanda eziliverdi. Feti Bey, piyadece gezen azgın bir çete gibi, hareket halindeydi. Bir taraftan Malatyalı Ali Sırma'nın bıyığını yakalayıp, "Burda kabadayılık yok ulan! Sen daha anlayamadın mı?" diyerek dudağıyla birlikte yolarken, başka birini de bıçak taşıdı diye tokatlıyordu.

...Arabın kendisine olan hayranlığını Feti Bey sezmekte gecikmedi. Çevresine karşı, çakmak taşı gibi sert, ateş alır gibi çabuk bir kavrayışı vardı. Arabı kazanmakla, istediği anda, istediği yere, kara tabanca kurşunu gibi atabileceği bir adam elde etmiş oluyordu. İbrahim ve Hasan Çağlar'da vardı peşinde ama onlar Feti Bey'in gizli silahıydı. Onları çetin bir meydan savaşı için saklıyor, olur olmaz şeylere koşturmuyordu.

10.00₺

Babil
Roman

SKB 750376 UİV

www.babilyayinlari.com
ISBN 975-6207-24-8